

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Helena Habjan

**Kritika kmetijskih politik EU
z vidika trajnostnega razvoja**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Helena Habjan

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos
Somentor: doc. dr. Damjan Lajh

**Kritika kmetijskih politik EU
z vidika trajnostnega razvoja**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Kritika kmetijskih politik EU z vidika trajnostnega razvoja

Cilj diplomskega dela je raziskati razloge zaustavljanja razvoja ekološkega kmetijstva v EU. Rešitev okoljskih problemov in učinkovit način ohranjanja okolja in narave naj bi predstavljal trajnostni razvoj. Trajnosten razvoj se zaradi različnega odnosa do okolja (antropocentričnega in ekocentričnega) opredeljuje na različne načine, s čimer se oblikujejo različni politični ukrepi za njegovo doseganje. Trajnosten razvoj, ki bi učinkovito ohranjal okolje in naravo, pomeni spreminjanje gospodarstva v smer zmanjševanja izkoriščanja naravnih virov in zmanjšanja negativnih pritiskov na okolje (onesnaževanja). Na področju kmetijstva se zaradi okoljskih problemov in klimatskih sprememb pojavljajo vprašanja zadostne preskrbe s hrano v prihodnosti. Okoljske probleme v kmetijstvu je povzročilo industrijsko kmetijstvo z monokulturnim načinom pridelave hrane in veliko porabo pesticidov, herbicidov in umetnih gnojil, s čimer je izčrpalo zemljo in onesnažilo naravne vire. Trajnosten razvoj v kmetijstvu predstavlja usmeritev v ekološko kmetovanje, ki je način pridelovanja hrane ob sočasni skrbi za ohranjanje okolja in narave. Kmetijska politika EU (SKP) bi morala biti usmerjena v spodbujanje ekološkega kmetovanja. Zaradi inkrementalnega načina oblikovanja politik EU reforme SKP niso oblikovale učinkovitih ukrepov spodbujanja ekološkega kmetijstva, zato se le-to ne razvija po načrtih.

Ključne besede: trajnostni razvoj, ekološko kmetijstvo, Skupna kmetijska politika (SKP)

Criticism of EU agricultural policies in terms of sustainable development

The aim of diploma thesis is to explore the reasons for stopping the development of organic farming in EU. Sustainable development is supposed to be the solution to environmental problems and effective way of maintaining environment and nature. Due to different relationship of people towards environment (anthropocentric and ecocentric) different definitions of sustainable development occur, which results in various policy measures and policies to achieve sustainable development. Sustainable development, which would effectively keep the environment and nature, means changing economy in the way of reduced consumption of natural resources and reduce negative environmental pressures (pollution). In the field of agriculture due to environmental problems and climate change issues appear the problem of sufficient food in the future. Industrial agriculture led the way to environmental problems in agriculture with monospecific food production and high consumption of pesticides, herbicides and fertilizers, thus exhausted the soil and pollute natural resources. Orientation towards organic farming presents the sustainable development in agriculture, which is the way of food production while concerning environmental and nature conservation. EU agricultural policy (CAP) should be directed towards promotion of organic farming. Due to incremental mode of policy EU CAP reforms have not developed effective measures to promote organic farming, which is the reason it does not develop as planned.

Key words: sustainable development, organic farming, Common agricultural policy (CAP)

KAZALO

1 UVOD	6
1.1 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN CILJ RAZISKOVANJA	8
1.2 STRUKTURA NALOGE IN METODOLOGIJA	9
2 TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI	10
2.1 VARSTVO OKOLJA IN NARAVE	10
2.2 OKOLJEVARSTVENA POLITIKA	12
2.3 KONCEPT TRAJNOSTI IN TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	13
2.4 UVAJANJE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA V PRAKSI – S POLITIKAMI.....	15
2.4.1 POLITIČNA EKOLOGIJA	15
2.4.2 ODNOS DO OKOLJA – OKOLJSKA ETIKA.....	16
2.4.2.1 Antropocentrizem.....	16
2.4.2.2 Ekocentrizem.....	17
2.4.3 NAČINI POLITIČNEGA SPODBUJANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	18
2.4.4 POLITIKA VARSTVA OKOLJA IN SPODBUJANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA DANES.....	21
2.4.5 SPREMEMBA POLITIK SPODBUJANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	23
4.1 TRAJNOSTNI RAZVOJ V MEDNARODNI SKUPNOSTI IN V EVROPSKI UNIJI ..	24
3 KMETIJSTVO	28
3.1 MEJE OKOLJSKEGA PROSTORA	28
3.2 ETIKA PRODUKCIONIZMA	30
3.3 RAZVOJ INDUSTRIJSKEGA KMETIJSTVA	31
3.4 KRITIKA INDUSTRIJSKEGA KMETIJSTVA	31
3.4.1 OBDELOVALNE POVRŠINE	32
3.4.2 OKOLJSKI PROBLEMI	33
3.4.3 DRUŽBENI PROBLEMI.....	36
3.4.5 HRANA IN ENERGIJA.....	37
3.5 NADALJEVANJE INDUSTRIJSKEGA KMETIJSTVA	41
3.5.1 BIOTEHNOLOGIJA.....	41
3.5.2 RAČUNALNIŠKA TEHNOLOGIJA	42
3.5.3 SPODBUJANJE TEHNOLOŠKIH REŠITEV	43
3.6 TRAJNOSTNO KMETIJSTVO	44
3.6.1 EKOLOŠKO KMETIJSTVO	45
3.7 SPREMEMBE KMETIJSKE POLITIKE.....	48
4 SKUPNA KMETIJSKA POLITIKA EU Z VIDIKA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	50
4.1.1 REFORMNI PROCES SKP	52
4.1.1.1 Reforma 1984.....	52
4.1.1.2 Reforma 1992.....	52
4.1.1.3 Reforma 1999.....	53
4.1.1.4 Reforma 2003.....	53
4.1.1.5 Reforma 2005.....	55
4.1.1.6 Reforma po letu 2013	56
4.2.1 EKOLOŠKO KMETIJSTVO V EU	59
4.3.1 POTREBNE SPREMEMBE SKP	65
5 SKLEP	69
6 LITERATURA	72
7 PRILOGE	80
PRILOGA A: Zmanjševanje posevkov na njivah v Sloveniji (2007-2009)	80
PRILOGA B: Razvoj odnosa človeka do okolja skozi zgodovino	81
PRILOGA C: Naraščanje števila prebivalcev in omejeni naravni viri	82
PRILOGA Č: Primerjava ekološkega in konvencionalnega načina kmetovanja.....	83
PRILOGA D: Upadanje kmetijskih površin in kmetijskih gospodarstev v preusmeritvi v ekološko kmetovanje v Sloveniji	84

SEZNAM KRATIC

ANEK – Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva

EU – Evropska unija

IFOAM – Mednarodna federacija gibanj za ekološko kmetovanje (International Federation of Organic Association Movements)

KOP – Kmetijsko okoljska plačila

MKGP – Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

SKP – Skupna kmetijska politika

SKOP – Slovenski kmetijsko okoljski program

ZDA – Združene države Amerike

ZN – Združeni narodi

1 UVOD

Ob raznoraznih naravnih katastrofah, pomanjkanju, gospodarski krizi globalno in lokalno smo priča pravi poplavi različnih informacij o stanju okolja in narave. Skorajda vsakodnevno se srečujemo z razpravami o onesnaževanju okolja, izčrpavanju naravnih virov, slabšem zdravju modernega človeka. Danes smo pred izzivom, da ocenimo učinke vse hujših obremenitev globalnega sistema. Te obremenitve so morda najbolj očitne pri preskrbi s hrano, kar je bila šibka točka številnih propadlih civilizacij v preteklosti. Zaradi več razlogov, svetovni pridelovalci le težko sledijo naraščanju potrebe po hrani (predvsem v manj razvitih deželah, ki imajo še vedno visoko rast prebivalstva). Kot najpomembnejše razloge Brown (2009, 32) izpostavlja: nižanje podtalnice, spreminjanje poljedeljske zemlje v nepoljedeljske namene in hujši podnebni dogodki, na primer vročinski valovi, suše in poplave, ki uničujejo pridelek¹. Tudi Slovenija že dolgo z lastno proizvodnjo ne zadovoljuje vseh potreb, saj veliko pridelkov in živil uvažamo². Površine, na katerih se kmetuje, se vsakoletno zmanjšujejo; bodisi urbane poselitve ter izgradnje prometnega omrežja, bodisi se zaraščajo zaradi opuščanja obdelave in odseljevanja prebivalcev s podeželja. S tem se zmanjšuje količina pridelkov in stopnja samooskrbe (Lah 2002; AlpMedia 2003; Krznar Joja 2008 in 2009)³.

Kombinacija krčenja kmetijskih zemljišč po celotni Evropi in povečevanje povpraševanj po hrani povzroča nove probleme, saj se kmetijska zemljišča, ki se uporabljajo za pridelavo hrane, še bolj obremenjuje in se skuša na vedno manjših površinah pridelati čim več. Posledice so degradirana zemlja oziroma prst, pretirana paša uničuje travnike, govedo prispeva k toplogrednim plinom, obenem se z živalmi na farmah ravna neetično. Vedno več podatkov prihaja v javnost tudi o onesnaževanju površinskih in podtalnih vod s kemičnimi pripravki za kmetovanje. S tem se prideluje nezdrava, kemizirana hrana, ki negativno vpliva na zdravje in razvoj ljudi. Glede na podatke o porabi fitofarmaceutskih sredstev je Slovenija še vedno v vrhu porabe kemičnih pripravkov v merilu Evropske unije (PAN Germany in društvo ECHO 2003, 2004 in 2007; Kazalci okolja 2005, 166–173).

1 Svetovni pridelek žita v sedmih med zadnjimi osmimi leti ni dosegel porabe in so se svetovne zaloge žita znižale na najnižjo raven v zadnjih 34 letih. Cene koruze so se tudi zato od leta 2005 skoraj podvojile, pšenice pa skoraj potrojile (Brown 2009, 32).

2 Na prebivalca je v Sloveniji teoretično ostalo le okoli 800 m² njiv, kar ne zadostuje za preživetje vseh ljudi. Slovenija ima le 27,8 % kmetijskih površin; pred petimi leti jih je bilo še 30,5 % (Lah 2002).

3 Glej prilogo A.

Nesporno postaja jasno, da je za normalno življenje in delo treba v sedanjih razmerah skrbeti za ohranjanje naravne kakovosti zraka, vode, tal, žive narave, naravnih virov ter naravno dediščino, varovati je treba zdravje ljudi in skrbeti tudi za urejene odnose med ljudmi ter odnose posameznikov in družbe do narave in okolja. Samo ohranitev narave nam omogoča varno življenje. Brez gozdov, vode in obdelovalnih tal se ne moremo ohraniti. V okviru tega so primarne dejavnosti prednostne, saj nas oskrbujejo s pridelki in izdelki. To pomeni, da bi kmetijska tla morali varovati tako kot zaščiteni območja (Lah 2008, 95; Lah 2002, 135).

Že v šestdesetih letih so se pojavila družbena gibanja z zahtevo po varstvu okolja, ki so opozarjala na presežno izkoriščanje okolja. Vendar so do osemdesetih let zahteve po varstvu okolja ostajale bolj v domeni večjih okoljevarstvenih skupin. V osemdesetih letih, ko so ljudje zaradi naravnih katastrof in grozljive černobilske jedrske nesreče postali bolj dojemljivi in pozorni na varstvo okolja⁴, se je močno povečal pritisk na politiko, da je potrebno nekaj storiti na področju varstva okolja. Na mednarodnih srečanjih so države podpisovale protokole, deklaracije o ravnanju z okoljem, na podlagi katerih naj bi se potem na državnem nivoju oblikovali in izvrševali ukrepi za varstvo okolja. Ta srečanja so oblikovala tako imenovani koncept trajnosti, trajnostnega razvoja. In izziv danes predstavlja oblikovanje svetovnega gospodarstva po zakonitostih sonaravnosti oziroma trajnosti (Brown 2009 in Flawin 1999). Kmetijski in industrijski civilizacijski prelomnici vse večjih pritiskov na okolje naj bi sledila trajnostno sonaravna, zasnovana na višji kakovosti življenja in hkrati na zmanjševanju antropogenih pritiskov na okolje (Plut 2004, 185).

Na področju kmetijstva se rešitev nakazuje v smeri razvoja ekološkega/organskega kmetovanja, katerega bistvena značilnost je kmetovanje na naravi in tudi živalim čim bolj prijazen način (AlpMedia 2003; Društvo Echo 2003). Hkrati s tem ekološko kmetijstvo prideluje naravno in zdravo hrano, ki je vedno bolj iskana na trgu. Ti pridelki imajo zaradi svoje kvalitete višjo ceno, kar izboljša tudi socialni položaj kmetov in izboljšuje problem zaostajanja podeželja in opuščanja kmetovanja in zaraščanja kmetijskih površin. Vse to so same pozitivne lastnosti ekološkega načina kmetovanja, ki nas prepričujejo, da je potrebno spodbujati razvoj ekološkega kmetovanja tako iz socialnih kot okoljskih razlogov.

⁴ To je bil primarni pogoj vpliva javnosti na politike, zaradi katerega se je sprejela Alpska konvencija in zaradi katere je bilo mogoče uveljaviti Alpsko konvencijo kot sporazum, ki ureja ne le varstvo okolja, ampak se zavzema za trajnostni razvoj v zelo širokem smislu (CIPRA INFO 2004, 6).

In po nekajletnem pozitivnem razvoju ekološkega kmetovanja povsod po svetu⁵ smo danes priča zaustavljanju tega razvoja in celo nazadovanju razvoja ekološkega kmetijstva. Do leta 2003 je število kmetij in površin v ekološkem kmetovanju naraščalo povsod po Evropi (Comission Europeenne 2005). Od leta 2003 pa se proces preusmerjanja kmetij v ekološki način kmetovanja zaustavlja (Maver 2008; Prijanovič 2009); pojavlja se celo tendenca prehodov kmetov iz ekološkega kmetovanja nazaj v konvencionalno kmetovanje (Alpmedia 2009).

1.1 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE IN CILJ RAZISKOVANJA

Čeprav v zadnjih desetletjih vedno bolj razumemo pomen naravnega okolja in nujnost njegovega varstva, okoljske omejitve le počasi postajajo razvojna sestavina v načrtovanju napredka (Plut 2004, 185). Države so na različne načine oblikovale okoljske politike, za katere so kasneje ugotovljale, da ne dosegajo zastavljenih ciljev. Tudi na evropskem nivoju so se sprejemale politike, ki so vključevale trajnostne koncepte in cilje ohranjanja narave in okolja. Na področju ekološkega kmetijstva je Evropska unija leta 2004 sprejela *»Evropski akcijski načrt za ekološko kmetijstvo«*, Slovenija pa leta 2005 *»Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015«*, v katerem si je zadala za cilj povečanje površin, vključenih v ekološko kmetovanje, na 20 odstotkov glede na kmetijske površine, in to do leta 2015. V Evropi je danes 7,8 milijonov hektarov namenjenih ekološkemu kmetovanju, kar predstavlja 4,2 odstotka kmetijskih zemljišč v uporabi. V Sloveniji pa je bilo leta 2008 namenjeno ekološkemu kmetovanju 29.863 hektarov, kar predstavlja dobrih 5 odstotkov zemljišč v uporabi (Rode in Zupančič 2009, 8). Očitno je, da se površine, namenjene ekološkemu kmetovanju, ne povečujejo po planu Akcijskih načrtov tako EU kot Slovenije.

Ob tem se sprožajo vprašanja o dejanskih vzrokih za nastalo situacijo in seveda vedno bolj aktualno vprašanje o (ne)učinkovitosti prizadevanj varstva okolja in narave (Brown in Flawin 1999). Temeljno raziskovalno vprašanje je: zakaj so okoljevarstvene politike neučinkovite pri varstvu oziroma ohranjanju okolja – to je pri spodbujanju trajnostnega razvoja? Odgovore na raziskovalno vprašanje iščem preko raziskovanja področja kmetijskih politik EU in njihove usmeritve pri spodbujanju trajnostnega razvoja v kmetijstvu, kar naj bi bilo ekološko

⁵ Po statistikah je bilo leta 2008 na svetu 32,2 milijonov hektarov namenjenih ekološki pridelavi in približno 30 milijov certificiranih površin za nabiranje v naravi in čebelarstvo (Rode in Zupančič 2009, 8).

kmetijstvo. Raziskujem, zakaj se ekološko kmetijstvo v EU in v Sloveniji ne razvija po načrtih/pričakovanjih.

Omejitve diplomske naloge: reševanje okoljskih problemov je zelo obsežno in problematično, zato zagotovo ne bom mogla zajeti vseh razlogov za probleme razvoja ekološkega kmetijstva.

Cilj diplomskega dela je raziskati pomen koncepta trajnostnega razvoja, na podlagi tega opredeliti trajnostni razvoj v kmetijstvu (oziroma trajnostno kmetijstvo) in kritično ovrednotiti ukrepe kmetijske politike EU pri spodbujanju trajnostne metode kmetovanja.

1.2 STRUKTURA NALOGE IN METODOLOGIJA

V **prvem (uvodnem) delu** diplomske naloge sem izpostavila problem neučinkovitih ukrepov politik za varovanje okolja pred degradacijo. Opredelila sem tudi raziskovalno vprašanje in cilje raziskovanja.

V **drugem delu** z analizo sekundarnih virov najprej opredelim temeljne koncepte in pojme. Osredotočim se na opredelitev koncepta trajnostnega razvoja in raziščem vzroke za različno razumevanje in opredeljevanje trajnostnega razvoja, na podlagi česar se oblikujejo različne politike, politični ukrepi za uveljavljanje trajnostnega razvoja v praksi.

V **tretjem delu** se z analizo sekundarnih virov in podatki že opravljenih raziskav omejim na raziskovanje kmetijstva. Raziskujem vzroke okoljskih problemov v kmetijstvu in načine njihovega reševanja ter raziščem, kakšen naj bi bil trajnostni razvoj v kmetijstvu oziroma trajnostni način kmetovanja.

V **četrtem delu** se usmerim na študijo primera, v kateri uporabim primarne in sekundarne vire in podatke že opravljenih raziskav. Raziskujem usmeritve kmetijske politike EU in s tem tudi Slovenije za spodbujanje trajnostnih pristopov kmetovanja. Raziskujem torej (ne)trajnostno usmeritev okoljskih politik in iščem odgovore na vprašanje, zakaj je politika neučinkovita pri ohranjanju okolja oziroma pri spodbujanju trajnostnega razvoja – zakaj razvoj ekološkega kmetijstva v EU in Sloveniji ne napreduje po pričakovanjih.

2 TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI

Lah (2002, 5) in Plut (1998, 36) naravne pojme natančno ločujeta. **Narava** (an. nature) je celota materialnega sveta z naravnimi zakoni med seboj povezanih oziroma soodvisnih delov nežive in žive narave na Zemlji. Lah (2002, 122) dalje loči prvinsko naravo, ki je ohranjena brez posegov človeka vanjo (npr. pragozd) od oblikovane narave, krajine ali kulturne krajine; torej spremenjene narave, ki smo jo ljudje spremenili z namenom vzgoje, izobraževanja ali urejanja z naselji, prometnicami, drevoredi ...

Pojem **okolje** (an. environment) Lah (2002, 135) opredeli kot: »(1) prostor z različnimi sestavinami, ki omogočajo življenje na Zemlji in (2) del narave, ki jo je človek delno prilagodil svojemu bivanju in delovanju (človekovo okolje). Plut (1998, 36) pravi, da je okolje »prilagojeno za pridelovanje hrane, živinorejo, gozdarjenje, pridobivanje energije in vode, delno zaščito pred naravnimi ujmami, za nekmetijske proizvode in storitvene dejavnosti, promet; v njem se urejajo naselja, mesta in središča.«

2.1 VARSTVO OKOLJA IN NARAVE

Varstvo narave in okolja se je začelo kot odpor proti vse večjim posledicam onesnaževanja, ki ga povzročajo industrija, rudarstvo, energetika, kmetijstvo, promet in gospodinjstva. Koncept skrbi za čisto okolje je pravica vseh ljudi oziroma vsakega delovnega človeka, vsekakor pa je to predvsem dolžnost vsakega človeka (Lenardič 1988, 36 in Ferry 1998, 177 v Vuk 2000, 34).

Lah (2002, 195) **varstvo narave** opredeli kot: »preventivne ukrepe in dejavnosti, ki omogočajo ohranjanje narave in njenih vrednot (raznoverstnosti rastlinskih in živalskih vrst, njihovih rastišč in bivališč, geološke in vse druge naravne znamenitosti, vodovje in tla), ustanavljanje zaščitnih območij, parkov ter vzgojne in usmeritvene dejavnosti za rekreacijske dejavnosti.« **Varstvo okolja** pa Lah (2002, 195) opredeli kot: »aktivnosti z namenom trajnega ohranjanja narave, njene raznoverstnosti in avtohtonosti vrst, habitatov; ukrepi zaščite naravnih znamenitosti, spodbujanje in urejanje razmerij med človekom in naravo, odpravljanje motenj v okolju in krepitev samoregulacijskih procesov, uresnečevanje sonaravno trajnostnega razvoja z ustreznim gospodarjenjem in prostorskim redom.«

Varstvo okolja in narave ali po Lahu (1996, 15) »gospodarjenje z naravnimi dobrinami in vrednotami« je odnos družbe do narave, od katere je odvisna. Vsaka dejavnost poteka v okolju z določenimi značilnostmi in v odvisnosti od naravnih virov ter tako vpliva na

okolje in naravo. Svetovno gospodarstvo je odvisno od stanja in spreminjanja narave in okolja, njegovih sestavin in procesov, saj je proizvodno zasnovano na dobrinah in storitvah ekosistemov (Lah 1996; Plut 2004).

Ekosistemi so za človeštvo koristni posredno in neposredno. Neposredne koristi so posledica uporabe rastlin in živali v ekosistemu v obliki hrane in surovin; porabljajo se torej za pridelek, živino, živali, kurivo in krmo. Posredne koristi ekosistemov pa so posledica medsebojnih povezav in sovplivov med organizmi v ekosistemu. Gospodarstvo sveta bi se dejansko ustavilo, če bi storitve planetarnega ekosistema prenehale delovati. Zato je iz tega vidika njihova vrednost za ekonomijo sveta neprecenljiva (Lah 1996, 7–11; Plut 1998, 5; Plut 2004, 29–31).

Zato bi se moralo varstvo okolja in narave oblikovati na podlagi spoznanj, kako je treba varovati ljudi in gospodariti, da bi se ohranili viri za življenje sedanjih in prihodnjih generacij (Lah 1996, 13–14; Lah 2008, 82; Aljančič in drugi 1995 v Vuk 2000, 34; Plut 1998, 9).

Koristi ekosistemov oziroma **storitve planetarnega ekosistema** omejuje dvoplastno pojmovan prostor, ki vključuje (Plut 2004; Hille 1994, v Plut 1998; Lah 2002, 124):

a) zaloge naravnih virov: življenje omogoča in kakovostno opredeljuje naravna podlaga, kot so naravni viri⁶, zlasti še voda, rodovitna tla in podnebje. To so viri iz narave, primerni za izkoriščanje, kar lahko koristno uporabimo: živa (biotsko bogastvo) in neživa narava (voda, rude ...), gozdna in obdelovalna tla (prst z različnimi organizmi). Omogočajo poselitev planeta, proizvajajo hranila, kisik in prst, čistijo zrak in vode, nadzirajo podnebje, ohranjajo biotsko raznovrstnost, razkrajajo in reciklirajo hranila. Naravni viri so temelji za preživetje in napredek človeške vrste, vendar so omejeni z velikostjo in sposobnostjo Zemlje, da jih obnavlja (Lah 2002, 124);

b) Nosilna zmogljivost okolja/nosilnost okolja/nosilna sposobnost/absorpcijska zmogljivost izhaja iz predpostavke, da je raba vira lahko omejena s stopnjo rabe, kjer pride do upoštevanja vrednih

⁶ Naravni viri planeta oziroma viri okolja – okoljski viri so tiste sestavine naravnega okolja (ozračje, voda, prst, zemljišča, minerali, rudnine, itd.), ki jih človek uporablja za zagotavljanje dobrin in storitev. Definirane so tri večje skupine okoljskih virov (Mather, Chapman, 1995; v Plut 1998, 36):

- surovine in energijski viri, tradicionalno pojmovani kot naravni viri in predstavljajo navadno vnos v gospodarski siste (npr. rude, premog, nafta);

- deli okolja, ki opravljajo bolj storitve kot pa proizvajajo materialne dobrine (npr. rekreacija na prostem, lepota pejzaža, divjina);

- naravno okolje kot življenjski oskrbni sistemi za človeštvo (kisik, pitna voda, hrana ...).

okoljskih sprememb ali s stopnjo, kjer je produktivnost še trajna. Končnost tudi obnovljivih naravnih virov je nedvoumna, njihova povečana raba pa ogroža tudi njihovo sposobnost opravljanja neproizvodnih nalog sprememb (Plut 1998, 37).

Zemeljski oskrbni ekosistemi lahko delujejo brez nepovratne škode le v primeru, da so pritiski na okolje v okviru razpoložljivih naravnih virov planeta, njegovih proizvodnih in samočistilnih, absorpcijskih zmogljivosti (Hille 1994, v Plut 1998, 34; Plut 2004, 152). Če/ko pa količina odpadkov preseže te zmogljivosti, pride do okoljskih sprememb oziroma degradacije okolja. **Okoljska degradacija**⁷ je preobrazba okolja s porušenim naravnim ravnovesjem zaradi prekomernega obremenjevanja ali/in zmanjševanja samočistilne sposobnosti okolja in njegovih sestavin (Plut 1998).

Prebivalstvo torej živi in njegova materialna dejavnost poteka na prostorsko, surovinsko in energetske omejenem svetu, z omejenimi samočistilnimi zmogljivostmi. Pretekle, sedanje in prihodnje generacije bodo vedno eksistenčno odvisne zlasti od **trajnega delovanja storitev okolja, za kar je potrebno ohranjanje naravnih virov planeta** (Lah 1996; Plut 2004).

2.2 OKOLJEVARSTVENA POLITIKA

Politika je urejanje družbenih razmer, razmer med gospodarstvom, znanostjo, prebivalstvom in naravo. Je tudi odločanje o nosilcih posameznih nalog in o sredstvih, ki so potrebna za izvajanje nalog. Rešitev določenega družbenega problema je odvisna od politik, ki dajejo spodbude, da posamezniki, ko ravnajo v skladu s svojim interesom, hkrati ravnajo tudi v skladu z družbenim interesom (Agenda 21 za Slovenijo 1995, 10–21; Bickers in Williams 2001, 61; Lah 1996; Lah 2002).

⁷ Predmet proučevanja degradacije okolja obsega zlasti (Plut 1998, 7-8):

1. izčrpavanje naravnih virov (neobnovljivih, obnovljivih, zmanjševanje odprtega prostora), ki temelji na napačnem prepričanju, da so naravni viri (zrak, pitna voda, rodovitna prst, gozd, fosilna goriva ...) in samočistilne sposobnosti za sprejem emisij, nastalih ob uporabi naravnih virov (surovin in energije), praktično neizčrpne;
2. antropogene spremembe biogeokemičnega kroženja elementov (ogljika, kisika, fosforja, dušika ...) in vode ter nastanek novih krogov umetnih snovi (CFC, PBC ...) in
3. onesnaženost okolja: označujemo kot obliko degradacije ali razvrednotenja okolja, s stopnjo vnosa emisij, ki presegajo samočistilne sposobnosti okolja (ekosistemov) in/ali je nevarna za zdravje, razvoj in obstoj človeka ter drugih vrst. Onesnaženo okolje se kaže v večji ali manjši stopnji in obsegu onesnaženosti tako naravnih sestavin: zraka, vode, prsti, vegetacije, kar povzroča številne posledice (pokrajinske, zdravstvene, gospodarske ...); kot tudi prostorskih enot – lokalnih, regionalnih in planeta v nepremišljenem ali celo destruktivnem spreminjanju okolja ali neprimerni pokrajinski rabi.

Tudi okoljski problemi naj bi bili javnopolitični problemi oziroma družbeni problemi, s katerimi bi se morala ukvarjati država in jih urejati z/preko javnih politik⁸. Politika določa prioritete cilje in naloge, ustvarja razmere in spodbude, s katerimi se sprošča ustvarjalnost in gradi uravnotežen odnos do narave. Ti ukrepi vključujejo pozitivne in negativne sankcije ter prisilo, s katero politični odločevalci vplivajo na obnašanje ljudi (ciljnih skupin) in organizacij v določeni teritorialni politični enoti. Država s politikami lahko torej določa cilje varovanja narave in instrumente oziroma ukrepe varovanja narave (Fink Hafner 2002, 13; Lah 1996; Lah 2002).

Bickers in Williams (2001, 74–75) ugotavljata, da se večina javne politike ukvarja z razreševanjem oziroma iskanjem načina za reševanje napetosti med individualnimi željami in kolektivnimi rezultati. Največ rešitev vključuje poskuse oblikovanja strukturnih pravil, spodbud in omejitev, ki bi pripomogle k omejitvi nezaželenih skupnih izidov in hkrati dovoljevanja izražanja individualnih izbir. Vlade za to uporabljajo dva mehanizma: (1) lahko obdavčijo ljudi za pridobitev sredstev, da proizvajajo skupne dobrine družbi; (2) lahko regulirajo posameznike na način, da ti ne škodujejo družbi. Obenem pa Bickers in Williams (2001, 75) ugotovita, da vlada nikoli nima dovolj moči, da bi popolnoma omejila neprimerno vedenje.

2.3 KONCEPT TRAJNOSTI IN TRAJNOSTNEGA RAZVOJA⁹

Koncept trajnosti in trajnostnega razvoja (Sustainable Development) je bil prvič uporabljen leta 1977¹⁰, teoretsko popularen in operativen pa je postal leta 1987 s knjigo Svetovne komisije Združenih narodov, z naslovom Naša skupna prihodnost (Our Common Future) (Vuk 2000, 39). Po letu 1980 je bil trajnostni razvoj v Svetovni strategiji ohranjanja okolja (World Conservation Strategy) osredotočen le na ekološko/okoljsko trajnost (Baker in drugi 1997a, 2).

Trajnost/trajnostna zmogljivost naravnih virov pomeni, da se fizično potencial obnovljivih virov uporablja tako, da bo enaka uporaba vira možna tudi v prihodnosti (Plut 1998, 37).

⁸ Javne politike so politične odločitve oziroma uradna pravila obnašanja na določenem teritoriju (Fink Hafner 2002, 12).

⁹ Namesto izraza trajnostni razvoj v literaturi pogosto zasledimo pojme: obstojni razvoj, zmerni razvoj, uravnoteženi razvoj, sonaravni razvoj in usklajeni razvoj (Vuk 2000, 39). Ker je izraz trajnostni razvoj največkrat rabljen, ga uporabljam tudi v diplomskem delu.

¹⁰ Uvedel ga je Clark Pirageas v svoji knjigi z naslovom Trajnostna družba (The Sustainable Society: Implications for Limited Growth) (Vuk 2000, 39).

Koncept »**trajnosti**« torej izvira iz razprave o upravljanju z obnovljivimi viri na način, da se jih ne degradira, da se jih torej ohrani za prihodnost. Trajnost torej izvira iz osnove ekološke trajnosti, katere ideja je oblikovanje takega »razvoja«, ki ne pelje v nepovratno škodo. Združevanje obeh terminov v »**trajnostni razvoj**« postane oblika družbene spremembe, ki ima za cilj ohranjanje ekološke trajnosti (Lele 1991, 610, v Baker in drugi 1997a, 6). Ločiti moramo **rast** od **razvoja** – to je temelj trajnostnega razvoja (Keil in drugi 1998, 4)¹¹.

Taka definicija trajnostnega razvoja določa, da so družbene aktivnosti in gospodarstvo okoljsko sprejemljive le, če se ravnajo po načelih okoljske trajnosti, ki je: planet lahko preživi le, če gospodarstvo in tehnološka dejavnosti ostajata v okviru zmogljivosti okolja – njegovih naravnih virov. To pomeni, da raven in stopnja izčrpavanja naravnih virov in obremenjevanje okolja ne sme biti večja in hitrejša od regeneracijskih ali absorpcijskih (asimilacijskih) sposobnosti sistemov okolja (European Environment Agency 1995, 13 v Plut 2004, 144; Elliot 2003, 6). Po Plutu (1998, 9) mora: **»trajnostni razvoj imeti za namen ustvarjanje okolja, ki ne nasprotuje fizikalnim in biokemičnim zakonitostim, temveč ima za cilj z njimi uskladiti družbene zakonitosti.«**

Trajnostni razvoj mora predstavljati premik v smer gospodarskega napredka v okviru omejitev okolja, poleg tega pa stremi tudi k omogočanju zadovoljevanja potreb sedanje generacije brez ogrožanja življenja prihodnjih generacij ter drugih vrst. V okviru tako pojmovanega in opredeljenega gospodarskega razvoja se izpostavi gospodarnost ne le kot ekonomska kategorija, temveč tudi kot **moralna kategorija v odnosu do narave in njene sposobnosti (samo)obnavljanja kot tudi v odnosu do človeka in njegovih psihičnih in fizičnih zmogljivosti** (Barbič 1992, 21; Plur 1998; Plut 2004). Trajnostni razvoj zahteva oblikovanje novega moralnega in etičnega vidika narave, ki upošteva interese in vrednote vseh živih bitij (Pepperman 1996, 89). Temelj trajnostnega življenja je etika, ki temelji na medsebojen spoštovanju, skrbi za druga živa bitja (tako za ljudi, živali in rastline) in za Zemljo.

¹¹ Rast je povečanje velikosti ali količine. Razvoj pa pomeni širitev ali realizacija možnosti, potencialov, doseganje polnejšega, boljšega, kvalitetnejšega stanja (Meadows in drugi, v Becker in Jahn 1998, 79).

Tudi Markandya in drugi (v Plut 2004, 165) ugotavljajo, da so za ekonomsko politiko, ki želi doseči te večplastne cilje trajnostnega razvoja, ključne naslednje tri razsežnosti: (1) ekonomska, (2) ekološka in (3) sociološka.

Zato bi morala postati ekološka načela kot podlaga za določanje ekonomske politike. Države bi morale poznati in upoštevati nosilne sposobnosti obnovljivih naravnih virov in posebno pozornost namenjati predvsem t.i. kritičnim naravnim virom, kot sta voda in prst, biotski raznovrstnosti in zdravju ekosistemov. Zakonske omejitve morajo gospodarstvu postaviti okvir, določen z okoljskim prostorom in socialno pravičnostjo, znotraj katerega se bodo lahko uresničevali trajnostni modeli gospodarjenja (Keating 1995, 18, v Plut 1998, 42; Lah 2008, 49; Požarnik 1999, 899–0; Agenda 21 za Slovenijo 1995, 10–21).

Nekateri so to poimenovali prehod iz visoko entropijske¹² v nizko entropijsko družbo. Rifkin (v Požarnik 1999, 229–232) kot najpomembnejše spremembe opredeli: (1) neširjenje osnovnih potreb, (2) sprememba odnosa do dela in proizvodnje, (3) sprememba delovnih orodij (manjša, prilagojena človeku in naravi, kar bo krepilo samoodločanje ljudi, njihove ustvarjalne sposobnosti in možnost samoodločanja, s tem pa demokratizacija in decentralizacija odločanja), (4) načelo zasebne lastnine bo veljalo za porabniške dobrine, ne pa tudi za zemljo in druga obnovljiva in neobnovljiva naravna bogastva, (5) sprememba pogleda na človeka, ki je v moderni družbi ločen od delovanja ekosistemov – človek bo zopet postal del narave, (6) sprememba znanstvenega nazora, (7) sprememba industrializiranega in kemiziranega kmetijstva v organsko, (8) sprememba transportnega sistema, (9) zmanjšani industrijska proizvodnja in gospodarstvo ter (10) sprememba tehnologij.

2.4 UVAJANJE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA V PRAKSI – S POLITIKAMI

2.4.1 POLITIČNA EKOLOGIJA

Politična ekologija je nov pristop, ki izhaja iz politične ekonomije in kulturnih študij in kritično raziskuje z namenom razumevanja odnos med družbo in naravnim svetom. Pristop politične ekologije ugotavlja, da je za ocenitev vpliva

¹² Zakon entropije oziroma drugi zakon termodinamike uči, da proces pretvorbe energije ne more potekati brez njenega razvrednotenja. Nastaja nekoristna energija. Glede na to, da obstaja neka meja sistema, se življenje konča, ko se potroši energija sistema (Požarnik 1999, 229).

okoljevarstva na področje politične ekonomije nemogoče predvidevati, da lahko kar dodamo »okolje« na seznam in preprosto domnevamo, da se bo vključil kot nek drug faktor produkcije. Stvari so bolj zapletene (Keil in drugi 1998, 3–4).

Razvoj v okoljski politiki je po teoriji politične ekologije kritično odvisen od specifične družbene konstrukcije okoljskih problemov. Kakor družbo dojemamo in razumemo okoljske probleme, tako jih bomo skušali reševati (Hartman 1998, 336; Keil in drugi 1998, 10). Smith (1995) domneva, da so ekološki problemi in politike, ki se sprejemajo za njihovo reševanje, rezultat naše dominantne socialne paradigme. Ta paradigma vsebuje skupke verovanj, vrednot in idealov, ki vplivajo na naše razumevanje družbe, vlade in individualne odgovornosti (Smith 1995, 7).

Baker in drugi (1997a) raziskujejo koncept trajnostnega razvoja in njegovega izvajanja v praksi s politikami in ugotavljajo, da je raznolikost političnih možnosti doseganja trajnostnega razvoja povezana z različnimi pomeni koncepta. Različna razumevanja in opredelitve trajnostnega razvoja pa so odvisna od različnih ideoloških vrednot, ideoloških prepričanj o naravnem svetu (Baker in drugi 1997a, 8). Hartmann (1998, 346) zato dalje pravi, da je najboljši način za razumevanje problema uveljavljanja trajnosti v praksi osredotočenje na družbene odnose z okoljem in naravo.

2.4.2 ODNOS DO OKOLJA – OKOLJSKA ETIKA

Odnos do okolja pomeni, kako okolje dojemamo in kako z njim ravnamo (Lah 2008, 22). Preko našega odnosa do okolja se oblikuje **okoljska etika**¹³. Teoretiki okoljsko etiko oziroma odnos do okolja ločijo predvsem na **antropocentrično** in **biocentrično**.

2.4.2.1 Antropocentrizem

Antropocentrizem izhaja iz pojmovanja: **človek je središče vsega**, ki tudi vse zmore (Lah 2008, 22; Baker in drugi 1997a, 8; Kim 1992, 6). Utemeljen je na principu intervencionizma v naravo, ker je blaginja družbe v odnosu do narave razumljena v smislu, kaj lahko narava da ljudem, katere storitve nam lahko omogoča. Ta princip prinese industrijska revolucija 18. in 19. stoletja – razmah tehnike, zato se ta princip

¹³ Etika je nauk o življenjskih vrednotah. Vrednote nam omogočajo presojo ali je nekaj z etičnega stališča dobro ali slabo. Etiko torej sestavljajo moralna načela, norme ravnanja, ki so civilizacijska pridobitev in se izpopolnjujejo z družbenim razvojem. Etika obravnava merila človeškega hotenja in ravnanja. Okoljska načela razmejujejo, kaj je dopustno in kaj ne z vidika ohranjanja bogastva narave in onesnaževanja okolja (Lah 1996, 129–130).

imenuje tudi tehnocentrizem. Oblikuje se želja po nadzoru ljudi nad naravo (Baker in drugi 1997a, 10–11).

Takšni pogledi na človeka v odnosu do okolja so povzročili ekološko krizo, saj človekovi dejavnosti v odnosu do okolja niso postavljali nobenih meja. Na tej osnovi se je oblikovala ekonomija, ki deluje na pojmovanju, da so posamezne sestavine naravnega okolja svobodne dobrine, ki so na razpolago v neomejenih količinah, zato je njihova uporaba brezplačna. Posledica tega je prevelik obseg povpraševanja po tem proizvodu (zaradi nižje cene) kot tudi prevelik obseg proizvodnje. S tem se ustvarja presežno izkoriščanje okolja in naravnih virov, kar privede do degradacije naravnih virov¹⁴ (Rojšek 1987, 26–27; Tarman 1994, 19; Novak 1994, 67; Požarnik 1994, 84–86; Plut 1998, 38; Schnaiberg 1994, 6; Rifkin 2007; Jahn 1998, 58; Kirn 1992, 5; Kirn 2004; Hartmann 1998; Grmič 1994).

2.4.2.2 Ekocentrizem

Pristop ekocentrizma je nasprotje antropocentrizma in pomeni: **narava je izhodišče vsega**. Človek živi od narave, narava je njegovo telo, s katerim mora ostati v trajnem procesu, da preživi (Lah 2008, 22; Baker in drugi 1997a, 8; Fetscher 1985, 57; Avčin 1969, 26)¹⁵. Kirn (1992, 181–9) loči:

- avtonomno/intrinsično etiko: naravne bitnosti so vrednote same po sebi in ne zgoj v razmerju do človekovih potreb in koristi. Intrinzična vrednost narave bi se potrdila, če bi jih človek spoštoval in varoval ne zavoljo koristi ali bojazni, da bi mu njihova degradacija in uničenje lahko škodila;
- instrumentalno/heteronomno/pragmatično etiko: človek ima dolžnost do zaščite kvalitete in raznovrstnosti naravnih danosti, v kolikor bi to lahko prizadelo človekove interese.

Do današnjega odnosa do okolja je človeštvo prišlo preko treh velikih družbenoekoloških preobrazb oziroma zgodovinskih obdobj človekovega odnosa z

¹⁴ Pogosto se izpostavlja kot temeljni razlog za izčrpanje naravnih virov rast prebivalstva. Čeprav to ni zanemarljiv razlog, ni najpomembnejši, ugotavlja Plut (1998, 32), saj se je od sredine 20. stoletja do začetka 90. let svetovno prebivalstvo podvojilo, gospodarska proizvodnja pa povečala za petkrat.

¹⁵ Že v antropocentrizmu so obstajali zametki drugačnosti; Kirn (1992, 9–11) išče zametke ekocentrične etike že pri grškem filozofu Epikurju (342–271 pr.n.št) in rimskem pesniku Lukreciju Karu (1.st.), ki sta v takratno družbo vnesla pomisleke, da se dogodki v naravi dogajajo po naravni nujnosti in ne zaradi človeka. V 16. st. je Montaigne obsojal gospodovalno tradicijo do narave in poudarjal moralno dolžnost ljudi do vsega živega; podobno misel nadaljujeta v 18. st. Bentham in Schopenhauer, kasneje pa tudi Aldo Leopold in Albert Schweitzer.

naravo¹⁶ (Kirn 2004; Tarman 1994). Kirn (1992, 5), Schweitzer (v Požarnik 1999), Liedke in Auer (v Grmič 1994, 237) ter Požarnik (1999) poudarjajo, da se glede na današnjo razvojno stopnjo morajo uveljaviti etične omejitve boja za obstanek v odnosih do narave, kar pomeni zamenjavo antropocentrične etike z ekocentrično.

2.4.3 NAČINI POLITIČNEGA SPODBUJANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Na podlagi različnega odnosa do okolja se oblikujejo različna razumevanja in opredelitve trajnostnega razvoja, od katerih so potem odvisna tudi različna politična prizadevanja, kako trajnostni razvoj učinkovito prenesti v prakso. Baker in drugi (1997a) raziskovalne ugotovitve različnih opredelitev trajnostnega razvoja in političnih ukrepov združijo v lestvico, in sicer od najbolj antropocentričnega razumevanja trajnostnega razvoja do najbolj ekocentričnega razumevanja trajnostnega razvoja (Baker in drugi 1997b, 7-9):

1. **Pristop »tekočega traku« (an. »treadmill«):** naravo vidi v okvirih uporabnosti za ekonomski sistem. Trajnostni razvoj je sinonim za trajnostno rast. Na podlagi tega so politični ukrepi usmerjeni v povečevanje produkcije in rasti. Omejenost tega pristopa v kontekstu trajnostnega razvoja je v tem, da se osredotoča na denarno dimenzijo ekonomske aktivnosti in ignorira okoljske vidike te aktivnosti¹⁷ (Baker in drugi 1997a, 12). Iz tega vidika se razumevanje in s tem doseganje trajnostnega razvoja definira preko planiranja in upravljanja narave. Značilna je vera in optimizem v zmožnost človeka, da razume in kontrolira fizične, biološke in družbene procese sedanje in prihodnje generacije (Baker in drugi 1997a, 11).
2. **Pristop šibke trajnosti:** cilj je integracija kapitalistične rasti s skrbjo za okolje. Cilj politike pri promociji šibke trajnosti ostaja ekonomska rast z upoštevanjem okoljskih stroškov. To je možno, ker je okolje razumljeno kot merljivi vir (Pearce in drugi 1989, 9, v Baker in drugi 1997a, 13). Trajnostni razvoj je ekonomska rast, dosežena z ekonomsko učinkovitostjo v sistemu konstantnega naravnega kapitala – gre za idejo trajnostne rabe virov¹⁸. Močno je povezan z

¹⁶ Glej tabelo v prilogi A.

¹⁷ To je bil dominanten pristop industrije EU v zgodnjih 1980-ih in je v določenih podjetjih prisoten še danes (Baker in drugi 1997, 12).

¹⁸ Ta pristop je imel velik vpliv na mednarodne agencije, vključujoč svetovno banko in Združene narode in je postal skoraj sinonimen okoljskemu menedžmentu (Redclift in Goodman 1991, v Baker in drugi 1997, 14).

antropocentričnim in tehnocentričnim razumevanjem narave, v katerem je narava razumljena kot servis materiala in storitev za ljudi. Ta pristop je močno kritiziran, ker vrednost okolja definira le v okviru denarnih pogojev, okoljske probleme pa reducira na upravljalne probleme, rešljive v okviru dominantnega političnega in ekonomskega sistema. Bistven cilj politike postane ohranjanje narave in okolja, ki bo doseženo preko učinkovitosti odstranjanja odpadkov. Namesto usmerjenosti v radikalno reformo, postanejo cilj nenehne izboljšave sedanjega sistema (Baker in drugi 1997a, 14).

3. **Pristop močne trajnosti:** zastopajo ga O'Riordan (1981) in Weale (1992) ter (Pearce 1985, 1995) (v Baker in drugi 1997a), ki se nagibajo k ideji, da je varstvo okolja predpogoj ekonomskega razvoja. To zahteva drugačen način ekonomskega razvoja, takega, ki je bolj osredotočen na ekonomsko dimenzijo kot v preteklosti. Ideja se preusmeri v razprave o kvalitetnem razvoju. To zahteva regulacijo trga, državno intervencijo z množico mehanizmov in orodij, tudi vključevanje lokalnih skupnosti. Uporaba političnih instrumentov (pravnih, ekonomskih in fiskalnih) je tu zelo pomembna, saj je treba doseči spremembo v obnašanju. Ideje so: upravljanje z zemljo, finančne spodbude, »zeleni« davki, onesnaževalske kvote in dovoljenja, sprememba javnih izdatkov in vplivanje na spremembo vedenja preko informacij, publicitete in prisile¹⁹ (Baker in drugi 1997a, 15).
4. **Idealni model:** nosi vizijo, usmerjeno v strukturno spremembo družbe, ekonomije in političnega sistema, ki temelji na radikalni spremembi odnosa človeštva do narave – prestop v ekocentrizem. Ta pristop je bil poimenovan »ekološki« pristop, ki temelji na ideji, da ljudje prispevamo v (eko)sistem toliko, kot iz njega vzamemo²⁰. Uporabljati se začne izraz »trajnostna zadostnost« (an. sustainable sufficiency). Vsem zagovornikom tega pristopa je skupna ideja, da je varstvo okolja in narave ne le nujno, ampak bo zahtevalo tudi velike omejitve porabe naravnih virov in s tem povezanih človeških ekonomskih aktivnosti. Ta t.i. idealni model predstavlja novo razvojno paradigmo (Baker in drugi 1997a, 16–17).

19 Peti okoljski program EU je usmerjen v idejo razširjanja političnih instrumentov, ki bi pripomogli k spremembi vedenja v potrošnji, in v politike usmerjene v trg. Ti ukrepi spadajo bolj na šibek del principa močne trajnosti (Baker in drugi 1997, 15).

20 Tudi Komat (2000) in Lah (2008) pravita, da obstajajo omejitve tega, kar si človek sme prilastiti, in sicer toliko, kot je potrebno za njegovo samoohranitev.

Tabela 2.1: Alternativne oblike političnega izvajanja trajnostnega razvoja glede na različne pomene koncepta

Pristop k trajnostnem razvoju	Vloga ekonomije in značilnosti rasti	Geografski fokus	Narava	Politike in sektorska povezanost	Tehnologija	Institucije	Politični instrumenti in ukrepi	Redistribucija	Civilna družba	Filozofija
Idealni model	Doseganje potreb, ne želja; spremembe v vzorcih produkcije in porabe.	Bioregionalizem; močna lokalna samozadostnost.	Promocija in ohranjanje biodiverzitete.	Celostna/holistična medsektorska integracija.	Delovno intenzivne primerne tehnologije.	Decentralizacija političnih, zakonskih, socialnih in ekonomskih institucij.	Celoten spekter političnih ukrepov; natančna uporaba indikatorjev tudi s področja socialne dimenzije.	Notranje- in medsektorska generacijska enakost.	Strukture skupnost in nadzora od spodaj navzgor; nov pristop k vrednotenju dela.	Ekocentrična/biocentrična
Močan trajnostni razvoj	Okoljsko regulirani trgi; spremembe v vzorcih produkcije in potrošnje.	Povečana lokalna ekonomska samozadostnost, promovirana v kontekstu globalnih trgov.	Okoljsko upravljanje in varstvo, ohranjanje.	Okoljska politična integracija med sektorji.	Čista tehnologija; mešana delovno in kapitalsko intenzivna tehnologija.	V določeni meri sprememba institucij.	Napredna uporaba indikatorjev trajnosti; širpka uporaba političnih orodij.	Redistribucijska politika.	Odprt dialog.	↑
Šibek trajnostni razvoj	Okoljska politika utemeljena na trgu; spremembe v vzorcih potrošnje.	Določene usmeritve v lokalno samozadostnost; minimalno izogibanje moči globalnim trgov.	Nadomeščanje končnih virov s kapitalom; izkoriščanje obnovljivih virov .	Sektorski pristop.	Tehnične rešitve posledic (<i>»end-of-pipe«</i>); mešana delovno in kapitalsko intenzivna tehnologija.	Minimalne prilagoditve institucij..	Majhna uporaba okoljskih indikatorjev; omejen spekter na trgu utemeljenih političnih orodij.	Enakost je postranski problem.	Pristop odločanja od zgoraj navzdol; omejen dialog med državo in okoljskimi gibanji/ organizacijami	
Tekoči trak	Eksponentna rast.	Globalni trgi in globalna ekonomija.	Izkoriščanje virov.	Ni sprememb.	Kapitalsko intenzivne produkcijske tehnologije; progresivna avtomatizacija.	Ni sprememb.	Konvencionalnost politik.	Enakost ni predmet razprav.	Zelo omejen dialog med državo in okoljskimi gibanji.	

Vir: Baker in drugi (1997a, 9).

2.4.4 POLITIKA VARSTVA OKOLJA IN SPODBUJANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA DANES

Smith (1995, 7–8) ugotavlja, da so značilnosti današnje družbe: **»laissez-faire« kapitalizem, individualizem, orientacija v rast in napredek ter vera v znanost in tehnologijo.** Ta prepričanja so torej vplivala na dosedanjo zgodovino okoljske politike, odnos javnosti do okolja in okoljske regulacije (Smith 1995; Hartmann 1998; Rifkin 2007). Na tem se je razvijal tudi koncept trajnostnega razvoja in zato dejansko ponuja netrajnostni način življenja (Connelly in Smith 1999, 306).

U. Beck (v Požarnik 1999, 179) ugotavlja, da kdor sledi razpravam o varstvu okolja, zlahka ugotovi, da je naturalistično in tehnokratsko. **»Poslušamo o prenaseljenosti planeta, vrsti in količini škodljivih snovi v okolju, pomanjkanju surovin, porabi energije, zakonodaji, nadzoru, kaznih, nič ali zelo malo pa o temeljnih značilnosti sodobnih družb. /.../ Zgodi se lahko, da bomo razpravljali o okolju in naravi mimo človeka in družbe, brez vprašanj o pravih vzrokih in posledicah.«** (Požarnik 1999; Enzensberger, 1985; Kirn, 1985).

Požarnik (1999, 34) ugotavlja, da se velik del sedanje politike varstva okolja prične na koncu procesa proizvodnje ali potem, ko so izdelki izrabljeni, namesto da bi se pričela na začetku. Namesto preprečevanja velike rabe energije in surovin ali zmanjšanja količine in strupenosti izpustov, odplak in odpadkov, se politika varstva okolja skuša izviti s čistilnimi napravami, sežigalnicami odpadkov ... Opozarja, da je na ta način je mogoče zmanjšati hitrost nadaljnjega onesnaževanja okolja in pridobiti čas za temeljne ukrepe, zato tehnološko varstvo okolja vsekakor ima neko težo. Nevarno pa je, če mislimo, da zadostuje (Požarnik 1999, 34).

Leta 1985 je Enzensberger (1985, 1101–18) razlog zgoraj opisanega načina reševanja problemov okolja pripisal temu, da: **»namen nadzorovanja onesnaženja okolja že od vsega začetka ni bil ta, da bi nadzorovanje omejilo industrijski razvoj, pač pa veliko bolj ta, da bi ga zagotavljalo in pospeševalo.«** Ugotavljal je, da se kot nova panoga industrijske rasti (po oboroževalnem in vesoljskem področju) oblikuje industrijsko varstvo okolja, stroški zanj pa se socializirajo, bodisi tako, da bremenijo cene, ali neposredno s pomočjo državnega proračuna (subvencije, davčne olajšave, neposredni ukrepi oblasti), medtem ko se profiti stekajo k monopolom. Varstvo okolja in tehnik za njegovo izvedbo so se po njegovih

besedah pred več kot 150 leti domislili benthamovci, in sicer v interesu industrijskega kapitala. Tehnologija, ki so jo zato predlagali, se je od srede devetnajstega stoletja kaj malo spreminjala²¹ (Enzensberger 1985).

Po mnenju nekaterih je tehnologija za človeka nujna, ker je od rojstva sorazmerno slabo opremljen za življenje, tehnika pa mu izboljšuje čutila, lajša delo, nadomešča organe²². Drugi pa opozarjajo, da se pojem napredka danes že skoraj povsem enači samo še z razvojem tehnike. Pred našimi očmi se rojeva »znanstveno-tehnična civilizacija«, ki po mnenju Požarnika (1999, 108): »ne vsebuje nobenega načrta, nobenih vrednostnih meril, nobenega globljega smisla in ki je nihče ne more obvladati in usmerjati.« Dalje ugotavlja, da sta nam znanost in tehnika v mnogočem izboljšali življenje, hkrati pa sta nas postavili v nevarnost, ko je s tehničnimi pripomočki uspelo človeku posegati čez meje, ki jih postavlja narava. Odpor do tehnike, zlasti zaradi njenih socialnih posledic, najdemo že v prvem obdobju industrializacije; od srede našega stoletja se kritika še stopnjuje²³; E. Bloch (v Požarnik 1999, 99) je kritike zaokrožil v zaključek, da je: **»metodologija sodobne znanosti posledica njenega zgrešenega pogleda na naravo²⁴, zaradi česar je zgrešena tudi tehnika, ki temelji in na njenih podmenah.«**

21 Tehnologija je od nastanka naprej dopuščala navidezno osvoboditev človeka od narave in že stoletja deluje ekonomija na razumevanju, da nove tehnologije znižujejo porizvodne stroške, povečujejo ponudbo cenenege blaga, kar spodbuja kupno moč, širi trge in ustvarja več delovnih mest (Rifkin 2007, 75).

22 Tehnologija se je lahko razvila v tako velikem obsegu prav zaradi strahu človeka, zaradi svoje nebogljenosti v primerjavi z naravo. Avčin (1969) in Požarnik (1999) ter nemški psihoanalitik H.E. Richter (v Požarnik 1999, 264) menijo, da je človeka dvakrat v zgodovini popadel silen strah; prvič proti koncu antike, ko se je razblinilo njegovo zaupanje, da je varno umeščen v vesolju. Takrat ga je krščanstvo rešilo uničujočega občutka izgubljenosti, ko mu je dalo odrešilno moč upanja. Drugič pa se je človek znašel v stiski konec srednjega veka, ko se je pričela majati njegova vera v Boga in takrat je rešitev našel v tehniki, s katero je lahko v določeni meri obvladoval naravo in naravne pojave. Vzpon tehnike se prične na razumevanju: vse svet je ustvarjen zgolj za človeka. Descartes (v Rifkin 2007, 113) to misel nadaljuje in odvzame naravi njeno živost na način, da celotno naravo in vsa bitja razčleni na matematične in mehnične dele. Tudi o človeškem telesu se razmišlja kot o zapletenem stroju. Tehnologija pa se najbolj razmahne po odkritju elektrike v 19. stoletju, ki prinese razširjanje in množično uporabo strojev, ki postanejo pokazatelji modernega načina življenja. Konec 19. stoletja so se celo organizirali vsestranski svetovni sejmi, ki so imeli milijonske udeležbe; njihovo bistveno sporočilo je bilo, da se znanost in tehnologija nenehno prebijata na nova področja, krotita divjino, udomačujeta naravne sile, preusmerjata človeške sposobnosti in prilagajata kulturo zahtevnim standardom inženirstva. Razstave, ki so jih sponzorirale korporacije in vlade so ponudile ljudem pogled na osupljivo tehnološko prihodnost pred njimi. Ti pogledi in vpogledi so iz več generacij ljudi naredili prave vernike dobe napredka. Bistvena prikazana ideja je bila: ljudje bodo nagrajeni v prihodnji družbi obilja in prostega časa – tehnologija bo novi suženj, ki bo človeku prinesla čaz za igro, brezdelje ali zasledovanje bišjih ciljev (Rifkin 2007, 112–118).

23 Najbolj odmevni naj bi bili (v Požarnik 1999:99): A. Huxley (1932): Krasni novi svet in G. Orwell (1948): 1984.

24 Tehnologija predstavlja navidezno osvoboditev človeka od narave in njenih sil, z namenom čim večjega izkoriščanja naravnih danosti in s tem čim večje in hitrejše ekonomske rasti in materialnega bogatenja. (Gorz 1985, 151). Problem znanosti je njena popolna zapisanost racionalizmu. Osnovo zahodne znanstvene misli sta na racionalizmu in empirizmu postavila Aristotel in Platon, nadaljevala pa Bacon in

2.4.5 SPREMEMBA POLITIK SPODBUJANJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Baker in drugi (1997a, 34) ugotavljajo, da je **potrebno uvesti nove pristope k planiranju v politiki za spodbujanje močnejše oblike trajnostnega razvoja.**

Ideje o vlogi države in njenih institucij pri učinkovitem reševanju okoljskih problemov so različne: od ekodiktature oziroma popolnega nadzora nad ljudmi do globlje oblike demokracije. De Geus (1996, 1881–92), Požarnik (1999) in Komat (2000) menijo, da ekodiktatura ni odgovor na težave industrijskih družb, saj ima pred očmi le varovanje biološkega obstoja ljudi; človek pa ni le biološko bitje, ampak tudi kulturno. Lafferty, Jacobs in O'Riordan (v Baker in drugi 1997a, 7) povežejo koncept trajnostnega razvoja s koncepti »demokracije«, »svobode« in »družbene pravičnosti«. Keil in drugi (1998) ter Achterberg (1996, 170–185) menijo, da je potrebno najti nove pristope v oblikovanju odločitev, ki so demokratične in hkrati dovolj učinkovite, da vključijo potrebe in pravice prihodnjih generacij; take, ki vključujejo skrb za okolje, brez uničevanja ekonomije – ali obratno; take, ki vključujejo pravičnost (Keil in drugi 1998, 13).

Hartmann (1998) (podobno tudi Požarnik 1999, 194; J. Strasser in K. Taube, v Požarnik 1999, 2132–16) meni, da je trajnostni razvoj možno najbolj učinkovito doseči po korakih (Hartmann 1998, 3463–48):

1. korak: demokratizacijo birokracije in delegiranjem moči regionalnim vladam: Koncentracija moči oblikuje strukturo, da nekaj ljudi dominira manjšini. Decentralizacija pa na drugi strani to onemogoča – omogoča pa večjo demokratizacijo, saj daje moč in odločanje večim ljudem (Hartmann 1998, 346–348). Decentralizacija ima po mnenju J. Strasserja in K. Trauberja (Požarnik 1999, 195–196) številne prednosti: moč v rokah manjših skupin, preglednejše področje odločanja in zato večja kakovost odločanja, manjša birokratizacija, preglednost problemov in močna komunikacija med posamezniki, vpliv ljudi na odločitve, sistem deluje v skladu s potrebami ljudi, manjši transport in poraba energije, manjša

Descartes s prepričanjem, da je knjiga narave pisana v matematičnih zakonih, da lahko človek vse spozna s svojim razumom, itd. (Požarnik 1999).

dovzetnost celotnega sistema za krize, učinkovit socialni nadzor, osebni odnosi, občutek pripadnosti in socialne varnosti raste. Z decentralizacijo odločanja in krepitvijo majhnih enot sledimo načelu subsidiarnosti, ki pomeni, da tiste naloge, ki jih zmorejo manjše socialne enote, ne smejo za njih opravljati večje enote in da za tiste naloge, ki jih same ne morejo opraviti, dobijo pomoč od višjih enot (Požarnik 1999, 196).

2. korak: oblikovanje ekonomije, ki preprečuje način stalne rasti in kapitalistične akumulacije in spodbujanje trajnostnih ekoloških in družbenih odnosov: najboljši način za demokratizacijo ekonomije je podpiranje lokalno nadzorovanega podjetništva – produktov in storitev (Hartmann 1998, 348; Kirn 1985). Ta sprememba je logična tako v ekološkem kot ekonomskem smislu (Perkins 1998, 48; Becker in Jahn 1998, 71; Kirn 1985): (a) prosti trg ogroža okoljsko kvaliteto zaradi tržne prednosti držav, ki ne vključujejo okoljskih stroškov; (b) prosti trg tudi prispeva k negotovosti in k nenehni rasti – ta pa mora biti omejena za doseg trajnosti; (c) prosti trg je slab za povezavo človeških skupnosti in zmožnosti vzdrževanja družbe njenih članov.
3. korak: opustimo ali vsaj minimalizirajmo našo odvisnost od dobrin in storitev, ki so ekološko sporne: Hartmann (1998, 348) meni, da je to ena težjih sprememb, saj mnogo ljudi (predvsem zaradi današnjega načina oglaševanja) to doživlja kot žrtev.
4. korak: spodbujanje lokalne politične mobilizacije: spodbujanje lokalnega aktivizma pomaga zmanjšati birokratizacijo, zmanjša potrebo legitimacije države – čeprav je nekaj državne kontrole še vedno potrebne (Hartmann 1998, 348).
5. korak: sodelovati je potrebno z drugimi lokalnimi skupinami (lokalno in globalno), zaradi izmenjave idej, izkušenj in izzivov (Hartmann 1998, 348).

4.1 TRAJNOSTNI RAZVOJ V MEDNARODNI SKUPNOSTI IN V EVROPSKI UNIJI

Leta 1972 je potekala svetovna konferenca o človekovem okolju v Stockholmu, na katerem je potekala razprava o trajnostnem razvoju. Leta 1983 so v okviru Združenih narodov (ZN) ustanovili Svetovno komisijo za okolje in razvoj (t.i. Brundtlandovo komisijo), ki je opredelila definiciji trajnostnega razvoja: »Trajnostni razvoj je razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanje generacije, ne da pri tem ogrozi zmožnost prihodnjih generacij, da bi

zadovoljevala svoje potrebe.« To poročilo zastopa mnenje o združevanju okoljskih politik in razvojnih strategij ob sočasnem spreminjanju dotedanje percepcije, da je ohranjanje okolja možno doseči le na račun nazadovanja ekonomskega razvoja. Okoljska kvaliteta in ekonomski razvoj sta začela biti razumljena kot soodvisna. V poročilu iz leta 1987 z naslovom Naša skupna prihodnost (Our Common Future), je Komisija ZN opozorila na vedno večjo ogroženost Zemlje zaradi vedno hujše revščine, degradacije okolja, bolezni in onesnaževanja. Pet let kasneje (1992) pa so s podpisom Agende 21 na svetovni konferenci ZN o okolju in razvoju v Riu de Janeiru sprejeli načela trajnostnega razvoja in akcijski načrt za njihovo uresničevanje. Sporočila iz konferenc so jasno podčrtala, da je koncept gospodarske rasti, kot jo poznamo danes, nezdržljiv s konceptom trajnostnega razvoja, za katerega je potrebno ravnovesje v družbi in okolju (Korže 2008, 19–20; Baker in drugi 1997a, 3).

EU je usmeritve okoljske politike oblikovala in izvajala preko okoljskih akcijskih programov (Environmental Action Programm) (Baker 1997b, 94–98):

1. **Prvi okoljski akcijski program 1973–1976** je definiral temeljne principe okoljske politike skupnosti: dobra okoljska politika je sestavljena tako, da preprečuje onesnaževanje. To preprečevanje je združljivo z ekonomskim in družbenim razvojem. Cilj programa je izogibanje presežnemu izkorišanju naravnih virov – naravni viri naj se uporabljajo, ne izrabljajo. S tem EU postavi temeljne principe in okvir, v katerem se naprej oblikuje okoljska politika EU (Baker 1997b, 94).
2. **Drugi okoljski akcijski program 1977–1981** je predstavljal razširitev prejšnjih določil in akcij in ni predstavljal večjih sprememb (Baker 1997b, 94).
3. **Tretji okoljski akcijski program 1982–1986** se je osredotočil na integracijo okoljskih tem na druga področja politik. Ideja, da je varstvo okolja vir ekonomskega razvoja se povezuje z 'ekološko modernizacijo' – ideologijo, v okviru katere EU uresničuje idejo trajnostnega razvoja (Baker 1997b, 95).
4. **Četrty okoljski akcijski program 1987–1992** izhaja iz sprejemanja ideologije 'ekološke modernizacije', kompleksne ideje, ki vključuje razumevanje varstva okolja kot predpogoja, in ne nasprotnika, rasti in razvoja (Weale in Williams 1992, 47, v Baker 1997b, 96). Ekološka modernizacija govori o tem, da se ekonomske in

ostale javne politike, ki ignorirajo škodljive okoljske vplive zaradi stroškov, ne izognejo tem stroškom, ampak jih samo časovno prenesejo v prihodnost (Baker 1997b, 96).

5. V Evropski uniji je v začetku devetdesetih let dozorelo spoznanje, da gospodarskega napredka dolgoročno ni mogoče graditi na izčrpavanju naravnih virov in obremenjevanju okolja. Okoljske škode so začele s povratnimi loki ogroziti gospodarsko rast in so močno obremenjevale državne proračune. Na osnovi teh spoznanj EU leta 1992 podpiše Agendo 21 in leta 1993 sprejme **Peti okoljski akcijski program za okolje in sonaravni razvoj 1993 – 2000** (Towards Sustainability) kot temelj implementacije Agende 21. Ta program je imel bistveno drugačne poudarke kot prejšnji akcijski okoljski programi EU; opredelil je, da je za učinkovito varstvo okolja nujno potrebna integracija okoljske dimenzije v ostale sektorje politike, še posebno v ekonomske politike. V ospredju so naslednja polja delovanja: industrija, kmetijstvo, energetika, promet in turizem (Pridham in Konstadakopulus 1997, 127; Plut 1998, 257–258; Wilkinson 1997, 153; Korže 2008, 21; Baker 1997b, 97)²⁵. Premzl (1994 v Plut 1998, 259) meni, da je s tem programom končno dozorelo spoznanje, da je najboljša politika varstva okolja vnaprejšnje preprečevanje obremenjevanja okolja in ne poznejše ukrepanje za odpravljanje posledic onesnaževanja. Mnogi pa so ta program kritizirali kot premalo učinkovit, šibek. Požarnik (1999, 93) komentira Peti okoljski akcijski program kot skromen v ciljih, kot neobvezno izražanje dobre volje. Baker (1997b, 97) pravi, da pristop tega programa izvira iz antropocentričnega vidika upravljanja naravnih virov, saj oži razumevanje trajnostnega razvoja na vprašanje 'zmožnosti'. Trajnostni razvoj se povezuje z rastjo in varstvo okolja ima za cilj oblikovanje oziroma zagotavljanje 'optimalnih pogojev' za družbenopolitično blaginjo in rast za sedanje

25 Termin »trajnost« (ne »trajnostni razvoj«) se v tem obdobju pojavi tudi v Maastrichtski pogodbi 1993, v obliki cilja: »promoviranje ekonomskega in socialnega napredka, ki je uravnotežen in trajosten, kar bo doseženo preko oblikovanja področja brez notranjih meja, skozi krepitev ekonomskih in družbenih povezav in skozi oblikovanje ekonomske in monetarne unije, vključujoč skupno valuto.« (Wilkinson 1997, 154). Za učinkovito varstvo okolja Maastrichtska pogodba opredeli, da je nujno potrebna integracija okoljske dimenzije v ostale sektorje politike, še posebno v ekonomske politike (Towards Sustainability, v Plut 1998, 259). Tudi v Amsterdamski pogodbi iz leta 1997 je bil trajnostni razvoj potrjen kot prednostna naloga s skupnim ciljem povezovanja okoljske, ekonomske in socialne politike z definiranimi ukrepi za njegovo pot: nadzor porabe naravnih virov, preusmeritev sedanje politike subvencioniranja kmetijstva, prometa, energetike v bolj trajnostno smer, sprememba davčne politike, postavitve visokih tehnoloških standardov (Korže 2008, 21).

in prihodnje generacije. S tem se EU premika na 'kritično pot' proti trajnostnemu razvoju, saj ga opredeljuje na način (CEC 1992a,18, v Baker 1997b, 97): (1) ohranjanje vseobsegajoče kvalitete življenja; (2) ohranjanje trenutnega dostopa do naravnih virov in (3) izogibanje trajni (nepopravljivi) okoljski škodi. To predstavlja model šibkega trajnostnega razvoja (Baker 1997b, 97).

Leta 2001 na vrhu Evropskega sveta v Gothenburgu Komisija EU sprejme Strategijo trajnostnega razvoja (A Sustainable Europe For a Better World)²⁶. Strategija vključuje identifikacijo stanja po prioriteth področjih (prometne spremembe, promet, zdravje in naravne danosti – viri) s pripadajočimi cilji in smernicami. Septembra 2002 je v Johaneshburgu potekal drugi Vrh o trajnostnem razvoju. Na njem je Komisija poudarila, da morajo gospodarski razvoj, socialni razvoj in varstvo okolja delovati skladno. Leta 2005 je sprejeta prenovljena Strategija za trajnostni razvoj (Towards a global partnership for sustainable development) (Korže 2008, 21–22).

6. **Šesti okoljski akcijski program** je bil namenjen pripravi strategije za urbana območja; strategija je bila sprejeta **2006**, ko Svet EU oblikuje in izda Prenovljene smernice strategije trajnostnega razvoja (Council of the EU 2006). Leta 2007 to strategijo Komisija nadgradi še s Priporočili za celostno okoljsko upravljanje in Trajnostnim načrtom za urbani promet (Korže 2008, 22).

Graedel in Allenby (1995, v Plut 1998, 260) pravita, da lahko **pričakujemo, da bo v EU prehod k višji stopnji sonaravnosti trajal najmanj 25 do 30 let**. Pot k sonaravnosti namreč vključuje temeljne gospodarske, zakonodajne, kulturne, religiozne, politične, izobraževalne in socialne spremembe. Ugotavljata, da vse bolj kaže, da bo v sonaravni razvoj bolj kot spremembe tehnološkega in gospodarskega sistema problematično spreminjanje družbenega sistema, sprememba hierarhije vrednot²⁷.

Tudi Baker (1997b, 95) ugotavlja, bo EU prehod v trajnostni razvoj težko dosegla predvsem zaradi njenega **demokratskega deficita, institucionalne nefleksibilnosti in**

²⁶ To je predlog trajnostne strategije, ki je namenjen kot spodbuda Evropskemu svetu k nadgradnji Lizbonske pogodbe z vidika okoljske dimenzije: ekonomski in družbeni razvoj ter varstvo okolja morajo delovati povezano (Commission of the European Communities 2001, 2).

²⁷ Potrebna bo sprememba okoljske etike v gospodarstvu in osebni potrošnji: to pomeni spremembo življenjskega sloga prebivalcev in prehod k obnovljivim energetskim virov ter zmerna poraba naravnih virov na prebivalca, s tem pa tudi vzpostavitev socialne pravičnosti (Graedel in Allenby 1995, v Plut 1998, 260).

kompleksne notranje upravljaljske narave. Problem politike EU je tudi njena inkrementalna narava, ki pomeni pristop k spremembam »korak-za-korakom« (»step-by-step« movement). Inkrementalizem ima močan vpliv na okoljsko politiko, saj se poslužuje načina oblikovanja politik kot procesa sprememb tam, kjer je zahteva po radikalni novi politiki ali politiki, ki je v konfliktu z dotedanjo prakso. To se dogaja, ker inkrementalizem dejansko omogoča uspešno in učinkovito vključevanje trajnostnega razvoja v politike, saj bodo take politike upravljanja z okoljem bolj verjetno sprejete kot uvajanje večjih sprememb. To nam razloži, zakaj je **EU usmerjena v šibko razumevanje in izvajanje trajnostnega razvoja** (Baker 1997b, 95–102).

Baker (1997b, 100) ugotavlja, da se zgornje značilnosti politike EU pokažejo predvsem na primeru politik transporta in kmetijstva. Problem vnašanja okoljskih vsebin v kmetijsko politiko ugotavlja tudi Evropska okoljska agencija v poročilu leta 2006 (EEA, 2006).

3 KMETIJSTVO

3.1 MEJE OKOLJSKEGA PROSTORA

Pekny (2007) pravi, da je površina najdragocenejši vir, kar jih imamo, saj nič drugega ni tako absolutno omejeno. In ta razpoložljiva površina se je od 60-ih let do danes na glavo prebivalca zmanjšala za 40 odstotkov²⁸. Razpoložljiv življenjski prostor za ljudi je torej omejen – potencialno je mogoče kmetovati le na 47,5 km² oziroma le na nekaj več kot tretjini kopnega površja (Vrišer 1995,15, v Plut 2004, 51). V EU je ta površina še nekoliko manjša, saj ima 36 % za kmetijstvo ugodnih tal; Slovenija ima takih tal 30 %, vendar pa od teh le 18 % ravninskega sveta (Prus in Lobnik 2007, 289 in 292).

Količine hrane so se skozi zgodovino povečale na dva načina (Plut 2004, 51):

1. **z manjšim širjenjem kmetijskih površin** (njiv, travnikov, pašnikov ...) in povečanjem ribolova;
2. **z velikim dvigom produktivnosti obstoječih kmetijskih površin oziroma prsti:** uporaba pesticidov in umetnih gnojil ter kmetijske mehanizacije.

²⁸ Površina se ne uporablja le za njive, gozdov in pašnike, ampak tudi za gradnjo hiš in cest, uporablja se za pridobivanje energije in sprejema tudi naše odpadke (Pekny 2007).

Svetovna pridelava in prireja hrane je v zadnjih desetletjih nenehno rasla, vendar se letni prirastki zmanjšujejo in ocene kažejo, da bo v prihodnjih desetletjih enako. Skoraj zanesljivo se obdelovalne površine do leta 2010 ne bodo povečale bolj, kot so se med leti 1980–1990²⁹, saj že sedaj uporabljamo 1,25 planeta, zato se bodo glede na rast prebivalstva preračunano znižale za 21 %³⁰ (Plut 2004, 57; Pekny 2007).

Arheološke in zgodovinske raziskave številnih propadlih civilizacij kažejo, da je njihov konec v veliki meri povzročila regionalno nesonaravna prebivalstvena ali gospodarska rast, ki je nepovratno izčrpala ekološke oskrbne sisteme teh civilizacij (Brown in Flavin, 1999). Na pragu 21. stoletja smo se torej znašli v položaju, ko so se pokazale meje našega okoljskega prostora, katerim se bomo morali prilagoditi (Agenda 21 za Slovenijo 1995, 12). Tudi Flavin (2002, v Plut 2004, 49) pravi, da postaja na začetku 21. stoletja ena od ključnih civilizacijskih nalog novo ravnovesje med svetovnim prebivalstvom in globalnim gospodarstvom na eni strani in planetarnim ekosistemom, naravnimi viri planeta na drugi strani. Zagotavljanje hrane za čedalje številnejše prebivalstvo planeta je postalo konec 20. stoletja ena osrednjih nalog človeštva (Požarnik 1999, 112; Grošelj 2009a; Plut 2004, 62). Brown (2009, 50) izpostavi še podnebne spremembe kot največjo neznancko v prihodnosti hrane. Poljedelstvo, kakršnega poznamo danes, se je namreč oblikovalo znotraj podnebnega sistema, ki se ni kaj dosti spreminjal vso 11.000 let dolgo zgodovino kmetovanja. Pridelovalci so poljščine razvili tako, da imajo kar se da velike pridelke v določenem podnebj. Z naraščajočimi temperaturami bo poljedelstvo vse manj usklajeno z naravnim okoljem. Višje temperature lahko zmanjšajo ali celo ustavijo fotosintezo³¹, preprečijo oprašitev in povzročijo dehidracijo pridelka (Brown 2009, 65).

Ker so na začetku 21. stoletja na razpolago skromne površine za širjenje kmetijskih zemljišč, Plut (2004, 58) in Grošelj (2009a) izpostavita povečanje produktivnosti sedanjih kot rešitev za vprašanja glede prehrane. S tem se ne strinja Požarnik (1999, 242), ki pravi, da so od leta 1800 do konca druge svetovne vojne kmetje v Evropi na skoraj enaki površini pridelali toliko več, da so lahko prehranili ljudi na stari celini, katerih število se je v tem času

29 Površine, ki so primerne za širjenje kmetijskih površin – sploh poljedelstva – so večinoma v Afriki in Latinski Ameriki. Vendar pa so predvsem v Afriki te spremembe možne samo ob visokih okoljskih stroških (Postel 1994, v Plut 2005, 54).

30 Glej tabeli pod prilogo C.

31 Fotosinteza se krepi krepi do 20 stopinj Celzija in ostane konstantna do 35 stopinj, pri 40 stopinjah Celzija pa se popolnoma ustavi. Prav tako pri 40 stopinjah Celzija pade možnost oprašitve skoraj na nič (Brown 2009, 65).

potrojilo, čeprav skoraj niso poznali kombajnov, traktorjev, agrokemije ..., brez česar danes menda ni možno ohranjati pridelka niti na isti ravni, kaj šele ga povečati (Požarnik 1999, 242).

Naprej raziskujem vzroke problemov v kmetijstvu, na podlagi katerih lahko naprej definiram trajnostne rešitve v kmetijstvu – trajnostno kmetijstvo in ukrepe politike za njegovo spodbujanje. V zadnjem delu pa raziščem kmetijsko politiko EU in s kritične perspektive ukrepe politike za spodbujanju trajnostnega kmetijstva.

3.2 ETIKA PRODUKCIONIZMA

Do današnje oblike in etike kmetovanja smo prišli preko obdobja prevlade znanosti nad religijo kot filozofskega temelja kmetijstva. Pozitivistična paradigma je utemeljevala znanost kot vrednostno svobodno, ekonomski utilitarianizem pa je to dopolnil z miselnostjo, da je tehnologija, uporabljena v kmetijstvu, z etičnega vidika sprejemljiva in zelena. Načelo, da naj bi dobra agronomska znanost koristila človeštvu s pomočjo produkcije hrane, je glavna norma agronomske znanosti (Thompson 1995, 58–64).

Etika produkcionizma se je oblikovala v 19. stoletju v Ameriki. V Evropo se je razširila po drugi svetovni vojni, ko je bila naraščajoča potreba po oblikovanju stabilne pridelave hrane. Cilj kmetijstva je postal: produkcija zadostne količine varne in čim cenejše hrane (Chrispeels in Mandoli 2003, 5). Thompson (1995, 66) to mišljenje prevede v ekonomsko teorijo: kmetje se bodo posluževali tehnologije z namenom zniževanja stroškov pri produkciji hrane, s tem zadostijo povpraševanju po hrani, zato potrošniki lahko lažje in ceneje zadovoljijo svoje potrebe. Na produkcijo v kmetijstvu se prične gledati z vidika več je vedno bolje. Po tej miselnosti dober kmetovalec ni tisti, ki najbolj trdo dela, ampak tisti, ki pridelava največ in največji pridelek. Produktivnost je torej na prvem mestu v hierarhiji vrednot (Thompson 1995; Chrispeels in Mandoli 2003).

Na vrednotni podlagi produkcionizma je generacija znanstvenikov, zakonodajalcev in pridelovalcev (agronomov) oblikovala »zgradbo« javnih organizacij, privatnih podjetij in vladnih politik, ki so učinkovito institucionalizirale produkcionistična načela (Thompson 1995, 60).

3.3 RAZVOJ INDUSTRIJSKEGA KMETIJSTVA

Obsežna mehanizacija poljedeljstva se je začela pred več kot sto leti. Po letu 1945 je s pridobitvijo poljedeljskih strojev človek brez posebnega razmišljanja opustil kmečko modrost svojih dedov in prešel na industrijsko kmetijstvo. Pričela se je velika industrializacija kmetijstva in širitev živilskopredelovalne in prehranske industrije. Začelo se je sodelovanje in prepletanje kmetijstva in inženirstva (Avčin 1969, 88; Požarnik 1999). Mehanizacija poljedeljstva je šla z roko v roki z novimi tehnikami gojenja rastlin, s katerimi so začeli uvajati enotnejše različice in vrste, ki jih je bilo lažje strojno obdelovati³². Človek je široka stepna področja zasejal z monokulturami in pričel uporabljati kemična sredstva za zaščito in hitrejšo rast rastlin (Avčin 1969, 88; Požarnik 1999, 242; Rifkin 2007). Te spremembe so v drugi polovici 20. stoletja, ob podvojitvi svetovnega prebivalstva povzročile, da se je kmetijska proizvodnja več kot podvojila na skoraj nespremenjeni površini kmetijskih zemljišč, število traktorjev povečalo za več kot štirikrat ter poraba mineralnih gnojil za približno devetkrat (Lah 2008, 52; Plut 2004, 51).

3.4 KRITIKA INDUSTRIJSKEGA KMETIJSTVA

Weston Price je že leta 1939 v knjigi *Prehrana in fizična degeneracija* (Nutrition and Physical Degradation) na podlagi svojih medicinskih raziskav povezave prehrane in zdravja na »primitivnih rasah« podal kritiko »moderne civilizacije« (Polland 2009, 90). Price je bil prepričan, da je ohranjanje zdrave zemlje ključ do zdravja, zato je kritiziral industrializirano kmetijstvo, ki je v tridesetih letih prejšnjega stoletja ravno nastajalo. Pri kritiki se mu je pridružil angleški agronom Albert Howard, filozofski oče gibanja za organsko kmetijstvo, ki je svetoval, da obravnavamo celoten problem zdravja prsti, rastlin, živali in človeka kot eno veliko temo. Pri podaljševanju prehranske verige, da smo lahko nahranili velika mesta in oddaljene prsti, smo »pravila narave« kršili najmanj dvakrat: (1) ko smo zemljo, v kateri je rasla hrana, oropali hranil in (2) nato ta hranila zapravili z obdelavo hrane. Ta ekološka kritika industrijske civilizacije, ki jo je sprožil Weston Price v tridesetih letih 20. stoletja, ni

³² Mehanizacijo kmetijskega sektorja so inženirji naznanili kot zmagoslavje industrijske družbe. Takratni vodilni kmetijski strokovnjak (v Rifkin 2007, 197) se je hvalil: »Tukaj pšenice več ne gojimo, proizvajamo jo./.../ Nismo poljedelci, nismo kmetje. Proizvajamo izdelke za prodajo.« Prvi primer razvoja nove vrste je bila vrsta bombaža, ki ga je bilo lažje obirati. Drugi primer simbiotičnega odnosa, ki se je v kmetijstvu razvil med gojitelji in inženirji pa je paradižnik; uvedli so novo vrsto paradižnikov, ki sočasno dozori in so dovolj krepki, da prenesejo strojno obdelavo (Rifkin 2007, 200).

preživela druge svetovne vojne³³. Ljudje so izgubili potrpljenje za napade na »industrijsko civilizacijo«, ki je bila natančno tisto, od česar je bilo odvisno njihovo preživetje med vojno. In šele v šestdesetih letih 20. stoletja, ob vzponu organskega kmetijstva, so se ostra vprašanja o industrijski hrani znova začela zastavljati (Polland 2009, 92–94).

Avčin (1969) ter Prus in Lobnik menijo, da se mora z zemljo/tlemi delati s previdnostjo. In kogar zanima prihodnost neke družbe, naj preveri, kako se ravna s plodno zemljo³⁴. V probleme industrijskega kmetijstva se kritično poglobljajo mnogi raziskovalci iz različnih sfer. Leta 1972 je nastala odmevna kritika industrijskega kmetijstva in njegovih posledic na zdravju okolja in ljudeh - Nema pomlad (Silent Spring) Rachel Carson. Med njimi so Avčin (1969), Komat (1997), Požarnik (1999), Plut (2004), Rifkin (2007), Lah (2008), Polland (2009), Brown (2009), Murphy (2009). In njihove kritične poglede na industrijsko kmetijstvo podrobneje predstavim v nadaljevanju.

3.4.1 OBDELOVALNE POVRŠINE

Na kopnem, ki ni pokrito z ledom, je le nekaj centimetrov do nekaj metrov debela plast zemlje. Nastanek zemlje/prsti je zapleten biološki in kemični sistem, za nastanek katerega je potrebno nekaj sto do nekaj tisoč let. Prst je življenjski prostor številnih mikroorganizmov, rastlin in živali in tudi njihovega genetskega materiala. Zato so plodna tla izrednega pomena za kmetijstvo; več kot 90 odstotkov hrane in krme pridelava človeštvo na poljih in travnikih (Požarnik 1999; Lah 2008; Prus in Lobnik 2007; Avčin 1969, 89; Požarnik 1999, 20; Carson 1972, 55). Zato Avčin (1969, 89) pravi, da je: »Od vseh

33 Price je bil skoraj izbrisan iz zgodovine znanosti 20. stoletja (Polland 2009, 89).

34 S to tematiko se je ukvarjal Jared Diamond v knjigi Propad civilizacij. Raziskoval je nekatere pretekle civilizacije, ki so zabredle v okoljske težave in še pravočasno spremenile način življenja, da so se izognile propadu. Islandi so na primer povzročili propadanje prsti zaradi pretirane paše, zato so pastirji proučili, koliko drobnice lahko prenese hribovje brez trajne škode, si na podlagi tega razdelili kvote in tako ohranili pašnike. Vse civilizacije pa niso ravnale tako preudarno. Sumerska civilizacija v 4. tisočletju pr. n. št. je dosegla stopnjo razvoja kot še nobena pred njo. Natančen namakalni sistem je omogočal močno poljedelstvo in na podlagi tega razvoj civilizacije. Zaradi pretiranega namakanja in šibke podtalne drenaže se je podtalnica počasi dvigala. Ko je prišla blizu površini, je začela zaradi vročine izhlapevati, kar je povzročilo zasoljevanje površja in zmanjševanje rodovitnosti zemlje. Sumerci so zato začeli gojiti ječmen, ki bolje prenašal sol; propad so s tem odložili, niso pa rešili vzroka. Sčasoma je zaradi višanja koncentracije soli propadel tudi pridelek ječmena in s tem civilizacija zaradi pomanjkanja hrane. Domnevno naj bi zaradi izsekavanja gozdov in izpiranja tal ter sprememb podnebja propadla tudi civilizacija Majev (od 250 n. št. do leta 900 n. št.) (Brown 2009, 21_22).

brezglavosti, ki jih človek počne na zemlji, najbolj noro njegovo uničevanje humusa, rodne, žive zemlje.« Uničevanju plodne zemlje sledi erozija³⁵ površja (Avčin 1969, 81–87).

3.4.2 OKOLJSKI PROBLEMI

Z razširitvijo industrijskega kmetijstva so se raznolike kmetije, ki so nas včasih hranile, morale umakniti prostranim monokulturnam zgolj nekaj vrst rastlin, večinoma žit³⁶ (Polland 2009, 104–107). **Monokulture so kmalu pokazale svoje pomanjkljivosti in so po večini postale prava poguba za zemljo** (Avčin 1969, 88; Požarnik 1999, 242; Rifkin 2007; Carson 1972).

Uvajanje visokodonosnih monokulturnih poljščin je vodilo v široko uporabo kemičnih pesticidov in herbicidov, saj se je izkazalo, da so monokulture dosti bolj občutljive na škodljivce in bolezni ter plevela³⁷.

Agroekosistemi so danes močno spremenjeni. Proizvodnja hrane se je bistveno povečala, biotska raznovrstnost in druge koristi nekoč naravnih ekosistemov pa so se zmanjšale. 2 milijardi zemljišč oziroma 23 % obdelanih površin, pašniških in gozdnih površin je bilo po letu 1950 degradiranih, v nekaterih območjih se je rodovitnost prsti zelo znižala (Plut 2004, 22). Obdelovalci s tal vsako leto odnašajo velike količine pridelkov, ki so iz tal izčrpali kakih 15 različnih snovi (Lah 2008, 14). In po oceni organizacije ZN za prehrano in kmetijstvo je danes uničenih ali močno prizadetih že 15 odstotkov za kmetovanje primernih površin, v naslednjih desetletjih pa predvidevajo, da bo uničenih letno še 5 do 7 milijonov hektarjev plodne zemlje (Požarnik 1999, 21). Po izračunih Evropske Agencije za okolje je 115 milijonov hektarjev zemljišč v Evropi podvrženih vodni eroziji in 42 milijonoc hektarjev vetrni eroziji. V kar 45 % zemljišč se zmanjšuje delež organske snovi v tleh, število onesnaženih lokacij pa presega 3,5 milijonov hektarjev (Prus in Lobnik 2007,

35 Že stari Grki so poznali in opazovali pojave erozije. O njej je pisal tudi Platon; glavni sovražnik humusa je erozija zemeljskega površja. Poznamo dvojno erozijo, in sicer *naravno erozijo*, ki se je ne da preprečiti, a poteka tako počasi, da iz skalovja sproti nastane toliko prsti, kolikor jo na površju izgine. Kot drugo pa obstaja *pospešena erozija*, za katero je odgovoren človek in povzroča globoke spremembe tal in uničuje rodovitnost polj (Avčin 1969, 90).

36 Ta poenostavitev kmetijske pokrajine je vodila v poenostavitev prehrane, kjer zdaj v pozornost zbijajoči meri prevladujeta koruza in soja. 75 % rastlinskih olj izhaja iz soje in več kot polovica sladil, ki jih zaužijemo, izhaja iz koruze (Polland 2009, 106).

37 Če se na zdravi, naravni zemlji pojavijo škodljivci v preveliki meri, se razmnožijo tudi njihovi naravni sovražniki in vzpostavijo ravnovesje. V monokulturnem kmetijstvu pa se škodljivci močno razmnožijo, saj imajo izobilje hrane in premalo sovražnikov. Tako prisilijo človek, da se z njimi spopade, kar danes počne s pesticidi. Z uničevanjem škodljivcev zastupi tudi naravne sovražnike. Ko se škodljivci zopet pojavijo, imajo še manj naravnih sovražnikov in začaran krog je sklenjen (Komat 1997; Carson 1972; Avčin 1969).

289). Okoljsko problematična je tudi industrijska pridelava mesa; je kruta do živali in skrajno velika porabnica virov, kot sta voda in žito, ter antibiotikov. Poleg tega je ena večjih onesnaževalk vode in zraka. V poročilu Združenih narodov iz leta 2006 je zapisano, da živina po svetu proizvede več toplogrednih plinov kot vsa transportna industrija³⁸ (Polland 2009, 147).

Industrijsko kmetijstvo danes predstavlja velik vir obremenjevanja okolja, saj ima velik delež pri onesnaževanju vod, zmanjšanju biotske raznovrstnosti, širjenju strupenih snovi in pri podnebnih spremembah (Halweil 2002, 55, v Plut 2004). In Avčin (1969, 87) pravi, da : »Kako daleč smo prišli, kaže dejstvo, da je sedaj potreben ekološki preobrat že v kmetijstvu, ki bi moralo biti tesno povezano z naravo.«

Mnoge raziskave kažejo na posledice vpliva kemične obdelave rastlin na zemljo/prst. Carsonova (1972) še posebej opozarja na škodljivost insekticidov, ki lahko dolgo ostanejo v zemlji in to ne po mesece, ampak leta. Navidezno majhna uporaba insekticidov skozi večletno obdobje lahko pripelje do neverjetne koncentracije v tleh³⁹. Ti insekticidi tudi prehajajo iz zemlje v rastlinska tkiva in to bi se moralo skrbno zasledovati in spremljati (Carson 1972, 58–59). Pogosto se s kemičnimi sredstvi tudi pretirava v smislu več gnojenja – več pridelka in več škropljenja – manj škodljivcev. In tako v primerjavi z letom 1950 porabi danes svetovno kmetijstvo desetkrat več mineralnih gnojil in sedemnajstkrat več pesticidov, kar pa ni sorazmerno trikratnemu povečanju proizvodnje hrane (Halweil 2002, 55, v Plut 2004). Kaj se torej dogaja? Že Carsonova (1972) je raziskovala opisan problem. Pravi, da so načrtovalci programov za zatiranje žuželk pozabili na dve važni zadevi: (1) resnično učinkovita kontrola nad žuželkami je tista, ki jo opravlja narava in ne človek⁴⁰ (2) pomembna zadeva, ki se jo zanemarja, je sposobnost nekaterih vrst, da se eksplozivno

38 Dostopno od 15. 7. 2009 na: <http://www.virtualcentre.org/en/library/keypub/longshad/A0701E00.htm>.

39 Veliko insekticidov je trajnih, obstojnih in tako se z vsakim novim prašenjem dodaja še nove količine k tistim, ki so že od prej v zemlji; rekord v zastrupljenosti nosijo tla v jabolčnih sadovnjakih. Biološki učinek kemikalij se pokaže za ves čas nazaj; vplivi na ljudeh so se kazali kot huda zastrupljenja – kmetov, škropilcev in drugih, ki so bili izpostavljeni kemikalijam. Eden od velikih problemov, ki se kaže, so kromosomske oziroma genetske mutacije, ugotovljene na preizkusih na živalih, najdene pa tudi v naravi in na ljudeh (mutacije, sterilnost, alergije, rak ...) (Carson 1972, 58 in 161–162).

40 Narava gostoto naseljenosti določene populacije žuželk drži v določenih okvirih. Vse je pomembno: količina hrane, vremenske razmere, podnebne razmere, tekmeči in roparske živali. Vse to mora biti uravnoteženo. Kemični pripravki pa udarijo po vseh žuželkah enako – po »prijaznih« in »sovražnih«. S tem slabimo obrambne sposobnosti našega okolja, ki bi vzdrževale ravnotežje med posameznimi vrstami organizmov. Tak način zatiranja žuželk je že od samega začetka obsojen na neuspeh (Carson 1972, 209).

množijo⁴¹. Zaradi teh sposobnosti žuželke vedno najdejo kakšno luknjo, da se izmaknejo kemični vojni. Po genetični selekciji se med žuželkami razvijajo nove rase, ki so odporne proti kemikalijam⁴² (Carson 1972, 207–209).

Kemična gnojila sicer povečajo biomaso pridelka, vendar obenem znižujejo odpornost rastlin – jih naredijo bolj občutljive na škodljivce in bolezni⁴³ ter zmanjšajo njihovo hranilno vrednost, kakovost (Požarnik 1999, 113–114; Carson 1972; Lah 2008, 14; Polland 2009, 104; Komat 1997, 117). V določenih državah⁴⁴ so bile že dosežene t.i. fiziološke meje rastlin glede absorpcije hranil. To pomeni, da dodatna poraba mineralnih gnojil zelo malo vpliva na povečanje kmetijske proizvodnje⁴⁵. Zato je večina donosov pridelka v glavnem določena s padavinami, dolžino dneva in intenzivnostjo sončnega obsevanja (Plut 2004, 59).

Komat (1997, 117) pravi, da je: »človek nekritično prenesel model industrijske revolucije na poročje pridelovanja hrane. Poglavitna merila za uspešnost so postala količina, dohodek in dobiček. Prst je postala le naravna opora za rast rastlin, voda le surovina za namakanje, kmetijski stroji najboljši prijatelj pri delu, kemična gnojila »deklica za vse« in pesticidi vsemogočni ubijalci »škodljivcev.«

Iz ekonomskih razlogov in dejstva, da je treba iz čedalje manjših površin iztisniti čedalje več, je moderno intenzivno kmetijstvo postalo velik onesnaževalec narave in socialnega življenja. **Agrokemija je onesnažila prst in vode, poraba energije v kmetijstvu se je silno povečala, prehranska vrednost živil je močno padla, obseg za kmetovanje primernih kmetijskih površin se stalno zmanjšuje in degradira**⁴⁶ (Požarnik 1999, 112; Rifkin 2007, 197–202; Brown 2009; Lah 2008; Komat 2008).

41 Ta sposobnost pri nekaterih živalskih in rastlinskih vrstah presega vse naše domišljajske sposobnosti (Carson 1972, 209).

42 Že pred letom 1945 so strokovnjaki vedeli za deset vrst, ki so postale odporne proti tedanjim insekticidom. Z nastopom novih organskih insekticidov in novimi metodami intenzivnega škropljenja pa je začela odpornost skokovito naraščati. Do leta 1960 je bilo odpornih že 137 vrst in znanstveniki so v razpravah ugotavljali, da to ni končna številka, ampak se bo pojav širil (Carson 1972, 223).

43 Umetna gnojila škodijo mikroorganizmom in drugim živim bitjem v prsti. Ta gnojila imajo resda iste kemične sestavine, kakršne jemljejo rastline iz zemlje, vendar v zelo koncentrirani obliki in zato delujejo na zemljo kot šok in ker je zemlja čedalje bolj mrtva, potrebuje čedalje več umetnih gnojil. Začne se zmanjševati kakovost pridelka in odpornost rastlin na škodljivce. Pri tem tudi le malo škropiva ostane na rastlinah, ostanek se spira v tla in tudi v vodonosnike pitne vode (Požarnik 1999, 113_114; Carson 1972; Avčin 1969).

44 ZDA, države Evropske unije, Japonska in delno Kitajska (Brown 2009, 78).

45 Samo v nekaterih delih sveta (Indijska podcelina, Latinska Amerika) je z večjo rabo mineralnih gnojil še možno delno povečati pridelke (Brown 2009, 78).

46 V samo nekaj desetletjih je uspelo človeštvu poslabšati okoli 1,2 milijarde hektarov poljskih površin (Požarnik 1999).

Obenem so se dogajale spremembe tudi **na družbenem področju: krajina je izgubila svoj nekdanji pečat, število kmetov se je zmanjšalo, dohodek kmečkih gospodarstev je pričel padati, izginja tudi kmečka kultura** itd. (Požarnik 1999, 112; Rifkin 2007, 197–202; Brown 2009; Lah 2008).

3.4.3 DRUŽBENI PROBLEMI

Kmetijska produktivnost se je v zadnjih sto letih povečala bolj kot kadarkoli od nastopa neolitske revolucije dalje⁴⁷. Povečanje produktivnosti z industrijskim kmetijstvom je bilo tako naglo in produktivno, da ekonomske nestabilnosti ob koncu dvajsetih let niso več povzročale slabe letine, ampak prej presežna predelava. Višji donosi in večji pridelki so privedli do krize zaradi prevelike ponudbe, ki je trajala večino 20. stoletja in nenehno zniževala cene kmetijskih pridelkov. Začetek prostega trga kmetijskih pridelkov od 1980 naprej je zaradi cenovnih manipulacij povečal probleme pridelovalcev⁴⁸ (Murphy 2009). Nižje cene so silile kmete, da proizvajajo še več, da bi pokrili svoje stroške. Vse večji pridelek, soočen z neučinkovitim povpraševanjem, je zavrl kmetijsko proizvodnjo celo v večji meri kot industrijsko proizvodnjo in storitve (Brown 2009).

Kazalci o prihodkih, zdravju, izobrazbi in politični moči za podeželje in mesta kažejo, da podeželje danes zelo zaostaja. Ironija je, da je globalno lakote več na podeželju, kar povzroči preseljevanje prebivalstva s podeželja v mesto. Vse večji delež denarja od kmetijskih proizvodov se seli v mesto; večina denarja ostaja izdelovalcem in prodajalcem hrane, delno tudi zaradi povečanega deleža pakiranih ali že pripravljenih živil⁴⁹ (Halweil 2002, 56, v Plut 2004).

Brown (2009, 47), Komat (1997, 117 in 2008), in Požarnik (1999, 115–116) ugotavljajo, da je umetni agroekosistem, ki ga je izoblikovalo industrijsko kmetijstvo izredno občutljiv,

47 Leta 1850 je en kmečki delavec pridelal hrane za štiri ljudi. Danes v ZDA vsak kmečki delavec proizvaja toliko, da nahrani več kot osemindeset ljudi (Požarnik 1999). V triindvajsetih letih so kmetje povečali letino žita toliko, kakor prej v vseh 11.000 letih od začetka poljedeljstva do leta 1950. Od leta 1950 pa se je svetovni pridelek žita več kot potrojil: s 630 milijonov ton na 2 milijardi ton (Brown 2009, 48).

48 Več o oblikovanju prostega trga kmetijskega sektorja še v Murphy (2009).

49 Brown (2009, 48) ugotavlja, da je današnji sistem industrijskega kmetijstva v Ameriki povzročil, da ameriški kmet prejme okoli 20 odstotkov potrošenega prehranskega dolarja, za nekatere proizvode pa še manj. Po preračunavanjih analitikov naj bi stalo približno enako, če bi v trgovino dostavili prazno ali polno škatlo kosmičev. Enak "trend" se kaže tudi v Evropi. Za Slovenijo Franc Režonja (Prevelika liberalizacija ... 2009), direktor Kmetijsko gozdarskega zavoda Murska Sobota ugotavlja, da je pomursko kmetijstvo v veliki stiski. Zaslужek kmeta v maloprodajni ceni hrane je danes le še od pet do sedem odstotkov, pred dvajsetimi leti pa je od maloprodajne cene kmet dobil skoraj polovico.

energetsko potraten in zelo drag. Le malo gospodarskih dejavnosti je tako enegijsko potratnih, kot je kmetijstvo. In Komat (2007, 177) meni, da: **»Dolgoročno usmeritev industrijskega kmetijstva deluje proti biološkemu interesu trajnega obstoja človeške vrste, ker je obnovljiv eksistenčni vir (hrana) usodno odvisen od neobnovljivih rudninskih virov (nafte).«** (Komat 2007, 177).

3.4.5 HRANA IN ENERGIJA

Tako imenovano »zeleno revolucijo«, kot so poimenovali obdobje, ko je vprežno živino nadomestil traktor in so namesto organskih gnojil pričeli množično uporabljati kemična gnojila in ko so pesticidi nadomestili samoobrambo rastlin pred žuželkami, bi lahko poimenovali »kmetovanja z nafto«. Tako kmetovanje pa je izjemno razsipno: troši se nesorazmerno velika količina energije za pridobitev neprimerno manjše količine energije v hrani⁵⁰ (Požarnik 1999, 115–116; Komat 2008).

Dvajseto stoletje je bilo stoletje nafte. Od leta 1900 do 2000 je količina narasla kar za stoosemdesetkrat. Na podlagi tega je prišlo do eksplozivne rasti svetovne proizvodnje hrane, prebivalstva, urbanizacije in osebne mobilnosti. **In tudi za razmah industrijskega kmetijstva ima v veliki meri »zasluge« nafta, skoraj potrojitev svetovnih namakalnih obdelovalnih površin, desetkratna porast rabe umetnih gnojil in naglo razširjanje donosnih sort, predvsem hibridne koruze in kasneje še soje** (Brown 2009). Razširjanje porabe gnojil in kemizacija ob širitvi mehanizacije kmetijstva vedno bolj povečuje odvisnost od nafte⁵¹ in lahko govorimo o naftni intenzivnosti hrane (Avčin 1969, 88; Požarnik 1999, 242; Lah 2008, 52).

Čeprav se navadno največ pozornosti posveča rabi energije v kmetijstvu, Brown (2009, 47) opozarja, da je poraba tu na primeru ZDA le dvajset odstotkov celotne porabe energije v prehranskem sistemu. Preostalo porabijo transport, predelava, pakiranje, trženje in priprava

50 Za pridelek ene prehranske kalorije industrijsko kmetijstvo porabi v povprečju pet do deset energetskih kalorij iz fosilnih, neobnovljivih goriv; države v razvoju porabijo samo petinko ali desetinko energetske kalorije za eno prehransko (Požarnik 1999, 115). To razmerje med vloženo in pridobljeno energijo je že leta 1969 doseglo za koruzo vrednot 12:1 in za krompir 17:1 (Komat 2000, 177).

51 Večino traktorjev poganjata bencin ali dizelsko gorivo, črpalke za namakanje uporabljajo dizelsko gorivo, zemeljski plin ali elektriko, ki se pridobiva tudi v termoelektrarnah na premog. Tudi proizvodnja umetnih gnojil je enegijsko zelo intenzivna. Zemeljski plin se uporablja pri sintetiziranju sestavin dušikovih gnojil. Izkopavanje, predelava in mednarodni prevoz fosfatov so zelo odvisni od nafte (Brown 2009, 46). Za izdelovanje umetnih gnojil, ki so izpodrinila naravni hlevski gnoj, se porabijo velike količine energije (Avčin 1969, 88; Požarnik 1999, 242).

hrane v kuhinji. Čisto svojevrstna oblika energetske zapravljenosti v preskrbi s hrano je torej v tem, da je v trgovinah naprodaj samo še pet odstotkov hrane v sveži obliki in sestavi⁵². In danes porabijo industrijske dežele za kmetijsko pridelavo, prirejo in predelavo trikrat več energetskih kalorij iz fosilnih goriv za eno prehransko enoto kot pred dvajsetimi leti⁵³ (Požarnik 1999, 115–116).

To spreminjanje pridelovanja in predelovanja hrane je raziskoval Polland (2009), ki izpostavi pet bistvenih sprememb skozi zgodovino (Polland 2009, 107–121):

1. **Od nepredelane k prečiščeni hrani:** s predelavo in prečiščevanjem se podaljša trajnost živil⁵⁴ in postanejo lažje prebavljiva – s tem se jih tudi več porabi, sledi večja potrošnja hrane.
2. **Od kompleksnosti k enostavnosti:** od zemlje do krožnika industrializacija prehranske verige vključuje proces kemične in biološke poenostavitve. Začne se z industrijskimi umetnimi gnojili, ki močno poenostavijo biokemijo prsti.
3. **Od kakovosti h količini:** industrijsko kmetijstvo dela velikanske korake pri izvabljanju mikrohranil iz zemlje, postaja pa vedno bolj jasno, da je do teh količinskih pridobitev hrane prišlo na račun njene kakovosti. To nas ne bi smelo presenečati, saj se naš prehranski sistem že dolgo trudi pridelovanje in prodajo hrane čim bolj poceniti. Tega pa ne bi mogel doseči brez žrtvovanja hranilne kakovosti naše hrane⁵⁵. Halweil (v Polland 2009, 108) ta pojav poimenuje prehranska inflacija. Ugotavlja, da se pridelki danes gojijo za donos in ne za

52 Vsa ostala hrana je rafinirana, glazirana, aromatizirana, dehidrirana, vitamizirana, pasterizirana, homogenizirana, vakumirana, obarvana, posneta, zamrznjena, prepečena ali kako drugače predelana in za povrh še naprodaj v papirnatih ali plastičnih vrečkah, lončkih, steklenicah in konzervah (Požarnik 1999, 115).

53 Prav ta energija, ki se potroši zaradi razdalje, ki jo hrana prepotuje od pridelovalca do porabnika, se je zaradi cenene nafte močno povečala. Zelo potratno je tudi pakiranje, ki porabi 7 % energije (Brown 2009, 48).

54 Hrana, ki je na voljo v trgovinah, je narejena za shranjevanje in prevoz na dolge razdalje. In da bi ostala nespremenjena ter odpornejša proti škodljivcem, se iz nje odstrani hranila. Na splošno je veliko lažje prevažati kalorije – v obliki peščenih zrn ali sladkorja – kot hranila, ki so pokvarljiva ali pa pritegnejo bakterije, mrčes ali glodalce (Polland 2009, 91).

55 Številke ameriškega zveznega ministrstva za kmetijstvo kažejo upad v hranilni vrednosti 43 pridelkov, ki jih beležijo od petdesetih let prejšnjega stoletja. Količina vitamina C je upadla za 20 odstotkov, železa za 15 odstotkov, kalcija za 16 odstotkov ... Podobne številke objavljajo tudi v Angliji. Konkretnije to pomeni, da moramo danes jesti tri jabolka, če želimo dobiti enako količino železa, kot bi jo dobili leta 1940 z enim. Rezultat je torej, da moramo jesti več, da dobimo enako količino hranil (Polland 2009, 107–108).

kvaliteto. Dosežki industrijskega kmetijstva so torej, da se lahko proizvede več kalorij na hektar, vsebujejo pa manj hranilnega kot prej⁵⁶.

4. **Od listov k semenom:** ni naključje, da so maloštevilne rastline, na katere se zanašamo, žita. Ti pridelki izjemno učinkovito pretvarjajo sončno svetlobo, gnojilo, zrak in vodo v makrohranila – ogljikove hidrate, maščobe in beljakovine, ta makrohranila pa lahko učinkovito spremenimo v meso, mlečne izdelke in predelano hrano vseh vrst. Žita so tudi v obliki trajnih semen, ki jih lahko dolgo hranimo, kar pomeni, da lahko služijo kot blago in kot hrana, s tem pa so ti pridelki zelo prilagojeni potrebam industrijskega kapitalizma⁵⁷.
5. **Od prehranjevalne kulture k prehranski znanosti:** pred moderno prehransko kulturo so se ljudje pri vprašanju, kaj jesti, zanašali na svojo narodno, etnično in regionalno kulturo. Danes pa se zanašamo na znanost, novinarstvo, vlado in trženje, da nam pomagajo pri odločanju, kaj jesti⁵⁸. Oblikuje se **nutricionizem**, ki ga je industrija izkoristila za prodajo hranilno »obogatene« predelane hrane⁵⁹. Poslovni model prehranske industrije danes temelji na »dodajanju vrednosti« poceni surovinam.

56 Imela naj bi dva vzroka: spremembo v načinu gojenja hrane in spremembo v vrstah hrane, ki jih gojimo. Njegova raziskava kaže, da so rastline, vzgojene z umetnimi gnojili, pogosto prehransko slabše od enakih vrst, vzgojenih v organski prsti. Razlog je lahko to, da pridelki, vzgojeni z umetnimi gnojili, rastejo hitreje, zato imajo manj časa in možnosti, da nakopičijo hranila; razvijejo tudi manjše in plitvejšje koreninske sisteme, ki onemogočajo dostop do globljih zemeljskih mineralov – kolikor jih sploh še ostane na tej zemlji (Halweil, v Poland 2009, 107–110). Ob teh rezultatih Polland (2009, 111) ugotavlja, da je prehrana, ki temelji bolj na količini kot na kakovosti, oblikovala novo bitje: človeka, ki hkrati preveč je in je nezadostno prehranjen, kar je vzrok za številne kronične bolezni, vključno z rakom.

57 Danes ljudje jemo veliko več semen in veliko manj listov, kar je prelomna sprememba v prehrani, katere posledice se že začenjajo opaziti. V listju so pomembna hranila, ki jih telo ne more prejeti iz hrane s prečiščenimi semeni. Enako velja tudi za meso, saj so živali v industrijskem kmetijstvu prehranjene pretežno s semeni. Pomembna hranila iz listov so: antioksidanti in fitokemikalije, vlaknine in pomembne omega-3 maščobne kisline, ki jih imajo danes znanstveniki za najpomembnejše manjkajoče hranilo; sicer jih povezuje večina ljudi z ribami, ampak jih le-te dobijo iz zelenih rastlin (zlasti alg). S predelavo hrane se kopičijo omega-6 maščobne kisline, ker jih omega-3 maščobne kisline ne uravnavajo in vedno več raziskovalcev sklepa, da v tem leži težava zahodnjaške prehrane in zdravstvenih težav. Potrebno bo prej ali slej uvesti preverjanje naše ravni omega-3 in omega-6 maščobnih kislin, kot danes preverjamo holesterol (Polland 2009, 112–117).

58 Polland (2009, 118) pravi, da industrializacija naše hrane, ki jo imenujemo zahodnjaška prehrana, povsem sistematično in namerno spodkopava tradicionalne prehranjevalne kulture.

59 Tehnologija prečiščevanja hrane je hrani odvzela najbolj hranljive dele in taka hrana je prehransko skoraj brez vrednosti. Ko so znanstveniki odkrili pomanjkanje hranil, se je začela hrana »bogatiti« z dodatki, kar pa lahko povrne le peščico hranil, saj so rastline tako kompleksne, da njihove sestave ne poznamo popolnoma (Polland 2009, 107).

Danes smo priča temeljnemu spreminjanju odnosa med nafto in hrano, ki se je pripravljalo že nekaj desetletij. In ob sočasnem oblikovanju ustreznih tehnologij se je zgodilo, da ločnica med gospodarstvom hrane in energije postaja zabrisana in začenjata se združevati. Med letoma 1950 in 1972 je bilo na svetovnem trgu mogoče menjati mernik pšenice na sodček nafte. Konec leta 2007 je bil sodček nafte kljub podražitvam pšenice vreden osem mernikov pšenice. Če je vrednost surovine kot hrane manjša od njene vrednosti kot goriva, jo bo trg prestavil na stran energije (Brown 2009, 40).

Graditi so se začele destilarne etanola; sočasno z velikansko rastjo zmogljivosti pretvorbe žita v gorivo svetovne cene žita rastejo do vrednosti, ki je enakovredna nafti. Cene žita so torej poskočile do rekordnih vrednosti in povzročila nezaslišano svetovno negotovost v zvezi s hrano (Brown 2009, 32). Rifkin (2007) meni, da danes lahko govorimo o popolnem razvrednotenju hrane in pridelovanja hrane – dela.

Lah (2008, 21) ugotavlja, da je stanje zaskrbljujoče, saj se je človeštvo znašlo hkrati v ekološki, socialni in v znatnem delu tudi gospodarski krizi. Leta 2007 so izjemno poskočile cene tekočih goriv in žita, ker so nastale težave na svetovnem trgu zaradi vremenskih ujm in motenj na tržišču. Lovelock (2006, v Lah 2008, 53) pravi, da so biogoriva nevarna grožnja okolju in razvoju, ker gre za velike potrebe in razsežnosti te proizvodnje, zato niso obnovljivi vir energije – še posebej so nevarna, ker bi z velikim obremenjevanjem kmetijske pridelave posegali v zmogljivost kmetijstva in gozdove⁶⁰. Že za pridelavo hrane uporabljamo polovico plodnih tal in ne moremo/ne smemo soglašati s tem, da bi del kmetijskih površin izrabljali za pridelavo biogoriv (Lovelock 2006, v Lah 2008, 53). Lah (2008, 21) pravi: »Milijarde ljudi trpijo zaradi pomanjkanja vode in hrane, porabniki goriv pa bi »pridelovali« biodizelsko gorivo na poljih. Sebičnost in brezmejna kratkovidnost je to; vlagati bi morali v razvoj drugačnih vozil in goriva.⁶¹«

60 Primer je izginjanje gozdov v Braziliji zaradi pridobivanja kmetijskih površin za proizvodnjo biogoriva (Lovelock 2006, v Lah 2008, 53). Tudi EU v želji, da bi dosegla svoj cilj – 10 odstotkov avtomobilskega goriva iz rastlinskih virov – uvaža palmovo olje iz Indonezije in Malezije, kar vodi v izsekavanje deževnega gozda za palmove nasade (Brown 2009, 51).

61 Na žalost pa se razvoj ne usmerja v opisano smer; Brown (2009, 32) namreč piše, da so se ZDA, sledijo pa jim tudi druge države, odločile, da podvojijo delež svojega žitnega pridelka, namenjenega za proizvodnjo etanola: s 16 odstotkov pridelka v letu 2006, na okoli 30 odstotkov pridelka leta 2008. Ameriki sledijo države EU, ki so leta 2006 iz rastlinskega olja proizvedle 4,5 milijarde litrov biodizla (pretežno v Nemčiji in Franciji), ter 1,6 milijarde litrov etanola, večji del destiliranega iz žita v Franciji, Španiji in Nemčiji (Brown 2009, 51).

3.5 NADALJEVANJE INDUSTRIJSKEGA KMETIJSTVA

3.5.1 BIOTEHNOLOGIJA

Ker industrializirani način kmetovanja v prihodnje ne more priskrbeti dovolj hrane za vse ljudi, znanstveniki in politiki pričakujejo rešitve od *biotehnologije*. To je tehnika, ki skuša z neposrednim spreminjanjem dednih zapisov »izboljšati« lastnosti živali in rastlin ali razviti mikroorganizme za določene namene. Priča smo takšnemu poseganju v naravo, kakršnega do sedaj še ni bilo (Požarnik 1999, 119; Rifkin 2007; Plut 2004, 68). Rifkin (2007, 208) pravi: »Prehod k biotehnologiji je epohalen in bo imel morebiti velike posledice na to, kako bodo prihodnje generacije preoblikovale svoje odnose z biosfero.«⁶² Enormni ekonomski potencial biotehnologije je združil kemična, farmacevtska, agrarna in medicinska podjetja v nov kompleks znanosti o življenju z ekonomskim vplivom. Nastaja povsem nova industrija, ki odpravlja ločnice med kmeti, razvijalci semen, proizvajalci gnojil, živilskopredelovalno industrijo in prodajalci. Raziskovalci in korporacije v laboratorijih inženirsko razvijajo tisoče novih rastlinskih vrst⁶³ in živalskih pasem⁶⁴, da bi dosegli ta cilj (Rifkin 2007, 210; Požarnik 1999, 120).

Ideja biotehnologije se nadaljuje v idejo »**tkivnega kmetijstva**«. Rifkin pravi, da kemijska in farmacevtska podjetja delujejo v smeri, da bodo lahko z uporabo genske inženirske tehnologije dokončno izločila kmeta. Kemijska podjetja že sedaj veliko investirajo v proizvodnjo tkivnih kultur v zaprtih prostorih in upajo, da bodo v prvih desetletjih 21. stoletja uspela ukiniti kmetovanje na zemlji. Njihov cilj je, da se izognejo tako organizmom kot tudi odprtemu prostoru, spremenijo proizvodnjo hrane v popolnoma industrijski proces in »kmetujejo na molekularni ravni v tovarni«⁶⁵. Zagovorniki tkivnega kmetijstva trdijo, da

62 Človeštvo je sposobno manipulirati z živimi entitetami na ravni njihovih sestavnih delov – s tem se obravnava življenje kot zbir posameznih genskih lastnosti. Leta 1980 je vrhovno sodišče ZDA podelilo prvi patent za gensko spremenjeno živo bitje mikroorganizmom za odstranjevanje oljnih madežev na odprtih morjih; danes je patentiranih na tisoče mikroorganizmov in rastlin ter šest živali. S temi dejanji vlada pristaja na idejo, da so živa bitja izvedljiva na stasis proizvedenih izumov, ki padejo pod enake inženirske standarde in komercialno izkoriščanje kot neživi predmeti (Rifkin 2007, 209–210).

63 Rastline odporne na okužbe, na škodljivce, na herbicide; vstavljanje genov za lažje prenašanje suše, mraza, vročine ... (Rifkin 2007, 212).

64 Zviševanje produktivnosti krav mlekaric; genska sprememba hormona za rast prašičev ... (Rifkin 2007, 212–213).

65 O tkivni kulturi pišeta Martin H. Rogoff in Stephen L. Rawlins, biologa in raziskovalca na ameriškem ministrstvu za kmetijstvo (v Rifkin 2007, 218), predvidevata sistem proizvodnje hrane, v katerem bodo polja posejana s poljščinami, ki imajo trajno biomaso. Pridelke bi želi in s pomočjo encimov spreminjali v sladkorno raztopino. To bi potem v ceveh pošiljali v mestne tovarne in jo uporabljali

so prednosti le-tega zmanjšana uporaba zemljišč, manj zemeljske erozije, manj kemikalij in zmanjšani stroški za energijo in transport. V procesu, ki temelji na rastlinski tkivni kulturi, lahko nadziramo vse parametre (Rifkin 2007, 218–219).

3.5.2 RAČUNALNIŠKA TEHNOLOGIJA

V naslednjih letih se pričakuje pospešitev razvoja poljedeljske računalniške programske opreme in kmetijske robotike, razvite kot pomoč kmetu pri vrsti odločitev glede pridelovanja, vključno z namakanjem, gnojenjem, hranilno vrednostjo, nadzorom nad mrčesom in pleveli ter uporabo herbicidov⁶⁶. Nova generacija izpopolnjenih računalniških robotov bo morda kmalu zamenjala številna preostala ročna opravila na zemlji in moderno farmo preoblikovala v avtomatizirano tovarno na prostem⁶⁷ (Rifkin 2007, 203–205). Donald A. Holt (v Rifkin 2007, 207), izredni dekan Visoke šole za kmetijstvo na Univerzi v Illinoisu je v reviji Science napovedal popolnoma avtomatizirano farmo prihodnosti, ki jo bodo vodili računalniki in roboti. Prizor se odvija nekega junijskega jutra na farmi na Srednjem zahodu:

Ponoči je računalnik na farmi samodejno poklical več lokalnih in nacionalnih baz podatkov, da bi dobil informacije o trenutnih dobaviteljih in cenah goriv, semen, goriva in pesticidov, o vremenu, tržiščih, napovedih glede mrčesa in boleznih ter povpraševanju. /.../ Informacije, ki jih ponoči zbere računalnik, se pojavijo na zaslonu v spalnici. Računalnik je ocenil fiziološko stanje živali na farmi. Avtomatski stroji za mletje in mešanje krme so delali vso noč. Vse živali so bile samodejno nakrmljene in napojene. /.../ Računalnik je spremljal številne majhne prenosne vremenske postaje, nameščene na poljih. Za ta dan predvideva nizko vlažnost v peščenjakih ob reki in zato je na tistem polju pognal namakalni sistem. /.../ Z vidika vremenskih razmer in stopnje rastlinske rasti je ta dan najbolje

kot prehranski vir za proizvodnjo velikih količin kaše iz tkivnih kultur, ki bi posnemale tradicionalne oblike pridelkov »vzgojenih na zemlji« (Rifkin 2007, 218).

⁶⁶ Ministrstvo za kmetijstvo ima v Ameriki že on-line ekspertni sistem za obdelovanje bombaža, ki zbira vremenske podatke in potem napoveduje, kdaj namakati in gnojiti, da bi dosegli optimalne agronomske cilje. Razvija se še več podobnih sistemov za različne poljščine in tudi za živinorejo pri odkrivanju bolezni živali. Razvijajo pa se tudi sistemi za iskanje podatkov, ki kmetom omogočajo hipni dostop do časopisnih člankov in drugih pomembnih podatkov s kateregakoli konca sveta (Rifkin 2007, 203–204).

⁶⁷ Izraelski kmetje so že daleč na poti k razvitemu robotiziranemu kmetovanju. V vse večjem številu kibucov ni neobičajno videti avtomatiziranih strojev, ki potujejo po tračnicah, položenih med vrstami rastlin in škropijo pesticide. V preizkušanju imajo robotski obiralec melon, ki lahko presaja, goji in pobira okrogle poljščine. Presenetljivo je tako imenovani robot ROMPER po vonju sposoben prepoznati ali je pridelek dovolj zrel za obiranje – senzorji merijo raven etilena – naravnega hormona, ki povzroča zorenje sadeža (Rifkin 2007, 205).

izkoristiti za zatiranje razraslega lisičjega repa na njivi s sojo /.../ s pomočjo herbicida, ki ga bodo aktivirale fotocelice. Herbicid bo nanesa terenska naprava na kolesih, ki z mikroprocesorjem natančno kontrolira in spremlja krmiljenje, hitrost, pritisk v črpalki /.../.

Donald A. Holt (v Rifkin 2007, 207)

3.5.3 SPODBUJANJE TEHNOLOŠKIH REŠITEV

Komat (2000, 177) pravi, da kmetija ni tovarna, kjer lahko izločimo vse nekoristne dejavnike in s povečanjem števila zaposlenih, podaljšanjem delovnega časa ali z izboljšano tehnologijo povečamo produkcijo. Tega si v kmetijstvu ni moč niti zamisliti, saj kmetijska proizvodnja poteka v serijah in ne na tekočem traku. Kar pa se tiče biotehnologije, izkušnje kažejo, da ekoloških pogojev, kot sta rodovitnost prsti in razpoložljivost vode, praviloma ni mogoče preseči z genetskimi izboljšavami (Plut 2004, 67). Tudi Brown (2001, 51) meni, da je problem biotehnologije pomanjkanje znanja o možnih dolgoročnih okoljskih in zdravstvenih posledicah uporabe genetsko spremenjenih organizmov. Zadnje raziskave Prijateljev Zemlje (Friends of the Earth 2009) tudi kažejo neučinkovitost biotehnologije pri doseganju ciljev večanja pridelka in pridelovanja hrane na manj rodoviti zemlji. Ob tem se nam zastavi vprašanje, zakaj se razvijajo take tehnološke rešitve, ki dolgoročno ne rešujejo problemov prehranske varnosti, okoljske varnosti in družbenih problemov (Požarnik 1999, 242; Hamer in Anslow 2008). Vprašamo pa se lahko tudi, zakaj se take rešitve spodbujajo s političnimi ukrepi in subvencijami; Komat (2000, 148) namreč ugotavlja, da se kmetijska politika večine držav zapleta v čudna protislovja: po eni strani se zahtevajo nesmiselno visoke subvencije za ohranitev kmeta in varstvo okolja, po drugi strani pa takojšnjo vključitev kmetijstva v tržno gospodarstvo in še močnejšo industrializacijo proizvodnih tehnologij (Komat 2000, 148).

Rifkin (2007, 219) trdi, da je ozadje teh tehnoloških rešitev naslednje: »Multinacionalne korporacije bodo lahko izvajale dosti večji ekonomski nadzor nad svetovnimi trgi ob mnogo manjših lastnih tveganjih; neprekinjeno proizvodnjo v laboratorijih je mogoče uravnavati glede na dnevno povpraševanje na trgu in ni odvisna od podnebnih negotovosti, sezonskih prekinitev in političnih vplivov.« Tudi Požarnik (1999, 243) ter nevladne organizacije, združene v mednarodno mrežo Prijateljev Zemlje (Friends of the Earth International 2009), pravijo, da imajo od sedanje ponesrečene kmetijske politike največjo korist mogočne interesne skupine, začenši s kemijskimi, farmacevtskimi in naftnimi

koncerni, izdelovalci industrijske mehanizacije ter veletrgovska podjetja. Po besedah Pollanda (2009, 127) je za industrijo bolj donosno, da ima znanstveno osnovo za nadaljnje predelovanje hrane⁶⁸, kot pa da bi se morala resno ukvarjati z reševanjem problemov. Pogost argument za ohranitev in nadaljnje širjenje intenzivnega kmetijstva je lakota v svetu. Bavec (2001, 11) pravi, da bi bilo: »pomanjkanje vprašanja hrane mogoče rešiti s pravičnejšo razdelitvijo le-te, kar kaže preprosto dejstvo, da na svetu ne bi bilo lakote, če bi denimo samo eno tretjino žit, ki jih pokrmimo živalim za prirejo mesa, namenili prehrani ljudi.«

Zato je v zadnjih letih slišati kritike na račun kmetijske politike, ki spodbuja tehnološke rešitve problemov v kmetijstvu in vedno glasnejše zahteve po spobujanju alternativega, sonaravnega, ekološkega načina pridelovanja hrane (Požarnik 1999, 243).

3.6 TRAJNOSTNO KMETIJSTVO

Leta 1955 sta ameriška ekologa D. Dole in V. G. Carter objavila knjigo Gruda zemlje in kultura. V njej sta zapisala: »Civilizirano človeštvo je zmožno zavladati naravi. Vendar živi v utvari, da je njegova oblast nad naravo trajna. Ljudje se imajo za gospodarje sveta, hkrati pa jim manjka sleherno globlje razumevanje zakonov narave.« (Požarnik 1999, 111).

Tudi kmetijstvo se mora prilagajati naravnim zakonitostim z razvrščanjem njegovih strok ali dejavnosti v klimatsko in talno ustrezna okolja⁶⁹. Gospodariti mora z izborom vrst (rastlinskih in živalskih), ki dajejo pričakovani pridelek in so prilagojeni naravnem okolju (Lah 2008, 13–14). **Gledano širše, mora kmetijstvo izpolniti najmanj tri naloge: dati ljudem hrano in druge za življenje potrebne reči, ohraniti vez med človekom in živo naravo, katere del človek je, ter varovati naravno okolje** (Požarnik 1999, 111).

Če želi kmetijstvo resnično začeti upoštevati kvaliteto okolja, je potrebno spremeniti dosedanjo produkcionično etiko, odnos do okolja (Thompson 1995, 68). G. C. Ulyett (v Carson 1972, 221) je dejal: »Spremeniti moramo miselnost in se otresti predsodka o

68 Na primer z zniževanjem deleža maščob ali ogljikovih hidratov ali z zviševanjem omega-3 maščobnih kislin ali pa z dodajanjem antioksidantov in probiotikov (Polland 2009, 127).

69 V naravi se življenje ureja po zakonitostih, ki veljajo za vsa živa bitja in za vse naše delovanje. Procesji potekajo v obliki (Lah 2008, 42–43): (1) kroženja vode; (2) dušika: pomemben je zaradi hranilnosti za žive organizme. Rastline ga lahko črpajo s pomočjo posebnih bakterij v tleh, ki dušik iz zraka spreminjajo v obliko za presnavljanje; (3) ogljika: ta prvina se nahaja v vseh organizmih. Rastline ga potrebujejo za fotosintezo in rast; (4) fosforja: nahaja se v celicah organizmov kot sestavina nukleinskih kislin, encimov in celičnih open. Imamo ga v kosteh, mišičevju, živčevju, možganih ter je v primernih količinah koristen za razvoj organizmov; (5) bioglikemični procesi v tleh. Vsi ti procesji vplivajo na produktivnost sistemov (Lah 2008, 13 in 42; Carson 1972, 55).

človekovi večvrednosti. Tako bomo tudi spoznali, da lahko v naravi sami najdemo dovolj možnosti, če hočemo preprečiti preveliko širjenje raznih živalskih in rastlinskih vrst. Narava navadno opravi to mnogo bolje in ceneje, kakor zmoremo mi sami.«⁷⁰ Razumeti moramo, da med zemljo in vegetacijo obstajajo skrivnostna, človeku še močno neznana medsebojna delovanja. Tla vplivajo na rastlino, pa tudi rastlina na tla. Iz tega sledi, da če je zdravje enega dela prehranske verige moteno, lahko to učinkuje na vsa živa bitja v njej (Polland 2009, 96). Avčin (1969, 81) pravi: »Ohraniti moramo zdravo prst, živi humus, kjerkoli še obstaja in kjerkoli še lahko nastaja.«

Temeljne značilnosti trajnostnega kmetijstva/kmetijskih sistemov so (IFOAM 2009b, 2):

- zanaša se predvsem na lokalne, obnovljive vire;
- ohranja rodovitnost in biološko aktivnost prsti;
- maksimizira recirkulacijo rastlinskih hranil;
- uporablja samo naravna in mineralna sredstva in procese, ki ne škodijo sestavinam v hrani;
- vzdržuje visoko raven biološke raznovrstnosti v produkcijskem sistemu kot tudi na kmetijskih površinah;
- zagotavljanje živalim prehrano in pogoje življenja, ki odsevajo njihovo ekološko vlogo in jim dovolijo izraziti njihovo naravno obnašanje;
- prilagoditev na spremenjene klimatske pogoje.

In zaradi nevarnosti pred kemizacijo bi se moralo pospeševati organsko ali ekološko kmetijstvo⁷¹, ki brez kemikalij zagotavlja varno in zdravo hrano (Lah 2008, 14).

3.6.1 EKOLOŠKO KMETIJSTVO

Bavec (2001, 9) opredeli ekološko kmetijstvo⁷² kot: **»Način trajnostnega kmetijstva, ki v pridelavi hrane temelji na ravnovesju v sistemu tla-rastline-živali-človek in**

70 Avčin (1969, 134) pravi, da kjer oboli zemlja, tja narava naseli povsem določene rastline, ki zopet vzpostavijo biološko ravnovesje tal. In če te rastline (ki jih kličemo pleveli) zatiramo, uničujemo naravni proces zdravljenja tal.

71 Za naravi prijazno kmetovanje so v uporabi različna poimenovanja. Organsko (an. organic), sonaravno, trajnostno, ekološko kmetovanje. Ekološko kmetovanje je v uporabi v Evropski uniji, zato v nadaljevanju za označevanje naravi prilagojenega kmetovanja uporabljam ta izraz.

72 Poimenovanje tega načina pridelave je v različnih evropskih državah različno (2. člen uredbe 2092/91, v Bavec 2001, 10): na romansko-nemškem govornem območju uporabljajo izraz biološko kmetijstvo (biologique, biologico, biologisch); na anglo-saksonskem

sklenjenem kroženju hranil v njem.« Vsem oblikam ekološkega kmetovanja je skupno, da ustvarjajo s pomočjo ekosistema narave. Zato se izogibajo vsemu, kar moti ravnotežje naravnega kroženja.

Čeprav so se pojavili določeni argumenti proti ekološkemu kmetovanju⁷³, Požarnik (1999, 244), Polland (2009, 149–150), Avčin (1969, 87), Komat (2000, 148), Halweil (2002, 53, v Plut 2004) ugotavljajo, da so prednosti ekološkega kmetovanja za kmetovalce, porabnike in naravo nesporne: **zdrava živila, krepitev obnovitvene sposobnosti tal, ohranitev genetske pestrosti, spodobno ravnanje z živalmi, onesnaženo okolje in ohranitev krajine**⁷⁴.

Po zadnjih izsledkih objavljenih s strani Organizacije za hrano in kmetijstvo pri Organizaciji ZN ni bojzani za pomanjkanje hrane (kar je najpogosteje navajani razlog proti ekološkemu kmetovanju) ob preusmeritvi kmetijstva v način ekološkega kmetovanja (v razvitih državah bi se ob tem pridelki zmanjšali samo za pet odstotkov). Poleg tega so inputi v ekološkem kmetijstvu v primerjavi s konvencionalnim od 36 do 54 odstotkov nižji, poraba fosilnih foriv in energije je nižja za 40 do 60 odstotkov, manjši je izpust toplogrednih plinov – povprečno nad 50 odstotkov manj, ekološka živila pa so po številnih parametrih določanj kakovosti boljša v primerjavi s konvencionalno hrano (Bavec in drugi 2001).

Polland (2009, 107–111) ugotavlja, da so prednosti prave hrane, pridelane v zdravi zemlji, jasne. Domnevo sta prva razvila sir Albert Howard in J. I. Rodale, da prst, bogata z organskimi snovmi, daje hranljivejšo hrano, pred nedavnim pa je nekaj dobro nadzorovanih primerjav organsko in običajno vzgojenih pridelkov pokazala bistveno višje ravni

organsko (organic); v skandinavskih državah ekološko kmetijstvo (ekologisk), tako tudi v Španiji (ecologico) ter Nemčiji in Avstriji (oekologisch).

73 Najpogostejši argumenti so: ta živila niso bolj zdrava, šele po zaslugi umetnih gnojil postanejo živila res kakovostna; ne gre brez pesticidov, ker bi se pridelek zmanjšal najmanj za četrtino; produktivnost sonaravnega kmetovanja je nizka – sledi lahkota in podražitev hrane; sonaravno kmetovanje je brez moči proti boleznim rastlin; hlevski gnoj in kompost vsebujeta premalo rudninskih snovi in povzročata nepotrebno onesnaževanje podtalnih voda (Požarnik 1999, 244; Grošelj 2009b; No health benefits ... 2009). V Ameriki dileme glede razlike v kvaliteti ekološko in konvencionalno pridelane hrane v raziskavi združi Joseph D. Rosen (2009), profesor Toksikologije hrane na Rutgers University School of Environmental and Biological Sciences and an ACSH Advisor.

74 Glej tudi tabeli v prilogi Č – primerjava prednosti in slabosti konvencionalnega in ekološkega kmetovanja.

antioksidantov, flavonoidov, vitaminov in drugih hranil v nekaj organskih pridelkih⁷⁵ (Polland 2009, 107–111).

Tudi Hamer in Anslow (2008) raziskujeta področje ekološkega kmetovanja in njegove prednosti združita v sledeče točke: (1) povečanje pridelka v nerazvitih državah in manjše znižanje pridelka v razvitih državah; (2) drastično znižanje porabe neobnovljivih virov energije; (3) znižanje izpustov toplogrednih plinov, predvsem zaradi neuporabe kemičnih sredstev za obdelavo rastlin; (4) zmanjšanje porabe vode, ker rastline na zdravi zemlji razvijejo obsežnejši koreninski sistem in so odpornejše na sušo; (5) spodbuja lokalizacijo (celotno gibanje ekološkega kmetovanja izhaja iz ideje »lokalna hrana za lokalne ljudi«); (6) neuporaba pesticidov; (7) pozitiven vpliv na ekosisteme; (8) prehranske prednosti, saj je ekološka hrana kvalitetnejša z vidika hranil, vitaminov, mineralov; (9) ohranjanje semen, kar je pomembno z vidika ohranjanja genetske zgodovine; (10) ustvarjanje zaposlitev – ekološko pridelovanje hrane je bolj delovno intenzivno od konvencionalnega.

Pekny (2007) kot najpomembnejšo značilnost ekološkega pridelovanja hrane izpostavi njegovo samozadostnost, s tem varnost pred krizami in neodvisnost od agrarnih velekoncernov. Po ekološkem modelu kmetije delujejo kot **samozadostni ekosistemi**. Taka kmetijska proizvodnja je v javnem interesu, saj povezuje kmetijsko pridelavo in okolje ter omogoča revitalizacijo podeželskih skupnosti⁷⁶.

Na podlagi zgoraj opisanih argumentov ekološkega kmetijstva ne smemo razumeti kot korak nazaj, temveč kot možnost trajnostnega načina kmetovanja, ki je usmerjeno v prihodnost in zagotavlja človeku prijazno, perspektivno delovno mesto, saj ob neprimerno nižjih stroških pridelave hrane in hkrati višjem dobički pridelovalca, naravi prilagojeno kmetijstvo prispeva k bolj zdravi in rodovitni prsti, bolj zdravim rastlinam in živalim in tako bolj zdravim ljudem (Plut 2004, 64; Polland 2009, 149–150; Avčič 1969, 87; Komat

⁷⁵ Organsko vzgojene rastline poleg več mineralov vsebujejo tudi več različnih sekundarnih spojin, ki jih rastline proizvajajo, da se zavarujejo pred škodljivci in boleznimi. Ker rastline na ekoloških kmetijah ne škropijo z umetnimi pesticidi, so se prisiljene braniti same, s čimer navadno izdelajo od 10 do 50 odstotkov več dragocenih sekundarnih spojin kot rastline vzgojene s pesticidi (Polland 2009, 111).

⁷⁶ Velik pomen agroekološkega modela kmetijstva dokazujejo rezultati več kot 200 projektov na 9 milijonih kmetij, kjer se je povprečni letni donos povečal za 93 %, potrebnega pa je bilo več dela. Tudi primerjalna raziskava o biotski raznovrstnosti organskih in konvencionalnih kmetij v Veliki Britaniji je pokazala, da je na organskih kmetijah bistveno višja stopnja pogostosti in raznolikosti vrst, 1,6 krat več žuželk, s katerimi se hranijo ptiči, trikrat več neškodljivih metuljev in veliko povečanje življenja v prsti (Halweil 2002 59–63, v Plut 2004).

2000, 148; IFOAM 2009a; Rode in Zupančič, 2009; Hamer in Anslow 2008; Bavec 2001, 21–22; Požarnik 1999, 244).

Ekološko kmetijstvo je bolj trajnostno z vidika okolja (skrbi za ohranjanje okolja) in z družbeno-socialnega vidika (višji dohodek pridelovalcev) kot konvencionalno kmetijstvo, zato bi morali spodbujati razvoj te metode kmetovanja. Ekološki način kmetovanja pa je mogoče uvajati samo ob sočasni spremembi številnih drugih, za današnji način kmetovanja značilnih stvari (Požarnik 1999, 244).

3.7 SPREMEMBE KMETIJSKE POLITIKE

Komat (2000, 175) pravi, da: »Pridelave hrane, tega ključnega pogoja za obstoj človeštva v prihodnosti, ne smemo vezati na neobnovljive vire, kar se je zgodilo z modernim industrijskim kmetijstvom.«

Nacionalna država (s svojimi politikami) je vse, kar stoji med potrošniki, kmetom in skupnostjo na eni strani in transnacionalnimi korporacijami na drugi strani (Friedmann 1998, 95). Zato bi država morala razvijati politike, s katerimi bi ščitila lastne državljane in osnovo obstoja – kmetijstva z zemljo, ki lahko proizvaja hrano. Oblikovati se morajo rešitve, ki so usmerjene v spodbujanje trajnostne oblike kmetovanja.

Liepietz (1992, 145, v Friedmann 1998, 95) **elemente trajnostnega režima hrane** opiše kot: (1) samoupravljalški, (2) vezan na končnega uporabnika in (3) logika lokalnega razvoja, utemeljenega na partnerstvu. Prehranski sistem se torej mora lokalizirati, saj potem potrošniki, ki kupujejo lokalno in kmetje, ki prodajajo lokalno, delijo skrb za (upo)rabo zemlje na trajnostni način in za proizvodnjo hrane, ki podpira posameznika in skupnost⁷⁷ (Friedmann 1998, 95; Murphy 2009). Kar zadeva organske pridelke v velikih trgovinah, je zelo možno, da prihajajo od daleč - vedno pogosteje s Kitajske. Po nekaj dneh vožnje po državi se prehranska kakovost vsakega pridelka zmanjša, poveča se poraba potrebne

⁷⁷ Price (v Polland 2009, 92–93) je prekinitev povezave med lokalno zemljo, lokalno hrano in lokalnimi prebivalci, ki ga je povzročila industrijska, povezoval s težavami nepravilnega ekološkega delovanja in tudi zdravja ljudi. Wendell Berry (v Polland 2009, 142) pravi: "Prehranjevanje je kmetijsko dejanje," s čimer je hotel reči, da nismo samo pasivni porabniki, temveč aktivni soustvarjalci sistemov, ki nas hranijo in glede na to, kako porabimo svoj denar, lahko podpiramo prehransko industrijo, utemeljeno na količini, ali pa lokalno prehransko verigo, ki temelji na kakovosti. Polland (2009, 173–174) zanimivo razširi omenjeno idejo in pravi, da: "proizvajati lastno zdravo hrano ali jo kupovati v lokalnem okolju in tako prevzeti nadzor nad lastno hrano, ga s tem odvzeti industriji in znanosti, ni majhna stvar /.../ v današnjem času priprava jedi od začetka in gojenje lastne hrane velja za prevratniško dejanje. In takšna dejanja spodbujajo nutricionizem: prepričanje, da je pri hrani najpomembnejša prehrana in da je prehrana tako kompleksna, da lahko zanjo skrbijo samo znanstveniki."

energije, zato je treba iskati hrano, ki je pridelana **organsko in lokalno**⁷⁸ (Polland 2009, 141–150).

V letih prehoda na organsko kmetovanje se produktivnost in dobičkonosnost znižata, saj je potrebno nekaj let za obnovo raznovrstnosti, ki pomaga pri naravnem nadzoru nad insekti. **In izkušnje kažejo, da brez izdatne državne podpore večina kmetov ni sposobna izvesti zahtevnega prehoda**⁷⁹ (Plut 2004, 66).

Požarnik (1999, 244–245) za najvažnejše dodatne ukrepe za spodbujanje trajnostnega kmetijstva izpostavi:

1. **povečati je treba samopreskrbo ljudi:** to pomeni večjo decentralizacijo in s tem večjo neodvisnost ljudi ter regij od države, veleindustrije in svetovne trgovine. Treba je omejiti uvoz prehranskih izdelkov iz tujine in omogočiti čim neposrednejšo prodajo živil, torej brez vmesne verige predelovalcev, trgovine in prekupčevalcev.
2. **sklop različnih ukrepov:** finančne spodbude za prehod v ekološko kmetovanje; prepoved namakanja in osuševanja; varovanje kmetijske zemlje pred pozidavo; močna obdavčitev pesticidov in sredstev za zatiranje plevela; varovanje rastlinskih in živalskih vrst; prepoved genetskega spreminjanja rastlin in živali; odprava živalskih farm ipd.
3. **osveščanje porabnikov:** spremembo prehranjevalnih navad (da se ne kupuje sadja in zelenjave glede na njihovo barvo, velikost, obliko) in obveščenost, saj svetovni trg onemogoča, da bi ugotovili kakovost in izvor prehranskih izdelkov, torej kje, v kakšnih razmerah in na kakšen način so bila pridelana.

78 Najboljše je iskati hrano na tržnici ali neposredno na kmetiji. Prednosti tega so: ko jeste hrano s tržnice ali kmetije, avtomatsko jeste sezonsko hrano, lokalni pridelki so tudi zreli, sveže obrani in zato okusnejši in bolj hranljivi. Hkrati pa gre dobiček neposredno k pridelovalcu. Polland (2009, 142) pravi, da ob tem hrana obnovi svojo zgodbo in nekaj svoje plemenitosti, ko jo oseba, ki jo je vzgojila, izroči naprej. Delovati je potrebno po principu »Sezi v roko tistemu, ki te hrani«. V Ameriki se je razvilo kupovanje s kmetij v obliki zabojev s hrano (Community-supported agriculture); to je s strani občine podprto kmetijstvo, ki je vedno bolj priljubljen projekt, v okviru katerega se vpišete na seznam kmetije in prejmete tedenski zaboj pridelkov (Polland 2009, 140).

79 Poleg tega pa prehode kmetov v način ekološkega kmetovanja pogosto otežuje inertnost nekaterih univerzitetnih profesorjev in raziskovalcev, kmetijskih pospeševalcev in državnih uradnikov, ki pogosto niso naklonjeni tej obliki kmetovanja. Pomemben, če ne celo najpomembnejši akter pri omejevanju pa so veliki agrokmetijski koncerni, saj samo pet svetovnih podjetij nadzoruje 65 odstotkov svetovnega trga s pesticidi, drugih pet podjetij pa 75 odstotkov svetovne trgovine z žiti (Halweil 2002, 68, v Plut 2004). Nevarnost razvoju ekološkega kmetovanja predstavlja tudi združevanje kapitala na ravni mednarodnih kemijskih koncernov, ki kupujejo semenarska podjetja in imajo v rokah že številne gensko spremenjene sorte. S tem kmetje postanejo odvisni pri uporabi semen in sredstev za varstvo rastlin, saj se v genski zapis sort vnašajo t.i. "geni terminatorji", ki onemogočijo reprodukcijsko sposobnost semena, s čimer so pridelovalci prisiljeni vedno znova kupovati seme od njih (Bavec 2001, 19).

Brown (2009, 198–203) kot najpomembnejše spremembe na kmetijskem področju izpostavi:

1. **zmanjšanje nezdrave visoke porabe živalskih proizvodov:** v kmetijstvu se pogosto sprašujemo, kako podnebje vpliva na pridelavo hrane, ne pa, kako naše prehranske navade vplivajo na podnebje. Tako zemljo in vodo lahko uporabljamo učinkoviteje z vidika energije, če se premaknemo po prehranjevalni verigi navzdol⁸⁰ in
2. **omejitev pretvarjanja prehranskih pridelkov v avtomobilsko gorivo.**

Cilji in potrebne spremembe so torej znane; vlade vedo, kaj morajo njihove politike in zakoni zgraditi (Murphy 2009). Vendar Brown (2009, 161) ugotavlja, da danes še vedno velik problem predstavljajo državne subvencije gospodarstvu, ki spodbujajo pridelavo kmetijskih pridelkov⁸¹. Potrebno je preoblikovanje davčne politike – zmanjšanje davkov na dohodek in povečanje davkov na dejavnosti, ki uničujejo okolje; s preoblikovanjem davkov pripravimo trg do tega, da prikaže okoljsko resnico⁸² (Brown 2009, 285–286; O’Riordan in Voisey 1997, 176; Plut 2004, 66).

4 SKUPNA KMETIJSKA POLITIKA EU Z VIDIKA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

4.1 NASTANEK IN REFORMNI PROCES SKP

80 S tem področjem sta se ukvarjala Gideon Eshel in Pamerla A. Martin (Univerza v Chicagu). Ugotovila sta, da rastlinska prehrana porabi štirikrat manj energije kot prehrana bogata z mesom (Brown 2009, 204). Pri pridelavi živalskih beljakovin se porabi približno 37 odstotkov svetovnega pridelka žita. Tako bi že majhna sprememba v učinkovitosti prihranila velike količine žita (Brown 2009, 198). Poleg porabe žita so za okolje problematični tudi izpusti toplogrednih plinov (predvsem metana). To področje že ureja Kjotski sporazum, ki za Slovenijo določa znižanje izpusta toplogrednih plinov v govedoreji za osem odstotkov do obdobja 2008–2012. Jože Verbič (Kmetijski inštitut Slovenije) je letos povedal, da so se »v slovenski govedoreji od leta 1986 do leta 2006 izpusti toplogrednih plinov zmanjšali za 14,8 odstotka.« To se smatra za lep uspeh, vendar je cilj nadaljevati zniževanje količine teh izpustov (Grošelj 2009b).

81 Vsako leto davkoplačevalci po vsem svetu dajejo približno 700 milijard dolarjev v obliki subvencij za dejavnosti, ki uničujejo okolje. Svet Zemlje (Earth Council) v študiji Subvencioniranje netrajnostnega razvoja (v Brown 2009, 290) ugotavlja, da je resnično neverjetno, kako »svet zapravlja na stotine milijard dolarjev letno, da podpira lastno uničevanje.«

82 Plut (2004, 66) izpostavi primer industrijsko zasnovane živinoreje, ki je velik vir onesnaževanja vode. Zato bi bilo potrebno meso z velikih farm okoljsko obdavčiti, kar bi povečalo konkurenčnost organskega načina živinoreje in paše na prostem. Ta primer lahko razširimo na katerokoli kmetijsko dejavnost. Podobni ukrepi bi obenem torej izboljšali stanje okolja in socialno stanje pridelovalcev, saj bi povečali tržno tekmovalnost manjših kmetij. Vendar vlade danes zelo redko občavčijo kmetije zaradi onesnaževanja okolja. Danska, Norveška in Švedska so obdavčile pesticide, na Nizozemskem pa obdavčujejo kmetije, ki imajo presežke gnoja (Plut 2004, 66).

Skupna kmetijska politika EU je ena prvih skupnih evropskih politik. Države članice so že ob ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti v petdesetih letih spoznale, da je ob tesnejšem ekonomskem povezovanju treba urejevanje kmetijstva prenesti na skupne organe (Kezunovič 2003, 38). EU je oblikovala SKP 30. julija 1962, kmalu zatem, ko je bilo za ustanovitelji EU desetletje pomanjkanja hrane, zato se je na začetku subvencionirala proizvodnja osnovnih živil, da bi zagotovili samozadostnost in varnost preskrbe s hrano (Vladni portal 2008). SKP je utemeljena na treh načelih: (1) enotnost trga (skupni trg); (2) dajanja prednosti domači pridelavi (tržno-cenovna zaščita) in finančni solidarnosti držav članic (skupni proračun) (Erjavec 2007, 2).

Na podlagi teh načel se oblikujejo cilji SKP (Rabzelj 2007, 74; Erjavec 2007, 2, Vladni portal 2008; Kezunovič 2003, 38; Tome 2009):

- povečati storilnost kmetijstva s pospeševanjem tehničnega napredka in zagotavljanjem razvoja kmetijske proizvodnje ter optimalno izrabo proizvodnih dejavnikov;
- zagotoviti primerno življenjsko raven kmetijske skupnosti (zlasti s povečanjem individualnega zaslužka oseb, ki se ukvarjajo s kmetijstvom);
- ustaliti trge;
- zagotoviti zanesljivo preskrbo s hrano;
- poskrbeti, da je preskrba potrošnikov dostopna po primernih cenah.

SKP je bila sprva zelo uspešna pri doseganju svojih ciljev, kasneje pa so se pokazali tudi njeni negativni učinki in težave. Z ukrepi, ki so ohranjali raven domačih cen kmetijskih pridelkov visoko nad svetovnimi cenami, je pospeševala intenziviranje in rast obsega kmetijske proizvodnje. Pridelava je zato hitro naraščala, s čimer je EU dosegla cilj prehranske varnosti in iz neto uvoznice postala druga največja svetovna izvoznica hrane. Že v zgodnjih 70-ih letih pa so nastajali presežki, ki bi brez dodatnih ukrepov⁸³ vodili v znižanje cenovnih ravni. Presežki pridelkov so se kopičili, njihov izvoz z visokimi

⁸³ Uvedli so se intervencijski ukrepi: podpore skladičenju, podpore porabi, podpore predelavi ali uničenju proizvodov, s katerimi se je ustvarjalo dodatno povpraševanje in razbremenjevalo presežne trge (Erjavec 2007, 4).

izvoznimi spodbudami pa je vse bolj obremenjeval skupni proračun⁸⁴. EU naj bi s subvencioniranjem prodaje presežkov tudi povzročala neravnovesje na svetovnem trgu s hrano, kar povzroči mednarodne spore). Vse večje intenziviranje pridelave je pripeljalo tudi do problemov zaradi onesnaževanja okolja. Skupaj z modernizacijo načinov kmetovanja, ki je privedla do večje konkurenčnosti kmetijstva v Evropi, je prebivalstvo začelo zapuščati podeželje. Delež delovne sile v EU, ki ga je do tedaj pokrivala kmetijska skupnost, se je tako zmanjšal z 20 % na manj kot 5 %. SKP je postala žrtev lastnega uspeha (Kezunovič 2003, 39; Erjavec 2007, 4; Tome 2009; Vladni portal 2008).

Negativni učinki SKP, ki so sprožile notranje (proračunske) in zunanje (trgovinske) pritiske so vplivali na stalni reformni proces SKP (Erjavec 2007, 1–4; Tome 2009).

4.1.1 REFORMNI PROCES SKP

4.1.1.1 Reforma 1984

Prva **reforma leta 1984** je ohranila cenovne podpore in obenem z ukrepi upravljanja ponudbe zajezila proračunsko razsipno rast proizvodnje. Uvedene so bile kvote za mleko, ki so omejile prirejo mleka in zajezile problem presežkov mleka; leta 1988 se je poskušal uvesti program podpor za opuščanje pridelave na delu zemljišč (Kezunovič 2003, 39–40; Erjavec 2007, 4).

4.1.1.2 Reforma 1992

Odločnejše reforme so se pričele leta 1992 (t.i. Mc Sharryeva reforma). Cilj teh reform je bilo znižanje zalog in stabilizacija prihodkov ter stabilizacija proračuna⁸⁵. Reforme so cenovne podpore zamenjale s tržno manj izkrivljajočimi proračunskimi podporami – z neposrednimi plačili⁸⁶. S tem se je zajezilo proračunsko rast izdatkov SKP in obenem omejilo rast proizvodnje. Prvič se v kmetijsko politiko vnesejo okoljska vprašanja in

84 Proračun skupnosti za kmetijstvo je rasel z dvajset ali več odstotki na leto predvsem zaradi stroškov za izvozne podpore in intervencijske ukrepe, ki so skupaj dosegali več kot 80 % proračuna skupnosti (Bzckwell 1998, v Erjavec 2007, 4).

85 Proračun za kmetijstvo je stalno naraščal in je v 80. letih obsegal že 75 % celotnega proračuna (Tome 2009).

86 Znižale so se intervencijske cene (pri žitih, oljnicah in govedu), s tem pa tudi proizvajalčeve cene. Ta izpad dohodka kmetov je bil nadomeščen z neposrednimi plačili (na hektar ali glavo živali) – kasneje poimenovanih proizvodno vezana plačila. Z neposrednimi plačili se namesto z visokimi cenami zelena dohodkovna raven zagotavlja s proračunskimi sredstvi. Potrošnik je na ta način nekoliko razbremenjen, hkrati pa neposredna plačila v manjši meri izkrivljajo trg kot tržno-cenovne podpore. Neposredna plačila so tudi bolj ciljno naravnan ukrep (Erjavec 2007, 5).

nujnost upoštevanja okoljskih vsebin v kmetijski politiki – t.i. kmetijsko-okoljski ukrepi (Kezunovič 2003, 39–40; Erjavec 2007, 5; Tome 2009).

4.1.1.3 Reforma 1999

Reforma v letu 1999 ni veliko spreminjala začrtane smeri; oblikuje se t.i. *Agenda 2000*, ki je prinesla nadaljnje znižanje tržno-cenovnih podpor na račun povečanja neposrednih plačil iz proračuna. Z omejevanjem proizvodnje in strukturnimi ukrepi se skuša vplivati na obseg, strukturo in način pridelave (Kezunovič 2003, 39–40; Erjavec 2007, 5). Agenda 2000 ni koreniteje posegla v temeljna načela SKP in zato ni zmanjšala njenih ključnih nasprotij (Kezunovič 2003, 40). Politika neposrednih plačil je bila postopoma deležna vedno večje kritike: (1) večina proračunskih sredstev je odtekala k največjim in že tako konkurenčnim pridelovalcem; (2) neposredna plačila so proizvodno vezana in spodbujajo proizvodnjo; (3) taka politika je administrativno zahtevna in bi jo bilo težko prenesti v nove članice in verjetno najpomembnejše (4) zaradi rasti skrbi potrošnikov glede varne hrane jo je vedno težje upravičiti pred javnostjo (Evropska komisija 2003, v Erjavec 2007 5–6).

4.1.1.4 Reforma 2003

Reforma leta 2003 je SKP popeljala v novo reformo in proračunsko obdobje, ki naj bi trajalo vse do leta 2013. Spremenili so se cilji in spremenile podpore. Kmetijstvo v ožjem smislu izgublja na pomenu, SKP pa prevzema za širši družbeni krog politično zanimiva področja. Na pomenu so vedno bolj dobivala vprašanja varnosti hrane, varstva okolja in dobrobit živali⁸⁷. Reforma je uvedla proizvodno nevezana plačila, za pridobitev katerih morajo kmetijska gospodarstva izpolniti pogoje na področju varstva okolja, varnosti hrane in dobrobiti živali - t.i. pogoji navzkrižne skladnosti. Podpore so preračunane na hektar in se tudi večjim gospodarstvom postopno zmanjšujejo, vendar ohranjajo na sorazmerno visoki ravni. Poudarjati se začne večnamenskost evropskega kmetijstva in s tem nova vloga kmetijske politike (Erjavec 2007, 3–6; Tome 2009; Kezunovič 2003).

Po tej reformi se SKP razdeli na dva stebra:

Prvi steber kmetijske politike: je bistvo SKP, sestavljeno iz (1) neposrednih podpor (plačila) in (2) tržne intervencije skupnih tržnih ureditev (Common Market Organisation)

⁸⁷ 91 odstotkov prebivalcev EU meni, da je temeljna naloga SKP zagotoviti varno hrano, 89 odstotkov pa jih je mnenja, da je njena druga pomembna funkcija varstvo okolja (Evropska komisija 2005, 1).

(Erjavec 2007, 4). Sestavljajo ga pravila in ukrepi, imenovani skupne tržne ureditve (te so sprejete za posamezne kmetijske pridelke: žita, sladkor, olja in masti, mleko in mlečni izdelki, goveje meso, prašičje meso, jajca, perutninsko meso ...). Skupne tržne ureditve se med seboj razlikujejo po vrsti ukrepov, ki se izvajajo, ter po vsebini in intenzivnosti podpor (Kezunovič 2003, 38–39).

Vedno pomembnejši pa postaja tudi tako imenovani **drugi steber**, ki vključuje **ukrepe za razvoj podeželja**: ukrepi razvoja podeželja so po letu 2005 samostojna politika EU, navezana tako na prvi steber SKP kot tudi na regionalno in strukturno politiko EU⁸⁸. S temi ukrepi skuša EU usmeriti kmetijstvo k okolju prijaznejšem kmetovanju in ohraniti kmetijstvo v hribovskih in gorskih območjih, prestrukturirati in posodobiti kmetijstvo, gozdarstvo in pripadajočo živilsko-predelovalno industrijo (Kezunovič 2003, 39; Erjavec 2007, 4; Mrak in Rant 2005, 539; Tome 2009).

Izoblikuje se t.i. **Evropski model kmetijstva** oziroma **Eko-socialni model kmetijstva** in kmetijske politike, ki temelji na razumevanju **večnamenskosti oziroma multifunkcionalnosti kmetijstva**. Ta koncept predpostavlja, da ima kmetijstvo poleg gospodarske tudi druge družbeno pomembne funkcije, ki jih trg ne uravnava. Gre za eksternalije, ki segajo na različna področja: (pozitiven ali negativen) vpliv na okolje, socialno in regionalno ravnovesje, na izgled krajine, na ohranitev kulturne in naravne dediščine, ohranitev biodiverzitete in drugo. Komisija ga enači s »**trajnostnim kmetijstvom**«, to je kmetijstvom, ki uravnoteženo razvija ekonomske, socialne in okoljske vidike (Erjavec 2007, 3; Mrak in Rant 2005, 539). Tudi Plut (1998, 259–260) meni, da se skupaj z večjimi prizadevanji za enakomernejši regionalni razvoj in spremenjeno skupno kmetijsko politiko, ki izhaja iz prepoznavanja večnamembnosti kmetijstva, postopoma oblikujejo obrisi trajnostnega sonaravnega razvoja (Plut 1998, 259–260).

88 Politika razvoja podeželja je enotno predpisan in celovit sistem podpor, ki ga sestavljajo ukrepi, ki jih (1) lahko pridobi vsako kmetijsko gospodarstvo, če izpolni določene kriterije (plačila za kmetijsko okoljske ukrepe, za območja s težjimi razmerami za kmetijstvo, za zgodnje upokojevanje in za pogozdovanje) ter (2) ukrepi, ki jih je mogoče pridobiti na podlagi izbire projektnih vlog (podpore naložbam na kmetijskih gospodarstvih, za živilskopredelovalno industrijo, izobraževanje in delovno usposabljanje, ukrepe v gozdarstvu, obnovo in razvoj vasi ter podporo diverzifikaciji dohodkovnih virov na podeželju). Oblikujejo se štiri osi politik: (1) konkurenčnost agroživilstva in gozdarstva (podpore prestrukturiranju proizvodnih virov, naložbeni projekti, sheme kakovosti); (2) upravljanje z zemljišči (izravnalna plačila za opravljeno storitev: plačila nadstandardom za okolje, dobrobit živali, za višje stroške kmetovanja v težjih razmerah, Natura 2000); (3) diverzifikacija dohodka na podeželju (naložbe v nekmetijske vire, podjetništvo, turizem, naravno in kulturno dediščino); (4) LEADER (lokalne akcijske skupine, projekti opredeljeni od spodaj – navzgor) (Erjavec 2007, 7).

Do temeljite prenove SKP pa v tem času še ni prišlo, saj se je SKP spreminjala postopno in v zmernih korakih (Kezunovič 2003, 39; Erjavec 2007, 4). Erjavec (2007, 7–8) ugotavlja, da zapletenost in obsežnost organov odločanja⁸⁹ v procesu usklajevanja interesov s članicami prispeva k počasnosti sprememb in k ohranjanju sedanje oblike SKP. Uradništvo sicer pristaja na reforme, vendar take, ki ohranjajo njegovo moč in delovanje.

4.1.1.5 Reforma 2005

Ob vedno večjih kritikah SKP se je oblikoval program **reform po letu 2005, za obdobje 2007–2013**, ki naj bi povečal liberalizacijo kmetijskih trgov, ki jo bo spremljala izdatnejša pomoč za podpore okolju in kulturni krajini, razvoju podeželja ter prilagoditvam na kmetijah in v živilsko-predelovalni industriji. **Postopno naj bi se vzpostavila proizvodno nevezana oblika podpor in socialno sprejemljivejša razdelitev sredstev** (Kezunovič 2003, 40). V programskem obdobju 2007–2013 so se realno gledano izdatki za SKP znižali, prenehala so se neposredna plačila proizvajalcem, znižala plačila velikim posestvom, znižale naj bi se cene in dan je večji poudarek na razvoj podeželja ter varstvu okolja (Tretje poročilo ... 2005, 578).

Delež SKP iz skupnega proračuna se je v obdobju 2007–2013 znižal na 34,9 % proračuna, kar je posledica prihranka stroškov, doseženega z reformami ter prenosom nekaterih kmetijskih izdatkov na razvoj podeželja, ki mu bo v istem obdobju proračuna namenjenih 9,7 % (Vladni portal ... 2008). Delež proračuna, namenjen razvoju podeželja, je še vedno zelo nizek; prvi steber torej ostaja središče politike SKP. Erjavec (2007, 11) meni, da ostaja temeljno vprašanje: Ali je mogoče upravičiti reformirano SKP z multifunkcionalnostjo kmetijstva in zato dobiti družbeno soglasje, ali pa bo prevladal neoliberalistični diskurz, ki v ukrepih prvega stebra ne najde smisla, politika razvoja podeželja pa je strogo opredeljena s konceptom zagotavljanja javnih dobrin (Erjavec 2007, 11)?

Erjavec (2007, 17) ugotavlja, da je analiza stanja in predlogov v SKP pokazala, da do leta 2013 ne moremo računati na korenitejši zasuk v politiki in obsegu sredstev za kmetijstvo.

⁸⁹ Obsežen pravni red in politika zahtevata številne delovne skupine: na področju kmetijstva je 50 upravljalnih odborov, ki vključujejo v delo predstavnike resornih ministrstev za vsako področje SKP. Direktorat za kmetijstvo je med večjimi direktorati po številu zaposlenih (Erjavec 2007, 7).

Izhodišča po 2013 pa so dosti bolj odprta in odvisna od različnih dejavnikov⁹⁰ (Erjavec 2007, 17–18).

4.1.1.6 Reforma po letu 2013

O reformah SKP in Evropskem modelu kmetijstva je potekala razprava na neformalnem srečanju kmetijskih ministrov na Finskem 2006. Izkazalo se je, da so mnenja precej deljena, države pa bi lahko razdelili v tri skupine (Erjavec 2007, 14–15):

1. **konzervativne**: so za ohranitev ali zgolj manjše prilagoditve SKP tudi po letu 2013⁹¹;
2. **zmerne reformiste**: so za nadaljnje reforme, vendar za ohranitev skupnih pristojnosti in delovanja, predvsem v smeri varovanja okolja, varne hrane, razvoja podeželja⁹²;
3. **radikalne reformiste**: so za odpravo neposrednih plačil ali vsaj racionalizacijo SKP, torej prostovoljno sofinanciranje neposrednih plačil, odpravo tržno intervencijskih ukrepov. Ta predlog praktično ukinja prvi steber. Politika, ki naj bi ostala, naj bi temeljila na načelih politike razvoja podeželja. Če je bila politika razvoja podeželja neka alternativa tržno-cenovni politiki, ta alternativa v definiranju trajnostne oziroma multifuncionalne vloge kmetijstva ni več potrebna; vedno težje je namreč argumentirati ukrepe prvega stebra pri tej dvojnosti⁹³ (Erjavec 2007, 19).

Na podlagi teh razlik Erjavec (2007, 21–22) oblikuje tri scenarije možnih sprememb:

- **scenarij obstoječih politik** (konzervativni scenarij): 1. steber: ohranitev shem neposrednih plačil in zmanjšanje sredstev za tržne intervencije. 2. steber: brez večji sprememb.

90 Pomembnejši dejavniki so predvsem dogovor o obsegu vplačil v proračun EU, zunanji vplivi svetovne trgovske organizacije (STO), stanje na svetovnih trgih, klimatske spremembe ... Različna večja nihanja in spremembe na prehranbenem področju, ki vplivajo na spremembe cen, namreč zavirajo reforme, saj sprožajo proteste pri interesnih organizacijah, ki postanejo agilnejše in učinkovitejše pri doseganju svojih zahtev (Erjavec 2007, 17–18).

91 To stališče zastopajo države »francoske pobude« (vse sredozemske članice, razen Malte, Irska, Belgija, Luksemburg, Madžarska, Litva, Slovenija), utemeljujejo pa ga s tem, da evropski kmetije rabijo predvsem stabilnost. Potrebna je previdnost pri odpiranju trga (Erjavec 2007, 14).

92 Za to opcijo se zavzema predvsem Komisija, prepoznamo pa jo tudi pri Nemčiji, Avstriji, Finski (Erjavec 2007, 15).

93 Za te spremembe se zavzemajo predvsem Velika Britanija, Danska, Nizozemska, Švedska (Erjavec 2007, 14–15).

- **Reformno-restriktivni scenarij:** znižanje skupne ravni sredstev do 2020. 1. steber: postopna ukinitve vseh oblik podpor. 2. steber: nadaljnji razvoj, poudarek na podeželskih storitvah in okolju, širjenje nabora ukrepov.
- **Reformno-komunitarni scenarij:** novo definiranje proračuna, verjetno povečanje sredstev zaradi širitev in vključevanja novih nalog. Glavni predlogi o vsebinskih spremembah SKP so: preimenovanje politike⁹⁴, združitev prvega in drugega stebra, uveljavitev neposrednih plačil, opredeljenih v piramidalni obliki, glede na storitve pri zagotavljanju omenjenih javnih dobrin⁹⁵. Pri razvojno podeželskih pobudah se mora razmisliti, ali oblike strukturnih podpor ter administrativni postopki dejansko spodbujajo razvoj podeželja v različnih regijah, saj je to še vedno politika, ki je krojena po interesih razvitejših držav članic in so sredstva še vedno preveč usmerjena k razvitejšim in že uveljavljenim kmetijskim proizvajalcem (Erjavec 2007, 22).

V Lizboni je konec septembra leta 2008 potekala mednarodna konferenca z naslovom »Kakšna bo (kmetijska) politika EU po letu 2013?«. Ugotovljeni razlogi za spremembe so bili predvsem stalni pritiski na zmanjšanje deleža kmetijstva v proračunu Evropske unije, vprašanja v zvezi s pristopom novih držav; izpostavljen je bil problem upravičenosti ukrepov skupne kmetijske politike pri potrošnikih in neuravnotežena distribucija prihodkov v kmetijski živilsko predelovalni verigi in distribucija proračunskih sredstev na področju kmetijstva⁹⁶ ter pritiski s strani Svetovne trgovinske organizacije (Mednarodna konferenca ... 2008). Po besedah kmetijske komisarke Marianne Fischer Boel na konferenci v Lizboni (Mednarodna konferenca ... 2008) pa pregled skupne kmetijske politike – t.i. »health check« – ne bo prinesel korenitejših sprememb.

94 Predlogi so: Evropska politika prehranske varnosti in razvoja podeželja; Evropska politika razvoja podeželja; Skupna kmetijska politika in politika razvoja podeželja; Evropska politika upravljanja z naravnimi in podeželskimi viri (Erjavec 2007, 19).

95 Temelj lahko ostane splošno plačilo na hektar, ki bi bilo enako za vse proizvajalce v EU in plačano iz skupnih sredstev, z možnostjo nacionalnega doplačila. Splošno plačilo bi plačevalo izvajanje minimalnih splošno in zakonsko že uveljavljenih okoljskih standardov trajnostne kmetijske pridelave. Druga plačila bi bila potem opredeljena v odnosu do dodatnih storitev. Upoštevana naj bi bila tudi socialna razsežnost plačil (med majhnimi in večjimi proizvajalci) (Erjavec 2007, 21).

96 14 % kmetov v starih članicah EU (EU15) dobiva 74% vseh plačil iz prvega stebra (Mednarodna konferenca ... 2008; IFOAM 2009, 1).

4.2 SPREMEMBE V SMERI TRAJNOSTI

Danes klimatske spremembe, izgubljanje biodiverzitete, zniževanje podtalnice, onesnaževanje voda in erozija prsti predstavljajo grožnjo prihodnji kmetijski produktivnosti in zdravju ljudi. Kmetijstvo ima do teh problemov dvojen odnos. Nosi del povzročitve problema in hkrati je del reševanja problema. Intenzivno kmetijstvo je prineslo okoljske in socialne probleme, tradicionalne in trajnostne kmetijske prakse pa lahko proizvedejo varno in zdravo hrano ob sočasnem varovanju biodiverzitete, varstvu voda in ohranjanju kvalitete prsti (IFOAM 2009a, 1).

Tudi Buckwell (2007, v Erjavec 2007, 13) meni, da se bodo v prihodnosti vse evropske politike morale ukvarjati z vprašanji oziroma problematiko prehranske varnosti v povezavi s podnebnimi spremembami. Vprašanji prehranske in okoljske varnosti sta tesno povezani, koncept trajnosti pa omogoča njuno sintezo, kar mora dobiti svoj odziv v prihodnji kmetijski politiki.

Z njim se strinja Erjavec (2007, 18–19), ki dalje ugotavlja, da na splošno kmetijstvo izgublja podporo v javnosti in na tem področju čaka nosilce odločanja o SKP predvsem novo in učinkovitejše argumentiranje SKP. **Ponovno je treba opredeliti in dati splošno družbeno veljavno nekaterim temeljnim pojmom kot je multifunkcionalnost kmetijstva, podeželje in varna hrana.**

To kliče po temeljiti reformi SKP, saj mora biti javni denar porabljen za spodbujanje kmetijskih sistemov, ki služijo javnemu interesu v različnih dimenzijah in dolgoročno. **SKP se po mnenju Mednarodne federacije gibanj za ekološko kmetovanje (IFOAM) mora usmeriti v spodbujanje trajnostnega kmetijstva, ki proizvaja zdravo hrano in ohranja okolje** (IFOAM 2009a, 1). Zato mora nov cilj nove SKP biti (IFOAM 2009a, 4): **»zagotavljati produktivnost kmetijske zemlje s spodbujanjem trajnostnih kmetijskih praks, ki ob proizvodnji zdrave hrane in skrbi za zdravo okolje zagotavljajo skrbno rabo naravnih virov.«**

Buckwell (2007, v Erjavec 2007, 13) opredeli nove cilje politike podobno. Pravi, da politika: »omogoča in daje vzpodbude upravljalcem podeželskih virov, da ti lahko zagotavljajo družbeno optimalne količine visoko kakovostne hrane, obnovljivih virov, biodiverziteto, krajino, dediščino, kot tudi varstvo tal, voda in zraka.« To novo politiko je

poimenoval »Evropska politika prehranske in okoljske varnosti« (European Food and Environmental Security policy).

SKP torej mora (IFOAM 2009a, 4-5; Erjavec 2007, 18–19):

- zagotavljati prehransko varnost;
- zagotavljati dostop do zdrave in varne hrane, brez socialnega izključevanja;
- zagotavljati ruralno vitalnost v okvirih lokalnega ekonomskega razvoja kmetijstva in gozdarstva, ki spoštuje naravne vire, družbeno proizvodnjo in tradicijo;
- zagotavljanje javnih dobrin družbi preko izboljšanih kmetijskih praks (spodbujanje takšnih praks, ki dosegajo izboljševanje na primer na področju prilagajanja na klimatske spremembe, zagotavljanja biodiverzitete, živalske dobrobiti, pokrajinske diverzitete, ohranjanje kvalitete in količine voda, ustavljanje erozije in degradacije prsti in trajnostne porabe energije).

Mednarodna federacija gibanj za ekološko kmetijstvo (IFOAM) (2009a, 2–3) pri tem izpostavi nujnost preusmeritve SKP v spodbujanje ekološkega kmetovanja⁹⁷.

4.2.1 EKOLOŠKO KMETIJSTVO V EU

Ekološko kmetijstvo se je kot poseben sistem v Evropi začelo razvijati v 20. letih prejšnjega stoletja z začetkom biološko-dinamičnega gibanja, ki ga je utemeljil filozof Rudolf Steiner, ter v 40. letih v Veliki Britaniji in Švici. Dokončno pa se je izoblikovalo v 60. in 70. letih, ko se je zaradi naraščajočega povpraševanja po ekoživilih razvila potreba po standardizaciji in nadzoru. Gibanje je preraslo v svetovno z ustanovitvijo IFOAM leta 1872; IFOAM je leta 1982 izdal prve Temeljne standarde za ekološko kmetijstvo in predelavo živil, ki so kasneje postali mednarodno priznan okvir in skupna osnova za certifikacijo ekoživil. Tudi ekološko kmetijstvo v EU temelji in se prilagaja tem standardom (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 6).

Z večanjem obsega ekološkega kmetijstva in povpraševanja po ekoživilih je naraščala tudi politična pozornost držav in Evropske unije. Maja 2001 je bila na konferenci v Kopenhagenu sprejeta Kopenhaška deklaracija, ki priznava ekološkemu kmetijstvu posebno vlogo pri

⁹⁷ Ob tem poudari, da ekološke metode kmetovanja ne obravnava kot edino primerne oziroma ekskluzivne. Vendar pa je v današnjem času ekološko kmetijstvo najbolj napredna in najbolj razvita metoda trajnostnega kmetovanja in edina, ki ima razvit sistem kontrole in certificiranja po vsem svetu (IFOAM 2009a, 2–3).

reševanju vrste problemov, povezanih s pridelavo hrane, okoljem, varstvom živali in razvojem podeželja. Poleg tega se večja tudi povpraševanje po ekoživilih, kar predstavlja veliko priložnost za evropske pridelovalce. Zato je potrebno ekološko kmetijstvo in pridelavo ekoloških živil v Evropi pospešeno razvijati (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 6–7).

Po menju EU je reforma SKP v letu 2003 zagotovila uporaben okvir za prihodnji razvoj ekološkega kmetijstva in državam članicam EU dala na razpolago vrsto inštrumentov. Ekološki kmetje so upravičeni do podpore iz prvega stebra SKP preko neposrednih plačil in ukrepov cenovnih podpor. Prav tako pa je ekološko kmetijstvo tudi vključeno v politiko razvoja podeželja v drugem stebru SKP v kmetijsko-okoljskih ukrepih⁹⁸ (Komisija Evropskih skupnosti 2004, 2).

Oktobra 2004 je Evropska unija pripravila **Akcijski načrt za ekološka živila in kmetijstvo**, s katerim je EU nameravala: »oceniti stanje in postaviti temelje za razvoj politike v prihodnosti, torej zagotoviti celotno strateško vizijo za prispevek ekološkega kmetijstva k SKP.« V njem so se evropske države strinjale, da ima prednost razvoj okolju prijaznega kmetovanja, kjer je ekološko kmetijstvo na prvem mestu, in določile povečanje obsega obdelovalnih površin v ekološki kontroli na 20 %, za katera se pričakujejo direktna plačila (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 7; Bavec 2001, 19; Komisija Evropskih skupnosti 2004, 1).

Z akcijskim načrtom določi naslednje prioritete (Komisija Evropskih skupnosti 2004, 2):

- informacijsko voden razvoj trga ekoživil, z izboljševanjem osveščenosti potrošnikov, zagotavljanjem več informacij in promocije za potrošnike, pridelovalce, predelovalce idr.;

⁹⁸ Leta 2001 je Slovenija sprejela Slovenski kmetijsko-okoljski program (SKOP), v okviru katerega so bili ekološki kmetje upravičeni do neposrednih plačil za uveljavljanje ukrepov tega programa v letu 2001–2002. V okviru Programa razvoja podeželja 2004–2006 so bili ekološki kmetje upravičeni do plačil za dodatno delo, ki je potrebno zaradi zahtevnejšega kmetovanja z namenom varovanja okolja. Druge finančne podpore ekološkemu kmetijstvu na nacionalnem nivoju so še: podpore za raziskave in razvoj, investicije na kmetijskih gospodarstvih, Phare in drugi projekti, finančne podpore posameznim društvom oziroma združenjem, blagovnim znamkam (Biodar), promocijskim in izobraževalnim programom, za tisk zloženkov, nalepk, pravilnikov, razvoj podeželskih ekonomij, postavitve spletnih strani, podpore večjih lokalnih skupnosti, podpore nekaterih ministrstev (za zdravje ter šolstvo, znanost in šport) (Ministrstvo za kmetijstvo 2005, 12–15). Več o konkretnih zneskih podpor v: Ministrstvo za kmetijstvo 2005, 12–15 in Slabe (2004).

- izboljšanje učinkovitosti javne podpore za ekološko kmetijstvo s pomočjo spodbujanja držav članic za bolj skladno in večjo uporabo različnih ukrepov za razvoj podeželja, npr. za uporabo nacionalnih akcijskih načrtov in okrepitev raziskovanja;
- izboljšanje in okrepitev standardov EU za ekološko kmetijstvo ter zahtev glede uvoza in nadzora, in sicer s pomočjo opredelitve osnovnih načel ekološkega kmetijstva ter tako jasno izraziti njegov prispevek k javnim dobrinam.

Na osnovi Akcijskega načrta EU je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano leta 2005 oblikovalo Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015⁹⁹ (v nadaljevanju ANEK), v katerem so vključeni tudi nekateri predlogi nevladnih organizacij¹⁰⁰. S pomočjo ANEK-a naj bi dosegli več namenov in ciljev, od katerih je temeljni cilj predvsem: **»pospešen razvoj sektorja ekološkega kmetijstva in živil kot pomembnega dela uresničevanja trajnostnega razvoja v okviru strategije razvoja Slovenije¹⁰¹«**.

99 Glavni nameni akcijskega načrta so: opisati in ovrednotiti položaj ekološkega kmetijstva v Sloveniji; opredeliti sedanjo vlogo ekološkega kmetijstva v Sloveniji in možno vlogo v prihodnosti; določiti glavne strateške cilje razvoja ekološkega kmetijstva v časovni perspektivi 2015; identificirati najpomembnejša področja sektorja ekološkega kmetijstva in živil; opredeliti prednostne ukrepe po posameznih sektorjih; opredeliti prednostne dejavnosti po posameznih ukrepih ter jih ovrednotiti časovno, finančno in operativno (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 7–8).

100 Nevladne organizacije so pod vodstvom Inštituta za trajnostni razvoj v letih 2004–2005 oblikovale svoje predloge za spodbujanje razvoja ekološkega kmetovanja v Sloveniji. Izpostavijo naslednje prednostne naloge: sprememba davne politike (obdavčenje pesticidov in spremembe v davčnem sistemu za genetsko spremenjene organizme); spodbujanje osveščanja potrošnikov (izobraževanje in usposabljanje ter komuniciranje preko medijske kampanje); nadzor in certifikacija; krepitev zmožnosti akterjev in mreženje (izobraževanje svetovalcev, usposabljanje za politično lobiranje za ekološko kmetovanje); raziskovanje in razvoj (povečanje obsega raziskav in razvoja za ekološko kmetijstvo); genetsko spremenjeni organizmi (določitev območij brez genetsko spremenjenih organizmov); promocija ekološkega kmetijstva kot vzorčnega modela trajnostnega razvoja, razvoja podeželja in večnamenskosti/multifuncionalnosti; razvoj trženja (Prispevek NVO 2004, 13–16).

101 Ostali cilji in nameni ANEK-a, ki bi pripomogli k pospešenemu razvoju sektorja ekološkega kmetijstva, so: združevanje interesov različnih sektorjev za ekološko kmetovanje ter prodajo in promocijo ekoživil; zagotavljanje doslednega sistema nadzora tako pri proizvajalcih kot tudi na trgu; povečanje javnega zaupanja v ekološka živila in ekološko kmetijstvo; omogočanje izobraževanja in osveščanja širše javnosti o prednostih ekološkega kmetijstva z vidika varovanja okolja in ohranjanja zdravlja potrošnikov; vključevanje ekološkega kmetijstva v izobraževalne in svetovalne programe; vzpodbujanje raziskav na področju ekološkega kmetijstva; zagotavljanje varstva ekoloških pridelkov oziroma živil pred morebitno kontaminacijo z genetsko spremenjenimi organizmi, vsem zainteresiranim kmetovalcem omogočiti preusmeritev v ekološko kmetijstvo; povečanje ponudbe kakovostnih, lokalno pridelanih in zdravju prijaznih živil na trgu; spodbujanje oblikovanja t.i. kratkih oskrbnih verig z ekoživili; promoviranje trajnostne potrošnje (Ministrstvo za kmetijstvo 2005, 8).

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (v nadaljevanju MKGP) (2005, 16–31) v ANEK-u ugotavlja naslednje kritične točke razvoja ekološkega kmetovanja:

- premalo je ciljnih podpor za ekološko kmetijstvo (na voljo so le podpore v obliki neposrednih plačil Slovenskega kmetijsko-okoljskega programa¹⁰² (v nadaljevanju SKOP) in povračilo dela stroškov nadzora);
- razmerje v okviru SKOP plačil ne spodbuja preusmerjanja v ekološko kmetijstvo; Zaradi možnosti kombinacije različnih ukrepov spodbujanja ekološkega kmetovanja v okviru ukrepov SKOP¹⁰³ se je najvišji znesek plačil na hektar zemljišč upravičenca omejil¹⁰⁴. Tu je prišlo do nesorazmerij, saj plačila znotraj SKOP kmetov ne spodbujajo vedno k izbiri ukrepov z najvišjo okoljsko koristjo oziroma k odločanju za ekološko kmetijstvo; s kombinacijo dveh ali treh manj zahtevnih ukrepov je pozamezna kmetija že lahko dosegla maksimalno možno plačilo na površino (Ministrstvo za kmetijstvo 2005, 13).
- nizek dostop ekokmetijskega sektorja do investicijskih podpor;
- premajhne podpore ekološkemu kmetijstvu v večini lokanih skupnosti;
- ni namenskih sredstev (razpisov) za raziskave s področja ekološkega kmetijstva;
- izredno skromna so sredstva za delo nevladnih organizacij s področja ekološkega kmetijstva;
- premajhna prepoznavnost, dostopnost in pridelava ekoživil;
- premajhna ozaveščenost slovenskega potrošnika in nezaupanje v ekološko pridelano hrano;

102 Kmetijsko okoljski ukrepi (SKOP) se oblikujejo na podlagi Programa razvoja podeželja RS 2004–2006 z namenom popularizacije kmetijske pridelave, ki zagotavlja trajnostno rabo naravnih virov in zmanjšuje negativne vplive kmetijstva na okolje. Ti ukrepi ohranjajo naravne danosti, biotsko raznovrstnost, rodovitnost tal in tradicionalno kulturno krajino ter varujejo zavarovana območja. Ukrepi se izvajajo v treh skupinah: (1) zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje; (2) ohranjanje naravnih danosti, biotske pestrosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine; (3) varovanje zavarovanih območij. In spodbude za ekološko kmetijstvo spadajo v prvo skupino (Kmetijsko okoljski ukrepi SKOP). Na podlagi Programa razvoja podeželja 2007–2013 se oblikujejo Kmetijsko okoljska plačila (KOP), z enakimi cilji in podobno razdelitvijo ukrepov v podskupine (Kmetijsko okoljska plačila KOP). Kar se tiče ekološkega kmetijstva KOP ni prinesel sprememb.

103 Možne so kombinacije ekološkega kmetijstva z ukrepi: ozelenitev njivskih površin, košnja strmih travnikov, košnja grbinastih travnikov, pridelava avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin, ohranjanje obdelane in poseljene krajine na zavarovanih območjih, reja domačih živali v osrednjem območju pojavljanja velikih zveri, pokritost tal na vodovarstvenem območju (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 13).

104 142.440 SIT/ha (njivske površine); 213.660 SIT/ha (trajni nasadi) in 106.830 SIT/ha (travinje) (UL RS, št. 24/2004, 45/2004, v Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 13).

- neizkoriščen potencial ekološkega kmetijstva v turizmu;
- pomanjkanje informacij certifikacije in prepoznavnosti oznak za ekoživila;
- splošna neosveščenosti in neobveščenost javnosti in strokovnih krogov o ekološkem kmetijstvu in ekoživilih ter pomanjkanje usposobljenih svetovalcev za ekološko kmetijstvo;
- premalo nacionalnih sredstev za znanstveno-raziskovalne namene;
- odsotnost predpisov urejanja področja rabe genetsko spremenjenih organizmov;

Na podlagi teh ugotovitev MKGP oblikuje ciljne ukrepe, ki posegajo predvsem na področja (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 16–31):

- izboljšanje načina podpore ekološki pridelavi (ciljno usmerjanje sredstev, podpore nevladnim organizacijam, vključevanje lokalnih skupnosti ...);
- spodbude pridelavi in trženju ekoživil (investicije na ekoloških kmetijah, povečanje podpor lokalnih skupnosti, povezovanje in organiziranje pridelovalcev, spodbude razvoja in promocijske vloge ekotržnic, sodbude razvoja ekosemenarstva ...);
- spodbujanje povezovanja ekološkega kmetijstva s turistično, zdraviliško in gostinsko ponudbo;
- ureditev kontrolnega sistema in preverjanja kontrolnega sistema v skladu z EU standardom;
- okrepitev informacijsko-izobraževalne dejavnosti in promocije (v javnosti, v šolskem sistemu, na kmetijah);
- okrepitev mreže svetovanja (usposodobitev svetovalne službe s kmetijskimi svetovalci);
- vključevanje ekološkega kmetijstva v vsebine raziskovalnega dela;
- ureditev področja spremljanja prisotnosti in sledljivosti genetsko spremenjenih organizmov in informiranje kmetov in javnosti.

Cilji in ukrepi ANEK-a naj bi bili vključeni v Program razvoja podeželja 2007–2013 v čim večji možni meri. In do leta 2015 je cilj povečati delež ekoloških kmetij v Sloveniji na 15 %, delež kmetijskih zemljišč v nadzoru ekokmetijstva pa na 20 % ter doseči 10 % delež ekoživil slovenskega porekla od celotne prodane količine hrane (Ministrstvo za kmetijstvo ... 2005, 32).

4.3 KRITIKE SKP

Organizacija IFOAM na podlagi pregleda SKP in stanja ekološkega kmetijstva v Evropi danes (2009a) meni, da so zadnje spremembe SKP sicer naredile nekatere korake nasproti trajnostnemu kmetijstvu, vendar je bilo leta 2008 še vedno 79 % proračuna SKP usmerjenega v neposredne spodbude kmetijam, brez kakršne koli evalvacije rezultatov. In ta direktna plačila so danes težko opravičljiva. Poleg tega je implementacija drugega stebra SKP, ki ima zelo nizek proračun, v državah članicah zelo različna.

IFOAM (2009a) ugotavlja, da je kljub Akcijskemu načrtu za ekološko hrano in kmetovanje EU leta 2004, ki je spodbudil države članice k oblikovanju Razvojnih programov podeželja (SKOP in KOP v Sloveniji) in nacionalnih ANEK-ov, z namenom spodbuditve ekološkega kmetovanja v EU, opazno na podlagi različnih evalvacij, da ekološko kmetovanje v mnogih državah članicah in regijah še nima veljave in podpore. In tudi v Sloveniji se ekološko kmetijstvo ne razvija po načrtih določenimi v ANEK-u¹⁰⁵.

IFOAM meni, da je v razvijanju Akcijskega načrta EU Komisija zavzela pragmatični pristop, usmerjen predvsem k analizi, kako bi uporabili ali prilagodili obstoječa orodja politike; izvajanje predvidenih dejavnosti večinoma ne bo vplivalo na proračun EU, saj se bodo izvajali na ravni/v pristojnosti držav članic (Komisija Evropskih skupnosti 2004, 2; IFOAM 2009a, 6).

Posledice tega so, da medtem ko ekološko kmetovanje skrbi za mnogotere javne dobrine, trg le delno kompenzira višje stroške, ki nastajajo pri ekološki pridelavi (predvsem zaradi večjega vložka fizičnega dela in malo manjšega donosa). Po tej logiki so ekološki pridelovalci »kaznovani« in niso enakovredni partnerji konvencionalnemu kmetovanju – z njimi ne morejo konkurenčno tekrovati na trgu, saj konvencionalni pridelovalci lahko ponudijo nižje cene. **Zaradi tržnega neravnovesja je nujno potrebna podpora celotne SKP za spodbuditev praks ekološkega kmetovanja** (IFOAM 2009a, 3).

¹⁰⁵ Glej prilogoD.

Podobne kritike SKP prihajajo iz strani reformno¹⁰⁶ usmerjenih držav. Pravijo, da je SKP kombinacija cenovnih podpor in proizvodno vezanih in nevezanih plačil, kar je transferno učinkovitejša politika kot nekdanja politika zgolj cenovnih podpor, vendar še vedno izkrivlja tržne dogodke in daje napačne signale. Cenovne podpore namreč ohranjajo visoke proračunske stroške za stabiliziranje cen¹⁰⁷. Sredstva prvega stebra tudi vzdržujejo manj racionalno proizvodno in velikostno strukturo, predvsem pa neustrezna in nepravilno porazdelitev dohodka¹⁰⁸. Proizvodnja je s tem višja, kot bi bila brez podpor, manj učinkovita in bolj obremenjujoča za okolje. Danes podporo politiki razvoja podeželja lahko razumemo bolj kot iskanje alternative tržno-cenovni politiki ter kot podporo pri oblikovanju učinkovitejše javne politike (Erjavec 2007, 10–12).

4.3.1 POTREBNE SPREMEMBE SKP

Buckwell (1998, v Erjavec 2007, 12) zato predlaga korenite spremembe SKP. Osnova naj bi bila uvedba enotnih plačil na površino. Ta naj bi imela različne višine glede na opravljene storitve (plačilo eksternalij). Večina instrumentov cenovnih podpor bi bila ukinjena. Prav tako naj vsebuje ukrepe za razvoj podeželja – SKP bi se morala preusmeriti k politiki razvoja podeželja in to tako k ukrepom plačila eksternalij kot podpor za vzpostavitev konkurenčnih struktur v agroživilstvu. Swinbank in Tranter (2004, v Erjavec 2007, 12) predlagata spremembo celotnih sredstev prvega stebra SKP v obliko zgodovinskih pravic, obveznic, ki bi bile porazdeljene vsem kmetijskim gospodarstvom. Predlogi Harveya (2006, v Erjavec 2007, 13) gredo v smeri ukinitve tržnih intervencij. Predlaga tudi zmanjšanje neposrednih plačil na 25 % raven, države članice bi potem same dopolnjevale ta plačila, sorazmerno z njihovim interesom v kmetijstvu.

106 Skozi obdobje reformiranja SKP sta se oblikovala dva nasprotna tabora reformistov (Velika Britanija, Švedka, Danska, Nizozemska, Estonija, Latvija) in koservativcev (ki imajo največ proračunskih koristi; Francija, Irska, Belgija, Luksemburg, Španija, Portugalska, Grčija, Italija). Razmerje moči naj bi se počasi spreminjalo v korist reformatorjev – predvsem zaradi proračunskih omejitev, zunanjih pritiskov ter pritiskov javnosti, vendar so ti še vedno v manjšini (Erjavec 2007, 8–9).

107 Sredstva za SKP so se z leti postopno zmanjševala, vendar so leta 2005 še vedno obsegala skoraj 47 % proračuna EU (Vladni portal ... 2008).

108 Po reformi v letu 1992 se je neposredna pomoč proizvajalcem povečala na 70 % vseh odhodkov, vendar so glede na prihodke dobili več sredstev v povprečju večja in srednjevelika posestva, kot pa majhna. Kar 80 % vseh podpor dobi 20 % največjih proizvajalcev, predvsem v Veliki Britaniji, Franciji in Nemčiji, manj pa v drugih delih skupnosti, ki bi morali biti sposobni proizvajati brez podpor. Od sredstev za podpiranje razvoja podeželja v obdobju 2000–2006 je bilo le okoli 10 % namenjenih za razvoj gospodarskih dejavnosti izven kmetijstva (Vladni portal ... 2008; Erjavec 2007, 10)

IFOAM poudarja pomen direktnih plačil in meni, da bi morali biti v reformirani SKP trajnostni in kvalitativni cilji prevedeni v nov in veliko bolj ambiciozen **set minimalnih pogojev za direktna plačila**¹⁰⁹, ki bodo morali biti doseženi na ravni EU, da se doseže enakopravnost med kmeti v različnih članicah; natančnejši kriteriji pa se potem prilagodijo na določene nacionalne in regionalne pogoje (t.i. »SKP praksa«) (IFOAM 2009a, 6–7).

IFOAM (2009a, 5–6) predlaga naslednje usmeritve, ki bi jih morala uveljaviti SKP kot minimum v prihodnosti za spodbujanje razvoja ekološkega kmetijstva:

- **podpore samo za doseganje ciljev:** javni skladi bodo uporabljeni samo za plačevanje ukrepov, ki sledijo javnemu interesu. Ne bo podpor, povezanih direktno s produkcijo. Kmetije, ki bodo prispevale več k doseganju ciljev SKP, bodo prejele večje podpore in kmetije, ki določenih standardov ne bodo dosegale, ne bodo upravičene do plačil;
- **podpore samo za produkcijo utemeljeno na zemljiščih (»land-based« production):** ni razlogov, da bi SKP podpirala produkcijo z malo ali sploh brez povezave s kmetijsko zemljo¹¹⁰;
- **uravnovešanje:** ukrepi SKP bodo oblikovani tako, da bodo uravnovešali razlike med regijami in individualnimi kmetijami, povzročene s klimo, lokacijo, velikostjo, infrastrukturo ali drugimi ekonomsko relevantnimi faktorji;
- **nevmešavanje v tuje trge:** ukrepi SKP bodo oblikovani tako, da se ne bodo vmešavali v druge trge, še posebno ne v trge razvijajočih se držav;
- **pravična razdelitev podpor:** izogibanje nepravični distribuciji plačil med večjimi in manjšimi kmetijami. Možen mehanizem za to bi bila povezava plačil s številom delovne sile na kmetiji;
- **sistemski pristop:** sistemi trajnostnega kmetijstva, ki dosegajo več ciljev trajnosti, morajo biti dodatno/prednostno podpirani v primerjavi s kmetijskimi metodami, ki dosegajo samo en ali nekaj ciljev trajnosti;
- **poenostavitev:** v ospredju bodo preprosta, splošna merila, kar bo dalo več prostora tržnim mehanizmom in večjo fleksibilnost kmetom;

109 Ti osnovni oziroma minimalni pogoji morajo biti preprosti in jasni; na primer: kolobarjenje, zniževanje staleža živali, spodbujanje nekmetijskih elementov za ohranjanje favne in flore ... (IFOAM 2009a, 7).

110 Podpore za živinorejo se bodo kvalificirale za podpore samo toliko, kolikor bo živinoreja povezana s prehrano živali (IFOAM 2009a, 5).

- **plačila morajo izražati eksternalije:** dokler ni vzpostavljen sistem, ki vključuje zunanje stroške konvencionalnega kmetijstva, podpore SKP morajo ne samo pokriti kakršnokoli izgubo prihodka zaradi kmetovanja po metodah trajnosti ampak tudi kvantificirati eksternalije, katere ta način kmetovanja internalizira oziroma izniči.

S tem bi se oblikovale tri okvirne ravni (IFOAM 2009a, 7–8):

1. kmetje, ki torej ne bi dosegali minimalnih pogojev, ne prejmejo plačil in so vključeni v **mrežo varnostnih ukrepov** (»Safety net measures«);
2. **osnovna raven:** v katero bi se vključila večina kmetij in bi dosegala minimalno določene standarde – »SKP prakso« ter za to dobivali splošna direktna plačila;
3. **napredna raven:** v katero bi se vključile kmetije, ki bi prostovoljno dosegale bolj specifične trajnostne ali kvalitativne zahteve; dosegale bi več ciljev trajnosti in bi za to prejemale dodatna plačila SKP.

Na zgoraj opisane načine so lahko sistemi trajnostnega kmetijstva, kot je tudi ekološko kmetijstvo, primerno nagrajani v primerjavi s konvencionalnimi sistemi, ki povzročajo okoljske in zdravstvene probleme in s tem stroške, ki prej ali slej padejo na ramena družbe v obliki klimatskih sprememb, onesnaženi vodi z nitrati in herbicidi, ostanki pesticidov v hrani, izgubljanjem ekosistemske rodovitnosti zaradi monokultur, nizke rotacije/kolobarjenja in mineralnih gnojil, zasoljevanje prsti zaradi slabega vodnega upravljanja itd. (IFOAM 2009a, 6).

Prvi steber je bil do sedaj v celoti financiran s strani EU, medtem ko je drugi steber sofinanciran s strani članic. To oblikuje razlike med državami glede prioritete, uporabljenih meril in doseženih rezultatov Razvojnih programov podeželja. Dosedanji neuspeh spremembe tega diskriminatornega sistema financiranja so države vodili v tekmovanje za sredstva prvega stebra, puščajoč ob strani ciljno usmerjene instrumente v trajnostne prakse v okviru drugega stebra. Zato se kaže potreba po povečanju proračuna za ukrepe t.i. drugega stebra SKP, saj so cilji/usmeritve tega z vidika javnega interesa veliko bolj opravičljivi kot financiranje ciljev prvega stebra SKP (IFOAM 2009a, 9; Erjavec 2007, 13).

Naslednje obdobje mora imeti eno regulacijo, en proračun in en pristop sofinanciranja skupen za vse podporne ukrepe (to bi izboljšalo disciplino porabe sredstev v članicah) (IFOAM 2009a, 9).

5 SKLEP

Današnji okoljski problemi s sočasnimi spremembami podnebja sprožajo vprašanja glede zadostne proizvodnje hrane v prihodnosti in to problematiko je potrebno začeti učinkovito reševati. Za učinkovito reševanje okoljskih problemov, ki predstavljajo zelo kompleksno področje, je potrebno spremembe uvajati na strani odpravljanja vzrokov problemov in ne samo odstranjati posledice, ki se pojavijo kot okoljska degradacija.

Vzroki okoljskih problemov izvirajo iz odnosa ljudi do okolja, ki se je skozi zgodovino obstoja človeštva izoblikoval v nadvlado ljudi nad Zemljo (t.i. antropocentrizem) in v pretirano izkoriščanje vseh naravnih virov ter s tem njihovo izginotje ali degradacijo. Spremeniti moramo torej svoj odnos do okolja (t.i. ekocentrizem) in usmeriti družbe v razvoj, ki ne škodi oziroma ne vpliva nepopravljivo na okolje ter predvsem ostaja v okvirih Zemljine sposobnosti samoobnavljanja, kar danes poimenujemo s terminom trajnostni razvoj.

Ta preusmeritev se ne bo zgodila sama po sebi, ampak jo bodo morale spodbuditi države s svojimi politikami. Danes države vključujejo ideje trajnostnega razvoja v politike, vendar se politike oblikujejo na osnovi družbeno sprejetih pravil, na katerih se oblikuje odnos do okolja, kar privede do različnih opredelitev trajnostnega razvoja – glede na bolj antropocentrični odnos do okolja ali bolj ekocentrični odnos do okolja – in s tem do različnih ukrepov politik za spodbujanje sprememb v smeri trajnostnega razvoja. To potem vpliva na večjo ali manjšo učinkovitost politik, političnih ukrepov pri reševanju okoljskih problemov. Politični ukrepi, ki temeljijo na bolj antropocentričnem odnosu do okolja, temeljijo pretežno na odstranjevanju posledic (onesnaženosti) in s tem spodbujajo t.i. šibki trajnostni razvoj. Politični ukrepi, ki pa temeljijo na bolj ekocentričnem odnosu do okolja in so usmerjeni v odstranjevanje vzrokov onesnaževanja, kar je predvsem presežno izkoriščanje narave, naravnih virov, spodbujajo razvoj t.i. močnejšega trajnostnega razvoja, ki je že bolj učinkovit pri reševanju okoljskih problemov.

Politike EU so v večini usmerjene v spodbujanje sprememb, ki vodijo v šibki trajnostni razvoj, zaradi česar so politike manj učinkovite pri reševanju okoljskih problemov.

V kmetijstvu je zelo malo možnosti zviševanja produktivnosti s širjenjem kmetijskih površin, ker ima Zemlja omejeno površino primerno za kmetovanje. Zato je potrebno

produktivnost zviševati na drugačne načine. Čeprav se pojavljajo različne težnje reševanja problemov, povezanih s kmetijstvom in okoljem (v današnjem času vedno bolj biotehnologija in računalniško vodeno kmetovanje), te rešitve ne rešujejo vzroka problemov. Poglavitni vzroki problemov, povezanih s pridelavo hrane, leži v tem, da je industrijski način pridelave hrane pripeljal do degradacije prsti (erozija, zasoljevanje), kar zmanjša rodovitnost prsti in še zmanjša pridelek, poleg tega pa povzroča nepopravljive posledice v okolju in naravi, ti ukrepi zviševanja produktivnosti kmetijstva ne le ne zvišujejo več produktivnosti kmetijstva, ampak že danes, še bolj pa dolgoročno še dodatno zmanjšujejo produktivnost kmetijstva (na nerodovitni, erodirani zemlji ni možno kmetovati). Sočasno se je prehranskim izdelkom zmanjšala tudi kakovost, ki jo dodatno zmanjša še industrijska predelava pridelkov. Poleg tega se je hrano pričelo predelovati v gorivo, kar še pogloblja probleme v kmetijstvu. Tako razvrednotenje hrane in pridelovanja hrane bo povzročilo tako okoljske kot tudi socialne probleme; presežek pridelkov jim namreč niža ceno in s tem dohodek pridelovalca, sledi propadanje kmetij in povečevanje revščine na podeželju, odseljevanje ljudi in propadanje podeželja in kmetijstva.

Nasprotno ekološko kmetijstvo predstavlja metodo kmetovanja, ki rešuje vzroke okoljskih in socialnih problemov, saj poleg pridelovanja zdrave, kvalitetne hrane, skrbi za ohranjanje kakovosti/rodovitnosti prsti, ohranjanje čistih voda in biodiverzitete (čim manj posega v naravni ekosistem). Višja kakovost proizvodov pomeni višjo ceno na trgu in s tem višji prihodek pridelovalca. Spodbujanje ekološkega kmetijstva s politikami oziroma ukrepi politik lahko označimo kot spodbujanje trajnostnega razvoja.

EU ima obširno politiko urejanja področja kmetijstva, združeno v dva stebra SKP. Kmetijska politika EU in posledično tudi držav članic do sedaj ni bila prednostno usmerjena v spodbujanje ekološkega kmetovanja, saj je večinski delež proračuna (okrog 70 %) namenjen direktnim plačilom, od katerih imajo korist večji in bolj produktivni kmetje. Plačila SKP torej spodbujajo produkcijo (kvantiteto) in ne kvalitete. Razlog leži v načinu oblikovanja politike EU; politiko oblikujejo države članice na inkrementalen (»step by step«) način, ki ne prinaša večjih sprememb. Na tak način večinska skupina držav članic, ki imajo največ koristi od današnje SKP, zavira spremembe politike. Današnji kmetijski ukrepi SKP postavljajo ekološke kmete v neenakopraven položaj s konvencionalnimi pridelovalci, saj imajo ekološki kmetje zaradi delovno bolj intenzivnega procesa

pridelovanja hrane višje stroške pridelave. Eden od poglobitnih razlogov, da se ekološko kmetijstvo ne razvija po načrtih, je današnji sistem plačil oziroma kmetijskih ukrepov SKP, ki dejansko zavira in ne spodbuja ekološkega načina pridelovanja hrane (cenovne podpore SKP podpirajo pridelavo, s čimer spodbujajo kmete k povečevanju pridelka in ne njegove kakovosti), zato je delež ekoloških kmetij in kmetijskih površin v marsikateri državi v upadanju. Države članice so zaradi večjega obsega sredstev usmerjena v pridobivanje sredstev iz prvega stebra EU, drugi steber SKP, namenjen razvoju podeželja, pa je manj zanimiv in deležen tudi manjših državnih podpor. Spodbude za ekološko kmetijstvo, ki jih je tudi Slovenija uvrstila v Programe razvoja podeželja in oblikovala Kmetijsko okoljske ukrepe (SKOP in KOP), so torej prenizke in nezanimive za prehode kmetov iz integriranega ali konvencionalnega kmetovanja v delovno intenzivnejši in zahtevnejši način ekološkega kmetovanja. IFOAM zato za prihodnje reforme SKP predlaga reforme v smeri neposrednih plačil kmetom glede na stopnjo njihovega doseganja trajnostnih ciljev pri kmetijski pridelavi. Tisti, ki bi dosegali več ciljev trajnostnega kmetijstva, bi dobili večje podpore, tisti, ki pa ne bi sledili trajnostnemu razvoju, ne bi prejeli podpor. Le na ta način bi učinkovito spodbudili pozitiven razvoj ekološkega kmetovanja, saj bi zmanjšali neenakost ekoloških kmetov na trgu v primerjavi s konvencionalnimi. Te spremembe SKP bi dosegle, da bi trg pokazal okoljsko dimenzijo, ki jo EU preko svojih trajnostnih strategij želi uvesti v vse politike. Za tako obsežne spremembe bo potrebno veliko politične volje, pozitiven vpliv na spremembe bi verjetno imel tudi pritisk s strani potrošnikov oziroma davkoplačevalcev, ki podpirajo proračun EU in s tem tudi ukrepe SKP. Da pa bi se ljudje zavedli, da imajo moč oziroma vpliv na spremembe in zavedanje, da se lahko odločajo po svoji volji (na primeru kmetijstva kupujejo lokalno na tržnicah ali neposredno od kmetov in s tem podpirajo lokalno kmetijstvo) bo potrebno verjetno še nekaj časa in akcij osveščanja ljudi o trajnostnih rešitvah/usmeritvah, ki učinkovito ohranjajo in varujejo okolje.

6 LITERATURA

- AlpMedia. 2003. *Ekološko hribovsko kmetijstvo kot jamstvo za biotsko raznovrstnost*. Dostopno prek: <http://www.cipra.org/sl/alpmedia/novosti/841> (20. junij 2009).
- --- 2009. *Ekološki proizvodi: veliko povpraševanje, a regionalna ponudba ne zadostuje*. Dostopno prek: <http://www.cipra.org/sl/alpmedia/novosti/2630> (20. junij 2009).
- Avčin, France. 1969. *Človek proti naravi*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Baker, Susan, Maria Kousis, Dick Richardson in Stephen Young. 1997a. Introduction, The theory and practice of sustainable development in EU perspective. V *The politics of sustainable development*, ur. Susan Baker, Maria Kousis, Dick Richardson in Stephen Young, 1–40. London: Routledge.
- --- 1997b. The evolution of European Union environmental policy. From growth to sustainable development? V *The politics of sustainable development*, ur. Susan Baker, Maria Kousis, Dick Richardson in Stephen Young, 91–106. London: Routledge.
- Bavec, Martina. 2001. *Ekološko kmetijstvo*. Ljubljana: ČZD Kmečki glas.
- Becker, Egon in Thomas Jahn. 1998. Growth or Development? V *Political Ecology: Global and Local*, ur. Roger Keil, David V.J Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett, 68–87. London: Routledge.
- Bickers, Kenneth N. in John T. Williams. 2001. *Public Policy Analysis, A political Economy Approach*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Brown, Lester R.. 2009. *Načrt B, Mobilizacija za rešitev civilizacije*. Tržič: Učila International.
- --- in Christopher Flawin, ur. 1999. *State of the World 1999*. Norton&Co.
- Carson, Rachel. 1972. *Nema pomlad*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Chrispeels, Maarten J. in Dina F. Mandoli 2003. Agricultural Ethics. *Plant Physiology*, (132): 4–9. Dostopno prek: <http://www.plantphysiol.org/cgi/doi/10.1104/pp.103.4.4> (5. maj 2008).

- Comission Europeenne. 2005. *Organic farming in the European Union*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/agriculture/organic/files/eu-policy/data-statistics/factsen.pdf> (12. april 2009).
- Enzensberger, Hans Magnus. 1985. H kritiki politične ekologije. V *Pasti razvoja, Ekološke študije*, ur. Neda Pagon-Brglez, 98–142. Ljubljana: ČZDO KOMUNIST – TOZD KOMUNIST.
- European Environmental Agency (EEA). 2006. *Ocena vključevanja okoljskih vsebin v kmetijsko politiko EU*. Dostopno prek: http://www.eea.europa.eu/sl/publications/briefing_2006_1 (15. maj 2009).
- Evropska komisija – Generalni direktorat za kmetijstvo. 2005. *Skupna kmetijska politika na dlani*. Belgija: Evropske skupnosti.
- De Geus, Marius. 1996. The Ecological Restructuring of the State. V *Democracy and Green Political Thought, Sustainability Rights and Citizenship*, ur. Brian Doherty in Marius de Geus, 188-211. London; Routledge.
- Društvo ECHo. 2003. *Dobro je vedeti*. Dostopno prek: <http://www.ech-o.org/odrustvu.asp> (15. maj 2009).
- --- 2004. *Kmetijstvo in uporaba pesticidov v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.ech-o.org/pdf_files/fact1_slo.pdf (15. maj 2009).
- --- 2007. *Kako je v praksi? Pesticidi v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.pesticidi.net/pesticidivsloveniji/kako_je_v_praksi.asp (15. maj 2009).
- Fetscher, Iring. 1985. Vera v napredek in ekologija v Marxovi in Engelsovi misli, V *Pasti razvoja, Ekološke študije*, ur. Neda Pagon-Brglez, 49–71. Ljubljana: ČZDO KOMUNIST – TOZD KOMUNIST.
- Ferfila, Bogomil. 2005. Tretje poročilo o gospodarski in socialni koheziji. 2005. V *Travelling with Europe: Slovenia in European Union. Potovanje z Evropo: Slovenija v Evropski uniji*, ur. Bogomil Ferfila, 565–699. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink-Hafner, Danica in Damijan Lajh. 2002. *Analiza politik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Friedmann, Harriet. 1998. A Sustainable Food Economy. V *Political Ecology: Global and Local*, ur. Roger Keil, David V. J Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett, 87–102. London: Routledge.
- Grmič, Vekoslav. 1994. Odgovornost za naravo. V *Človek in njegovo okolje. Celostno razumevanje okolja – izziv na pragu tretjega tisočletja*, ur. Kazimir Tarman, 233–241. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Grošel, Mateja. 2009a: *Kako do zadostnih količin hrane?*. Dostopno prek: http://kmetijskioglasnik.si/nasveti_clanki?id=000370793&stran=3 (19. september 2009).
- --- 2009b. *Kmetijstvo manj problematično kot promet*. Dostopno prek: http://www.okolje.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=295:kmetijstvo-manj-problematino-kot-promet&catid=1:latest-news&Itemid=234 (6. oktober 2009).
- Hamer, Ed in Mark Anslow. 2008. 10 Reasons Organic Can Feed the world – 10 reasons GM won't. *The Ecologist*. Marec 2008. Dostopno prek: <http://www.gmwatch.org/archive2.asp?arcid=8883> (2.april 2008).
- Hartmann, Franz. 1998. Towards a Social Ecological Politics of Sustainability. V *Political Ecology: Global and Local*, ur. Roger Keil, David V.J Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett, 336–353. London: Routledge.
- Inštitut za trajnostni razvoj. 2009. *Komu koristijo GS kmetijske rastline? »Hrana« za biotehnoške velikane, ne za revne po svetu*. Dostopno prek: http://www.itr.si/uploads/5I/GJ/5IGJE-lwxE4aHPy7FKrVig/Komu-koristijo-GSHrana-za-bioteh_julij-09.pdf (5. avgust 2009).
- International Federation of Organic Agriculture Movements - IFOAM. 2009a. *Organic farming*. Dostopno prek: <http://www.ifoam.org/index.html> (12. avgust 2009).
- --- 2009b. *Towards a sustainable CAP. Key demands of the IFOAM EU Group for a sustainable CAP 2014-2020*. Dostopno prek: http://www.ifoam.org/aboutifoam/aroundworld/eu_groupnew/positions/Papers/pdf/Position_IFOAMEU_CAP_12.2009.pdf (10. december 2009).

- Keil, Roger, David V.J. Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett. 1998. Editor's Introduction – Perspectives on global political ecology. V *Political Ecology: Global and Local*, ur. Roger Keil, David V.J Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett, 1–19. London: Routledge.
- Kezunovič, Maja, ur. 2003. *Slovenija in Evropska unija; o pogajanjih in njihovih posledicah*. Ljubljana: Urad Vlade RS za informiranje.
- Kirn, Andrej. 1985. Ekološke meje in protislovja družbenega razvoja. V *Pasti razvoja, Ekološke študije*, ur. Neda Pagon-Brglez, 5–33. Ljubljana: ČZDO KOMUNIST – TOZD KOMUNIST.
- Kirn, Andrej. 1992. *Ekološka (okoljska) etika*. Maribor: Aram.
- --- 2004. *Narava, družba, ekološka zavest*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- *Kmetijsko okoljska plačila (KOP)*. Dostopno prek: http://www.arsktrp.gov.si/si/delovna_podrocja/kmetijsko_okoljska_placila_kop (5. November 2009).
- Kmetijsko okoljski ukrepi (SKOP). Dostopno prek: http://www.arsktrp.gov.si/si/delovna_podrocja/kmetijsko_okoljski_ukrepi_skop/ (november 2009)
- Komat, Anton. 1997. *Nespametni bodo žejni*. Ljubljana: Co Libri.
- --- 2000. Zaton Prometejeve dobe. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. Ljubljana: Študentska založba.
- Komisija evropskih skupnosti. 2004. *Evropski akcijski načrt za ekološko kmetijstvo*. Dostopno prek: http://www.itr.si/uploads/gh/Sw/ghSwzKVXc7Dsew7jqRQusA/SI_prevod_EC_Communic_APOFwww.pdf (5. november 2008).
- Korže, Ana K.. 2008. Trajnostni razvoj z ekoremediacijami. V *Ekoremediacije, sredstvo za doseganje okoljskih ciljev in trajnostnega razvoja Slovenije*, ur. Jaka Razinger, 17–32. Ljubljana: Katr.
- Krznar, Jožica Joja. 2008. *Posevki na njivah, junij 2008*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id_1911 (1. 10. 2009).
- --- 2009. *Površine poljščin, Slovenija, 2009 – začasni podatki*, dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2616 (1. 10. 2009).

- Lah, Avguštin. 1994. Kriza okolja. V *Človek in njegovo okolje. Celostno razumevanje okolja – izziv na pragu tretjega tisočletja*, ur. Kazimir Tarman, 135–145. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- --- 1996. Pogled v prostor in čas: Slovenija na pragu informacijske družbe. *Geographica Slovenica* 28. Ljubljana: Inštitut za geografijo.
- --- 2002. Okoljski pojavi in pojmi: okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. *Zbirka usklajeno in sonaravno št. 8/2002*. Ljubljana: Svet za varstvo okolja Republike Slovenije.
- --- 2008. *Svetovno potovanje v drugačno prihodnost in leksikon gospodarjenja z okoljem*. Ljubljana: Založba Pivec.
- Maver, Danijela. 2008. *Ekološko kmetijstvo, Slovenija 2007*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1868 (2.april 2009).
- *Mednarodna konferenca o prihodnji politiki Evropske unije po letu 2013*. Dostopno prek: http://www.zadruzna-zveza.si/index.php?option=com_content&task=view&id=164&Itemid=49 (29. oktober 2008).
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 2005. *Akcijski načrt razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji do leta 2015*. Dostopno prek: <http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/ssk/Akcijskinact-ANEK-pdf> (5. november 2008)
- Mrak, Mojmir in Vasja Rant. 2005. Vsebinski izzivi razširjene EU in njihov odraz v novi finančni perspektivi. V *Travelling with Europe: Slovenia in European Union. Potovanje z Evropo: Slovenija v Evropski uniji*, ur. Bogomil Ferfila, 530–564. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Murphy, Sophia. 2009. *Free Trade in Agriculture. A Bad Idea Whose Time Is Done*. Dostopno prek: <http://www.monthlyreview.org/090801murphy.php> (6. november 2009).
- *No health benefits from organic food*. 2009. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/en/cap/health-benefits-organic-food-claims-study/article-184604> (2. september 2009).

- Novak, Peter. 1994. Energija in okolje. V *Človek in njegovo okolje. Celostno razumevanje okolja – izziv na pragu tretjega tisočletja*, ur. Kazimir Tarman, 39–77. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- O’Riordan, Tim in Heather Voisey. 1997. Beyond the Early Stages of the Sustainability Transition. V *Sustainable Development in Western Europe. Coming to Terms with Agenda 21*, ur. Tim O’Riordan in Heather Voisey. 174–177. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- PAN Germany in društvo ECHo. 2004. *Kmetijstvo in uporaba pesticidov v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.ech-o.org/pdf_files/fact1_slo.pdf (10. december 2008).
- Pekny, Wolfgang. 2007. *Majhen planet. Vloga kmetijstva pri zaščiti podnebja z globalnega vidika*. Dostopno prek: http://bioalpeadria.info/media/%7B505D561D-A1EF-43AF-840B-3A6251E405DD%7D_pekny_SLO.pdf (10. november 2008).
- Perkins, Patricia E. 1998. Sustainable trade – Theoretical approaches. V *Political Ecology: Global and Local*, ur. Roger Keil, David V.J Bell, Peter Penz in Leesa Fawcett, 46–68. London: Routledge.
- Pepperman, Taylor B.. 1996. Democracy and environmental ethics or environmental ethics and the perils of ideological politics. V *Environment and Democracy*, ur. W. Lafferty in J. Meadowcroft, 86–107. London: Edward Elgar.
- Plut, Dušan. 1998. *Varstvo geografskega okolja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- --- 2004. *Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju*. Ljubljana: Didakta.
- Pollan, Michael. 2009. *V obrambo hrani – manifest jedca*. Tržič: Učila International.
- Požarnik, Hubert. 1994. Za drugačno gospodarjenje in življenje. V *Človek in njegovo okolje. Celostno razumevanje okolja – izziv na pragu tretjega tisočletja*, ur. Kazimir Tarman, 83–104. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- --- 1999. *Prihodnost napredka. Politična ekologija za začetnike*. Celje: Mohorjeva družba.

- Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. 2009. *Prevelika liberalizacija trga s hrano kot eden ključnih vzrokov krize v kmetijstvu*, Zdravčevi-Erjavčevi dnevi 2009, Dostopno prek: <http://www.kgzs.si/gv/Aktualno/Vsredi%C5%A1%C4%8Du/tabid/65/smid/402/ArticleID/193/reftab/38/Default.aspx> (6. november 2009).
- Prijanovič, Peter. 2009. *Pet prednostnih nalog slovenskega (eko)kmetijstva*. Dostopno prek: http://cnvosinfo.civilni-ialog.net/index.php?option=com_content&task=view&id=1886&Itemid=27 (1. september 2009).
- Pridham, Geoffrey in Dimitrios Konstadakopoulos. 1997. Sustainable development in Mediterranean Europe? Interactions between European, national and sub-national levels. V *The politics of sustainable development*, ur. Susan Baker, Maria Kousis, Dick Richardson, Stephen Young. 127–151. Routledge: London..
- Prus, Tomaž in Franc Lobnik. 2007. Pomen vrednotenja tal za skladen regionalni razvoj. V *Veliki razvojni projekti in skladni regionalni razvoj*, ur. Drago Perko. 283–293. Ljubljana: Založba ZRC.
- Rabzelj, Darja, ur. 2007. *Slovenija v Evropski uniji: 160 vprašanj in odgovorov o članstvu Slovenije v EU*. Ljubljana: Urad vlade RS za komunikacije.
- Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela: zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*. Ljubljana: Krtina.
- Redclift, Michael. 1997. Postscript, Sustainable development in the twenty-first century: the beginning of history? V *The politics of sustainable development*, ur. Susan Baker, Maria Kousis, Dick Richardson, Stephen Young. 259–268. Routledge: London.
- Rode, Janko in Mitja Zupančič. 2009. Ekološko kmetovanje kot izziv. *Zelena Dežela, Glasilo Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije* 78 (avgust 2009): 6–9.
- Rosen, Joseph D.. 2009. *The Organic Food Nutrition Wars*. Dostopno prek: http://www.acsh.org/factsfears/newsID.1232/news_detail.asp (15. september 2009).
- Smith, Zachary A.. 1995. *The Environmental Policy Paradox*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Tarman, Kazimir. 1994. Ekologija in njen pomen. V *Človek in njegovo okolje. Celostno razumevanje okolja – izziv na pragu tretjega tisočletja*, ur. Kazimir Tarman , 9–33. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

- Thompson, Paul B.. 1995. *The spirit of the soil. Agriculture and environmental ethics*. London: Routledge.
- Tome, Branka. 2009. *Vključenost narave in zdravja v Skupno kmetijsko politiko Evropske unije*. Ljubljana: predavanje na sejmu Narava – Zdravje na Gospodarskem razstavišču (11.00–14.00) (2. oktober 2009).
- Umanotera, Slovenska fundacija za trajnostni razvoj. 1995. *Agenda 21 za Slovenijo – prispevek nevladnih organizacij*. Ljubljana: Umanotera.
- Vlada RS. 2008. *Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji, Kmetijstvo in razvoj podeželja*. 2008. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/predstavitve/mejniki/> (15. oktober 2008).
- Vrhovšek, Danijel. 2008. Ekoremediacije – najbolj vzdržni mehanizem varovanja in obnove okolja. V *Ekoremediacije, sredstvo za doseganje okoljskih ciljev in trajnostnega razvoja Slovenije*, ur. Jaka Razinger, 13–16, Ljubljana: Katr.
- Vuk, Drago. 2000. *Uvod v ekološki management*. Ljubljana: Založba Moderna organizacija.
- Wilkinson, David. 1997. Towards Sustainability in the European Union? Steps within the European Commission Towards Integrating the Environment into Other European Union Policy Sectors. V *Sustainable Development in Western Europe. Coming to Terms with Agenda 21*, ur. Tim O’Riordan in Heather Voisey, 153–173. London: Frank Cass & Co. Ltd.
- Zemljič, Darja. 2009a. Nova tveganja in zahteve v prehranski verigi, konferenca EFSA od vil do vilic v Sloveniji. *Kmečki glas* (36): 8 (9. september).
- --- 2009b. Začaran krog revščine na podeželju. *Kmečki glas* (35): 7 (2. september).

7 PRILOGE

PRILOGA A: Zmanjševanje posevkov na njivah v Sloveniji (2007-2009)

Tabela A.1: Posevki na njivah, Slovenija, junij 2008

	Površina (ha)		Indeksi
	2007	2008	$\frac{2008}{2007}$
Žita za zrnje	99.275	105.017	105,8
od tega pšenica in pira	32.040	35.413	110,5
od tega ječmen	18.532	19.229	103,8
od tega koruza za zrnje	40.906	43.698	106,8
Stročnice za suho zrnje	2.337	1.568	67,1
od tega fižol za zrnje	355	355	100,0
od tega krmni grah	1.970	1.211	61,5
Korenovke in gomoljnice	7.713	4.986	64,6
od tega krompir	5.736	4.428	77,2
od tega krmna pesa in koleraba	598	467	78,1
Industrijske rastline	11.255	9.817	87,2
Oljnice	9.666	8.162	84,4
od tega oljna ogrščica	5.358	4.442	82,9
od tega sončnice	246	256	104,1
od tega soja	126	49	38,9
od tega buče za olje	3.936	3.414	86,7
Hmelj	1.572	1.638	104,2
Druge industrijske rastline	17	17	100,0
Zelena krma z njiv	51.467	54.403	105,7
od tega silažna koruza	25.972	25.662	98,8
od tega detelje in lucerna	3.090	3.548	114,8
od tega trave, travne mešanice in travno deteljne mešanice	21.909	24.606	112,3

Vir: Krznar (2009).

Tabela A.2: Posevki na njivah, Slovenija, junij 2009

	Površina (ha)		Indeksi
	2008	2009	$\frac{2009}{2008}$
Žita za zrnje	105.017	102.722	97,8
od tega pšenica in pira	35.413	35.419	100,0
od tega ječmen	19.229	20.562	106,9
od tega koruza za zrnje	43.698	39.677	90,8
Stročnice za suho zrnje	1.568	1.051	67,0
od tega fižol za zrnje	355	355	100,0
od tega krmni grah	1.211	669	55,2
Korenovke in gomoljnice	4.986	4.662	93,5
od tega krompir	4.428	4.240	95,8
od tega krmna pesa in koleraba	467	373	79,9
Industrijske rastline	9.817	11.014	112,2

Oljnice	8.162	9.278	113,7
od tega oljna ogrščica	4.442	4.541	102,2
od tega sončnice	256	248	96,9
od tega soja	49	68	138,8
od tega buče za olje	3.414	4.405	129,0
Hmelj	1.638	1.711	104,5
Druge industrijske rastline	17	25	147,1
Zelena krma z njiv	54.403	55.803	102,6
od tega silažna koruza	25.662	25.887	100,9
od tega detelje in lucerna	3.548	3.723	104,9
od tega trave, travne mešanice in travno deteljne mešanice	24.606	25.677	104,4

Vir: Krznar (2009).

PRILOGA B: Razvoj odnosa človeka do okolja skozi zgodovino

Tabela B.1: Razvoj odnosa človeka do okolja skozi zgodovino

OBDOBJE	ZNAČILNOSTI OBDOBJA		
	EKONOMSKA ORGANIZACIJA	DRUŽBENA ORGANIZACIJA	KULTURA / ETIKA
PALEOLITSKO Najdaljše obdobje, približno milijon let; konec z začetkom poljedeljstva in stalne naseljenosti.	Preprosta orodja iz kamna, lesa in kosti; človek je nabiralec in lovec. Zametki stalne naseljenosti	Obdobje nastajanja človeške skupnosti. Ni hierarhije (ne v naravi, ne v skupnosti).	Narava je živa, vse je prežeto z duhovnostjo (kamenje, veter, rastline, živali). Človek je enoten z rastlinskim in živalskim svetom. Zavest je združujoča oziroma sinkretična (ni dualistična, bipolarna).
NEOLITSKO Začetek ekološko kritičnega obdobja – z agrikulturno revolucijo. Okrog 8000 let pr.n.št. na območju Palestine	Način življenja je poljedeljski in nomadsko živinorejski, rokodelstvo. Spreminjanje narave – krčenje gozdov za pašnike in polja, ekstenzivnejši lov. S tem je omogočeno pridelovanje presežkov in njihovo skladiščenje za sušna leta.	Nastanek mest in države – oblikovanje hierarhije med ljudmi in tudi med ljudmi in naravo. Nastanek človeka kot jezikovnega, družbenega, tehničnega bitja.	Nastanek dualističnega, bipolarnega razmišljanja, razdvajanja človeka in narave. Ločitev duhovnega od fizičnega. Nastanek monoteističnih religij in s tem zavesti, da je narava ustvarjena – zato je minljiva in drugotna, saj je samo bog večer. Narava ni več nekaj svetega in duhovnega. Narava je neurejena in kaotična in jo je treba pokoriti – neprestan boj z naravo, divjina je zlo. Človeku je bila narava izročena v gospodovanje. Etični antropocentrizem oziroma instrumentalen odnos do narave – izključitev narave in živih bitij (razen človeka) iz človekovega moralnega odnosa.
INDUSTRIJSKO/MODERNO 17.stol. do konca 20.stol. spodbujeno je z industrijsko revolucijo	Z razvojem znanosti in tehnologije se razvije industrija in ekonomija obsega. Utrdi se miselnost o brezmejnosti dobrin. Naravni viri so v tržnih	Podrejanje narave človeku in podrejanje človeka človeku. Marx ugotavlja, da je delo odvisno od narave in človek, ki nima v lasti naravnih danosti,	Ločevanje filozofsko konstruiranega subjekta in objekta. Tržno – kapitalski odnos do narave, podprt z znanostjo in tehnologijo. Narava je človekov sovražnik. Po Descartesu bo človeštvo s pomočjo znanosti

	odnosih spremenjeni v blago, surovino, objekt koristen za človeka. Vrednost naravnih danosti je nič, vrednost je dodana šele s človeškim delom. Tak način izkoriščanja virov se prenese iz Evrope v Ameriko, Afriko, Avstralijo.	ampak le svojo delovno silo, je suženj teh, ki jih imajo.	postalo gospodar narave – tehnični odnos do narave. Človek nima moralnih razmerij do narave.
POSTINDUSTRIJSKO/ POSTMODERNO Od konca 20 stol. Naprej – v t.im. informacijski dobi; Označuje se tudi kot ekološki prehod/tranzicija, ekološka modernizacija	Trajnostni koncept življenja, ekonomije. Spoznanje, da ekoloških funkcij ni mogoče speljati na kratkoročno ekonomsko korist. Potreba po ekologizaciji tehnologije, proizvodnje in potrošnje.	Izginotje demokracije (začetek avtoritarnosti) ali preoblikovanje demokracije; preoblikovanje politike, tržnih odnosov in družbenih odnosov	Nastajanje novih oblik duhovne enotnosti človeka z naravo. Nastaja ekološka zavest, ko življenje in celotna narava postaneta predmet moralne presoje. Tradicionalni dualizem narave in družbe se ukinja na dva načina: a) naturalistično – utapljanje družbe v naravi, da se družbeni odnosi naturalizirajo, ali pa b) obratno s sociologizacijo narave, da se narava kot nekaj prvobitnega in avtohtonega popolnoma ukinja v družbi. Tovrstno preseganje ni sprejemljivo, saj zopet izpostavlja nasprotje.

Vir: Kirn (2004); Tarman (1994).

PRILOGA C: Naraščanje števila prebivalcev in omejeni naravni viri

Tabela C.1: Število prebivalcev in razpoložljivi obnovljivi naravni viri:

	1990 prebivalci v mio	2010 prebivalci v mio	Skupen % sprememb	Spremembe na preb. v %
Prebivalstvo	5290	7030	+33	/
Ulov rib (v tonah)	85	102	+20	-10
Namakalne površine (v ha)	237	277	+17	-12
Obdelovalne površine (v ha)	1444	1516	+5	-21
Travniki, pašniki (v ha)	3402	3540	+4	-22
Gozdovi (brez grmovja) (v ha)	3413	3165	-7	-30

Vir: Postel (1994, v Plut 2004, 58).

Tabela C.2: Naraščajoče svetovno prebivalstvo in omejeni naravni viri:

NARAVNI VIR	RAZPOLOŽLJIVOST
Sladka voda	2000: 505 milijonov prebivalcev je občutilo pomanjkanje vode; 1,1 milijarde prebivalcev ni imelo dostopa do čiste vode.

	2025: 2,4 – 4,4 milijarde prebivalcev bo občutilo pomanjkanje vode.
Intenzivno obdelana zemljišča	1960: 0,44 ha na prebivalca ¹¹¹ 2000: pod 0,25 ha na prebivalca; 420 milijonov z manj kot 0,07 ha (skrajni minimum samooskrbe) 2025: 1 milijarda prebivalcev z manj kot 0,07 ha na prebivalca.
Gozdne površine	2000: 1,8 milijarde prebivalcev v 40 državah z manj kot 0,1 ha gozdnih površin na prebivalca. 2025: 4,6 milijarde prebivalcev z manj kot 0,1 gozdnih površin na prebivalca.
Biotska raznovrstnost	2000: v 19 od 25 t.i. vročih točk sveta je bila rast prebivalstva (in s tem pritiskov na habitate) večja od svetovnega povprečja.

Vir: Engelman in drugi 2002 (v Plut 2004, 50).

PRILOGA Č: Primerjava ekološkega in konvencionalnega načina kmetovanja

Tabela Č.1: Osnovne razlike med ekološkim in konvencionalnim načinom kmetovanja:

	Ekološko	Konvencionalno
Izboljšanje rodovitnosti tal	S pravilni postopki obdečave, organskim gnojenjem, kolobarjenjem,...	Z uporabo mineralnih gnojil
Prehrana rastlin	Posredna (sproščanje hranil iz tal)	Direktna (z uporabo lahko topnih mineralnih gnojil)
Varstvo rastlin	Odprava vzrokov, preprečevanje nastanka boleznih in škodljivcev, rasti plevelov	Odprava znamenj z uporabo sintetičnih fitofarmaceutskih sredstev
Živinoreja	Živalim primerja reja (izpusti, prostor, svetoloba,...)	Baterijska reja perutnine, privezana reja brez izpustov...
Prehrana živali	Optimalna kakovost doma pridelane krme	Optimalo dopolnilno krmljenje (beljakovinski in drugi dokupljeni dodatki)
Zdravljenje živali	Povečevanje odpornosti	Zdravljenje bolezenskih znamenj

Vir: FiBL (1999, v Bavec 2001, 22).

Tabela Č.2: Primerjava prednosti in pomanjkljivosti med konvencionalnim in ekološkim načinom kmetovanja:

Konvencionalno		Ekološko	
Prednosti/možnosti/ pozitivni učinki	Pomanjkljivosti/ nevarnosti/ negativni učinki	Prednosti/možnosti/ pozitivni učinki	Pomanjkljivosti/ nevarnosti/ negativni učinki
Veliki pridelki	Sprememba krajine	Pridelki z visoko notranjo vrednostjo – zdrava živila	Manjši pridelki
Pridelki privlačnega videza	Osiromašenje narave	Varstvo okolja	Višji pridelovalni stroški
Velika delovna storilnost	Degeneracija tal	Nadzor nad pridelavo	Ni še dovolj kupcev
Prihranek časa	Ekološka nestabilnost	Zadovoljitev povpraševanj na trgu	Neozaveščenost kmetov in kupcev
Lažje delo	Onesnaževanje okolja	Osebna ozaveščenost kmeta	Posmeh sosedov
	Razsipna poraba surovin	Poštenost do sebe in porabnika	Velik pritisk plevelov, boleznih in škodljivcev v prvih letih po

¹¹¹ Po ocenah iz poročila Rimskega kluba Meje rasti (1974, 62, v Plut 2004, 50) naj bi po takratni produktivnosti za samooskrbo bilo potrebnih 0,4ha orne zemlje na prebivalca.

			preusmeritvi
	Odvisnost od drugih	Boljša kakovost-višje cene	Potrebna sprememba v načinu razmišljanja
	Obtoževanje kmetov zaradi odnosa do okolja	Tržna priložnost za določeno število kmetij	Nujne investicije v stroje za mehanično zatiranje plevelov in prilagoditev hlevov
	Zniževanje odkupnih cen kmetijskih pridelkov v svetovnem merilu	Ni onesnaževanja okolja s pesticidi	Spremeniti potrebno način prodaje – več neposrednega trženja in že na kmetiji doseči čim višjo dodano vrednost (pakiranje, dodelava,..)
		Ob primerni skrbi za organska gnojila ni onesnaževanja z nitraty	Potrebna so nova/ drugačna znanja o pridelavi
		Zmanjšana odvisnost od industrije gnojil in pesticidov	Preusmeritev traja dve leti ali dlje, da os pridelki priznani kot ekološki in v tem času je problem prodaje.
		Ohranitev stika z naravo; način mišljenja in življenja	
		Ni množične reje živali	
		Višje podpore na hektar	

Vir: FiBL (1999, v Bavec 2001, 23).

PRILOGA D: Upadanje kmetijskih površin in kmetijskih gospodarstev v preusmeritvi v ekološko kmetovanje v Sloveniji

Priloga D.1: Zemljiške kategorije po načinu pridelave, Slovenija, 2007

	2006			2007		
	Površina (ha)			Površina (ha)		
	vsa	z ekološko pridelavo	v preusmeritvi	vsa	z ekološko pridelavo	v preusmeritvi
Kmetijska zemljišča v uporabi (KZU) - skupaj	490.342,00	20.224,05	6.703,14	498.466,00	23.560,28	5.761,74
Njive in vrtovi	177.803,00	1.150,51	533,34	175.035,00	1.982,42	669,47
od tega zelenjadnice	3.169,00	72,98	23,51	2.752,00	89,55	18,25
Trajni travniki in pašniki	285.000,00	18.527,96	5.930,29	297.284,00	20.993,34	4.803,15
Sadovnjaki	9.997,00	430,43	105,76	8.928,00	538,16	130,48
Vinogradi	16.428,00	38,54	86,48	16.086,00	44,66	139,34
Oljčniki	820,00	3,63	23,76	910,00	1,70	19,30
Drevesnice, trsnice in matičnjaki	294,00	-	-	224,00	-	-

Vir: Maver (2008)-

Priloga D.2: Kmetijska gospodarstva z ekološkim kmetovanjem in kmetijska gospodarstva v preusmeritvi

Kmetijska gospodarstva	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Z ekološkim kmetovanjem	115	322	412	632	910	1.220	1.393	1.610
V preusmeritvi	485	678	748	783	672	498	483	390

Vir: Maver(2008)